

PROGNÓZA DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE A JEHO DŮSLEDKŮ PRO KVALITU ŽIVOTA OBYVATEL V DYNAMICKY SE MĚNÍCÍCH OBCÍCH V ZÁZEMÍ ČESKÝCH MĚST: APLIKACE V ROZVOJI A SPRÁVĚ ÚZEMÍ

Program na podporu aplikovaného společenskovedního výzkumu a experimentálního
vývoje OMEGA, Technologická agentura České republiky (TAČR)

Identifikační kód projektu: TD010049

POPULAČNÍ VÝVOJ V ZÁZEMÍ ČESKÝCH MĚST JAKO DŮSLEDEK PROCESU SUBURBANIZACE

Analytické texty k souboru specializovaných map

Martin Ouředníček, Petra Špačková, editoři

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta,
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Urbánní a regionální laboratoř
&
obec Dolní Břežany

2013

Populační vývoj v zázemí českých měst jako důsledek procesu suburbanizace. Analytické texty k souboru specializovaných map.

Recenzovali:

Doc. RNDr. Marie Novotná, CSc., Západočeská univerzita v Plzni

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D., Univerzita Palackého v Olomouci

Editoři:

Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D., RNDr. Petra Špačková, Ph.D.

Autoři map:

RNDr. Petra Špačková, Ph.D., RNDr. Lucie Pospíšilová, Ph.D., Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D., Mgr. Jana Jíchová, Ph.D., Mgr. Jiří Nemeškal, RNDr. Tomáš Kučera, CSc., RNDr. Boris Burcin, Ph.D., Mgr. Josef Mareš, Mgr. Ivana Přidalová, Mgr. Martin Riška, RNDr. Jakub Novák, Ph.D., RNDr. Jana Temelová, Ph.D., Bc. Petr Dušek

Autoři textů:

Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D., RNDr. Petra Špačková, Ph.D., RNDr. Lucie Pospíšilová, Ph.D., Mgr. Jana Jíchová, Ph.D., RNDr. Tomáš Kučera, CSc., RNDr. Boris Burcin, Ph.D., Mgr. Jiří Nemeškal, Mgr. Ivana Přidalová, Mgr. Martin Riška, Mgr. Josef Mareš

Grafické a kartografické zpracování:

Mgr. Martin Riška, Bc. Martin Křivka

Redakce textu:

Mgr. Alena Temelová

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a katedra demografie a geodemografie, Urbánní a regionální laboratoř (URRlab) & obec Dolní Břežany

Soubor map je výsledkem projektu TD010049 "Prognóza demografického vývoje a jeho důsledků pro kvalitu života obyvatel v dynamicky se měnících obcích v zázemí českých měst: aplikace v rozvoji a správě území", který je financován v rámci programu OMEGA Technologické agentury České republiky.

Mapy byly vydány v letech 2012 a 2013 na serverech Přírodovědecké fakulty www.atlasobyvatelstva.cz a www.suburbanizace.cz, ISSN 1803-8239.

Praha, 2012 a 2013

Obsah

Úvod.....	4
1. Dopady rezidenční suburbanizace v obcích České republiky.....	7
1.1 Zóny rezidenční suburbanizace 2010.....	8
1.2 Příjmové oblasti stěhování	12
1.3 Hrubá míra přirozeného přírůstku	16
1.4 Podíl dětí ve věku 0-14 let.....	19
1.5 Vývoj počtu obyvatel a faktické obyvatelstvo	22
2. Specializované mapy pro populační prognózu: suburbánní zóna Prahy.....	25
2.1 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel 1921-2011.....	26
2.2 Počet obyvatel, přirozená měna a migrace.....	31
2.3 Proměna věkové struktury	36
2.4 Nová bytová výstavba	41
2.5 Zastavitelné rezidenční plochy	46
2.6 Dopravní dostupnost centra Prahy.....	50
2.7 Rozvojový potenciál a populační prognóza.....	54
3. Specializované mapy pro populační prognózu: spádová oblast obce Dolní Břežany	60
3.1 Stáří domovního fondu.....	61
3.2 Přirozené oblasti	65
3.3 Faktické bydlící obyvatelstvo	69
3.4 Denní a noční obyvatelstvo a funkční rytmy.....	73
3.5 Rozvojový potenciál a populační prognóza.....	77

Úvod

Výzkum suburbanizace se v posledních 5-10 letech dostává pozvolna z oblasti základního výzkumu k aplikačnímu využití dosažených poznatků. Výsledky na poli výzkumu postsocialistického systému osídlení v mezinárodní komparaci (Hnilička 2005; Ouředníček, Špačková, Novák 2013), zevrubné poznání fungování mechanismů suburbánního vývoje v Pražském metropolitním regionu (Ouředníček 2006, 2009) i hloubkové sondy v jednotlivých suburbánních lokalitách (Puldová, Ouředníček 2006; Novák, Sýkora 2007; Ouředníček 2007, Špačková, Ouředníček 2012) nabízejí vedle teoretických a metodických přínosů rovněž potenciál pro predikci budoucího vývoje suburbanizace v České republice. V současném systému hodnocení výstupů aplikovaného výzkumu jsou prakticky hodnoceny (a financovány) v oblasti sociálních věd především metodiky a specializované mapy. Snahou autorů předkládaného souboru map je (i) převést výsledky dlouhodobého výzkumu rezidenční suburbanizace do praktického využití a (ii) zúročit výsledky v systému bodování ve formě specializovaných map.

O využití výsledků projektu potvrdilo zájem několik subjektů. Především se jedná o partnera projektu - obec Dolní Břežany, pro kterou představují důležitý výstup zejména výsledky obsažené v kapitolách 2 a 3. Mezi další uživatele, kteří mají zájem o výsledky projektu, patří Odbor rozvoje a strategie regionální politiky Ministerstva pro místní rozvoj, Odbor regionálního rozvoje Krajského úřadu Středočeského kraje a Sdružení místních samospráv České republiky. Všechny specializované mapy jsou veřejně přístupné na mapových serverech www.atlasobyvatelstva.cz a www.suburbanizace.cz (ISSN 1803-8239) i pro další potenciální uživatele. Za významné považujeme také jejich využití v univerzitní výuce specialistů na rozhodování v území.

Předkládaný soubor map je jedním z výsledků projektu č. TD010049 aplikovaného výzkumu Technologické agentury České republiky v programu OMEGA s názvem "Prognóza demografického vývoje a jeho důsledků pro kvalitu života obyvatel v dynamicky se měnících obcích v zázemí českých měst: aplikace v rozvoji a správě území". Na řešení projektu se podílel kolektiv pracovníků Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze seskupených v týmu Urbánní a regionální laboratoře na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, dále na katedře demografie a geodemografie a také představitelé obce Dolní Břežany.

Soubor map je zaměřen na tematiku tzv. *rezidenční suburbanizace*, tedy procesu, při kterém se z jádra městského regionu přesouvá (migruje) obyvatelstvo a jeho aktivity do zázemí města. Soubor je tvořen třemi kapitolami, které jsou zpracovány v různé úrovni podrobnosti, a tedy i v rozdílném kartografickém měřítku. První část je věnována především hodnocení dopadů procesu suburbanizace na úrovni obcí celé České republiky. Syntetické hodnocení je založeno na rozdělení území Česka do tří typů prostředí - urbánních jader, suburbánních zón a obcí s převážně venkovským charakterem. Pro takto rozčleněné území České republiky jsou následně zpracovány mapy hodnotící samotný mechanismus rezidenční suburbanizace - tedy migraci, a dále dopady suburbanizace na

přirozenou měnu obyvatelstva, důsledky ve věkové kompozici bydlícího obyvatelstva a celkovém přírůstku obyvatelstva suburbánních zón.

Druhá část je zacílena na území Pražského metropolitního regionu, resp. jeho suburbánní zóny. Tento prostor patří mezi území, která jsou jednoznačně nejvíce postižena rezidenční suburbanizací a jejichž výzkum je v tomto ohledu stěžejní pro pochopení a předvídání budoucích procesů i v ostatních částech Česka. Mapy jsou tentokrát zaměřeny kromě detailnějšího retrospektivního hodnocení vývoje bytové výstavby a populačního vývoje na výsledky populační prognózy v tomto exponovaném území. Populační prognóza zpracovaná do horizontu roku 2030 je zároveň jedním z hlavních výsledků celého projektu.

Třetí část mapového souboru je zaměřena na hodnocení retrospektivního a perspektivního vývoje spádového území obce Dolní Břežany. S využitím alternativních a inovativních metod výzkumu jsme se pokusili ve spolupráci s vedením obce vyhodnotit některá specifika populačního vývoje tohoto exponovaného území v těsném zázemí Prahy. Detailní úroveň sledování a zaměření na mikroregionální analýzu nám umožnilo využít intenzivní metody výzkumu a doplnit tak oficiální statistická data o data získaná z alternativních zdrojů a z terénního šetření. Do analýzy byly rovněž zapojeny zkušenosti členů výzkumného týmu s problematikou suburbanizace a expertní odhady trendů a ukazatelů. I v této části představuje cílový výsledek celého projektu populační prognóza spádového území obce Dolní Břežany do roku 2030.

Je naší milou povinností poděkovat recenzentům Doc. RNDr. Marii Novotné, CSc. ze Západočeské univerzity v Plzni a Doc. RNDr. Zdeňku Szczyrbovi, Ph.D. z Univerzity Palackého v Olomouci za kritickou recenzi i připomínky k prvním verzím map i doprovodných textů.

Literatura:

HNILIČKA, P. (2005): Sídlní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů. Brno, Era.

NOVÁK, J., SÝKORA, L. (2007): A City in Motion: Time-Space Activity and Mobility Patterns of Suburban Inhabitants and Structuration of Spatial Organization in Prague Metropolitan Area. *Geografiska Annaler: Human Geography*, 89B, č. 2, s. 147–168.

OUŘEDNÍČEK, M. ed. (2006): Sociální geografie Pražského městského regionu. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography*, 89B, č. 2, s. 111–125.

OUŘEDNÍČEK, M. (2009): Současné tendence vývoje pražského metropolitního regionu. Habilitační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, NOVÁK, J. eds. (2013): Sub Urbs: krajina, sídla a lidé. Praha, Academia.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 128–142.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Spinning the Web: New Social Contacts of Prague's Suburbanites. *Cities*, 29, č. 5, s. 341–349.

1. Dopady rezidenční suburbanizace v obcích České republiky

Rezidenční suburbanizace na území Česka má dlouhodobou historii. Výstavba nových okrsků bydlení nebo i celých sídel je zdokumentována prakticky od středověku. Gradace procesu souvisela se sociálními, technologickými a ekonomickými změnami v období modernizace. Významný vliv na oddělování jednotlivých funkcí ve městě měly technologické změny v dopravě a výrobě v období průmyslové revoluce. Za důležitý proces je možné považovat zejména oddělení bydliště a pracoviště a nový typ bydlení ve formě rodinného domu. Počátky suburbanizace v dnešním pojetí, charakteristické výstavbou rodinného bydlení a dojížděnkou mezi suburbie a jádrovým městem, lze vypočítovat u tzv. *železničních předměstí* již na počátku 20. století a můžeme je porovnávat například s americkými *streetcar suburbs*. Tato prvorepubliková výstavba je v současné době plně integrována do větších sídel, např. v pražských Klánovicích nebo Černošicích.

Nová vlna suburbanizačních tendencí byla nastartována na počátku 90. let 20. století. V současnosti je zřejmé, že suburbanizace, jako jeden z urbanizačních procesů měnících venkovské prostředí a společnost na městské, bude společně s ostatními procesy trvale měnit zázemí našich měst. Je to totiž proces silně závislý na životním cyklu jednotlivých populačních kohort a tedy ze své podstaty proces permanentně syčený věkově specifickými skupinami obyvatelstva. Tento fakt společně s vysokou preferencí rodinného bydlení u české populace naznačuje základní směr vývoje suburbanizace v blízké i vzdálenější budoucnosti. Česká suburbanizace je velice specifická a snaha médií i některých odborníků aplikovat na její vývoj převzaté západní koncepty může vést ke kontraproduktivním výsledkům. První sada map se proto snaží o zcela nový přístup k hodnocení metropolitních areálů, které nejsou vymezovány na základě dojížděkových vztahů a nevytvářejí tak pracovní regiony. Sídelní vazby jsou v tomto případě sledovány s využitím zdrojových a cílových oblastí migrace. V důsledku vystěhování z jádrového města se přitom zásadně nepřetrhávají původní sítě kontaktů s rodinou, přáteli, místem pracoviště a zřejmě ani další nedenní kontakty lokalizované v původním místě bydliště (městě). Obce v zázemí města se tak stávají rozšířeným územím městského regionu s intenzívními sociálními vazbami a s narůstajícími dalšími formami mobility.

Ve specializovaných výstupech produkovaných Českým statistickým úřadem je možno využít informace o místě původního a nového bydliště migrantů mezi obcemi České republiky. Tato data jsou i jádrem metodického postupu vymezení suburbánních zón českých měst (mapový list 1.1) a hodnocení příjmových zón migrace (mapový list 1.2). Zbývající tři mapové listy jsou zaměřeny na proměny demografického chování a struktury populace v zónách rezidenční suburbanizace v posledních desetiletích.

1.1 Zóny rezidenční suburbanizace 2010

Hodnocení vývoje systému osídlení, prostorové diferenciacie urbánních a rurálních procesů je silně ovlivněn tradicí dichotomického vnímání venkova a města (Tönnies 1887/1996). Ohraničenost měst nebo spíše šířeji vymezených metropolitních regionů je přitom značně problematická a v praxi se věčná otázka po vymezení města (nebo naopak venkova) nedá uspokojivě jednoznačně zodpovědět. Procesy *metropolizace a suburbanizace*, jejichž intenzita se po roce 1989 zvýšila, přispívají k výraznému vrůstání městských prvků do venkovského osídlení. Kolonizace venkovského prostředí formou výstavby nových městských okrsků bydlení, příliv městského obyvatelstva i stylu života neproměňuje přitom celá souvislá území a dokonce ani jednotlivá sídla. V České republice, a obecněji i v postsocialistických podmínkách střední a východní Evropy, dochází k postupnému rozsídlování a obrůstání stávajících vesnic a městeček výstavbou nových obytných okrsků.

Tímto způsobem v současné době narůstá počet sídel, jejich obyvatel i plocha specifických sídel zasažených rezidenční suburbanizací. Nárůst nové výstavby i počtu nově přistěhovalých obyvatel má přitom zcela zřejmé prostorové vzorce a v systému osídlení vytváří koncentrické zóny kolem většiny českých měst. Cílem mapy je vymezit *suburbánní zóny* českých měst s více než 10 000 obyvateli a následně (mapové listy 1.2-1.5) v těchto zónách dokumentovat důsledky suburbanizace pomocí základních demografických a migračních ukazatelů. Území republiky je v mapě rozděleno do tří typů obcí (prostředí) a migrační pohyby obyvatelstva mezi těmito typy definují rozdílné *urbanizační procesy* (viz obrázek 1.1, podrobněji například Ouředníček 2002). Typologie městských jader, tří zón suburbánních obcí a zbývajícího (venkovského) osídlení může nadále sloužit jako důležitý analytický nástroj pro hodnocení systému osídlení, který byl v minulosti hodnocen především s využitím velikostních kategorií obcí, pouze občas doplněných hrubou lokalizací různých typů venkovského prostoru.

Typ prostředí		Cílové místo migrace		
		Město	Suburbium	Venkov
Zdrojové místo migrace	Město	Meziměstská migrace	SUBURBANIZACE	Deurbanizace (kontraurbanizace)
	Suburbium	Reurbanizace	Tangenciální migrace (vnitrometropolitní)	Deurbanizace (kontraurbanizace)
	Venkov	Urbanizace (ev. reurbanizace)	Urbanizace (ev. reurbanizace)	Meziregionální migrace (venkovská)

Obrázek 1.1: Matice zdrojových a cílových oblastí migrace a definice suburbanizace (a dalších procesů)

Jako jádra metropolitních území jsme brali všechna města, jejichž populační velikost je rovna nebo přesahuje počet 10 000 trvale bydlících obyvatel podle evidence ČSÚ. Za jádrové město se nepovažuje obec, která svými charakteristikami splňuje podmínky pro zařazení do kategorie suburbanizované obce (v roce 2010 šlo konkrétně o města v zázemí Prahy Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Říčany a Čelákovice a Kuřim v zázemí Brna). U menších měst, která nedosahovala stanovené populační hranice, lze na základě empirických prací doložit spíše izolované případy rezidenční výstavby bez vytvoření souvislých zón suburbanizace. Rovněž dopady na životní prostředí u těchto měst je nižší. To platí částečně i u kategorie měst 10-20tisícových, které jsou do monitoringu zařazeny spíše z preventivních důvodů možného rozvoje typu *urban sprawl* v blízké budoucnosti.

Za obce zasažené rezidenční suburbanizací považujeme takové, které mají vysokou intenzitu bytové výstavby a zároveň vysokou intenzitu přistěhování z jádrového města. Obě podmínky jsou pro zachycení podstaty procesu suburbanizace významné a nestačí naplnit pouze jednu z nich. V České republice se nachází mnoho rozvojových ploch, které vykazují relativně vysoké intenzity bytové výstavby, avšak neleží uvnitř metropolitních regionů (Temelová, Ouředníček 2011). Jedná se například o výstavbu rekreačního bydlení na Šumavě nebo v Krkonoších, popř. i výstavbu uvnitř kompaktního území města. Na druhé straně existují obce s vysokými migračními přírůstky obyvatelstva, které ovšem nejsou spojeny s novou výstavbou. Příkladem může být několik desítek obcí s domovy pro seniory nebo jinými podobnými institucemi, stěhování obyvatelstva do starší zástavby apod. Kombinaci vysokých absolutních a relativních hodnot přistěhovaných z daného jádrového města a vysokých intenzit bytové výstavby můžeme oprávněně považovat za nejvýstižnější indikátor suburbanizace v České republice.

Celkem byly v zázemí jader metropolitních regionů vymezeny tři suburbánní zóny podle intenzity probíhajícího procesu. Při vymezení jsme pracovali s územími obcí bez jejich vnitřního členění. I když v některých případech je možné popsat suburbanizaci i uvnitř administrativních hranic města, tj. suburbia se fakticky nacházejí i v okrajových částech Prahy nebo jiných větších měst, nebereme tyto případy při posuzování makroregionálních vzorců suburbanizace v potaz. Pro rozčlenění obcí do jednotlivých zón suburbanizace byla použita kritéria intenzity přistěhování a objemu bytové výstavby. Do procesu výběru vstupovaly rovněž hodnoty za druhý a třetí nejsilnější proud přistěhování, přičemž za dostatečně silný proud bylo považováno 10 % migrantů pocházejících z daného města. Z tohoto souboru pak byla vyřazena jádra, která jsou od suburbia fyzicky odlehlá a je velmi nepravděpodobné zachování každodenní vazby mezi městem a suburbiem. Celkem takto bylo vymezeno 207 obcí se dvěma a 15 se třemi jádry. Tato suburbia jsou v mapě vyznačena dvěma nebo třemi čarami spojujícími je s jádrovými městy. Podrobně je celá metodika popsána v publikaci Ouředníček, Špačková, Novák (2013).

Mapa výsledně zobrazuje jednak vymezení suburbánních zón pro všechna desetitisícová města, jednak kategorii zóny s různou intenzitou výstavby a příslušnost jednotlivých suburbií k jádrovému městu formou spojujících čar. Základní charakteristiky všech tří zón i sumárně za všechna česká suburbia jsou k dispozici v tabulce 1.1. Při interpretaci čísel obsažených v tabulce je dobré mít na paměti, že česká suburbanizace má velmi specifické vlastnosti a že jen malá část suburbánních obcí je tvořena skutečně novou výstavbou a nově příchozími obyvateli. Nelze například v žádném případě číst z mapy nebo tabulky, že je v Česku 1,6 milionu suburbanitů nebo 1124 satelitních sídel nové výstavby. Největší česká suburbia jsou tvořena zhruba z poloviny novou zástavbou. Některá malá sídla s velkým nárůstem počtu bytů i obyvatel mohou sice několikrát převyšovat původní populaci obce, není to však v českém sídelním systému typické, spíše výjimečné. Suburbanizace je tak ve srovnání například se Spojenými státy velice pozvolný a nevelký proces.

Charakteristika	Zóna 1	Zóna 2	Zóna 3	Celkem
Počet obcí v zóně	112	241	771	1124
Počet obyvatel ve všech obcích v zóně (2011)	152 tis.	274 tis.	1 193 tis.	1 619 tis.
Počet přistěhovalých na 100 obyvatel v obci (1997-2010)	64	49	37	41
Průměrný počet nových bytů v obci (1997-2010)	234	94	54	81
Průměrná roční intenzita přistěhování na 1000 obyvatel (1997-2010)	45 ‰	35 ‰	26 ‰	29 ‰
Průměrný počet dokončených bytů na 1000 obyvatel za rok (1997-2010)	12,0	5,9	2,5	4,0

Tabulka 1.1: Základní charakteristika obcí v jednotlivých zónách suburbanizace

Zdroj: Databáze migrace a bytové výstavby, ČSÚ, 2012

Zóny rezidenční suburbanizace byly již prakticky využity v několika vydaných publikacích (viz např. Feřtřová, Temelová 2011; Ouředníček, Špačková, Feřtřová 2011; Ouředníček, Špačková, Novák 2013). Protože se jednalo o první verzi vymezení zón rezidenční suburbanizace na datech z roku 2007, přidáváme ještě srovnávací tabulku s počty suburbanizovaných obcí v těchto dvou obdobích. Celkově se počet obcí navýšil za čtyři roky o 130 obcí, došlo k přesunům do zón s vyšší intenzitou i vzniku nových suburbií. Ze srovnání map vytvořených na základě prvního a druhého vymezení lze vyčíst šíření procesu suburbanizace *sousedskou i hierarchickou difuzí* (více viz kapitola 1.2).

Zóna	Vymezení 2008	Aktualizace vymezení 2011
Zóna 1	83	112
Zóna 2	179	241
Zóna 3	632	771
Zóna 1-3	894	1124
Jádro	129	130
Venkov	5226	4997
Celkem	6249	6251

Tabulka 1.2: Počet suburbánních obcí při vymezení zón v letech 2008 a 2011

Zdroj: Databáze migrace a bytové výstavby, ČSÚ, 2012

Literatura:

FEŘTROVÁ, M., TEMELOVÁ, J. (2011): Prostorová specifika strukturální nezaměstnanosti na úrovni obcí v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 47 (4): 681–715.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 47, č. 4, s. 777–803.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2013): Metodické problémy výzkumu a vymezení zón rezidenční suburbanizace v České republice. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé. Praha, Academia, s. 309–332.

TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2011) Bytová výstavba. In: Ouředníček, M. Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 103–110.

TÖNNIES, F. (1887/1996): Community and Society. New Brunswick, Transaction Publishers.

Zdroje dat:

Databáze migrace v letech 1997–2011, individuální anonymizovaná data o změnách trvalého bydliště na úrovni obcí. Praha, Český statistický úřad.

Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2011. Praha, Český statistický úřad.

Statistika dokončených bytů 1997–2011. Praha, Český statistický úřad, odbor statistiky stavebnictví.

1.2 Příjmové oblasti stěhování

Rezidenční suburbanizace je v rámci projektu chápána jako stěhování obyvatelstva z jádrového města metropolitního regionu do jeho zázemí. Jako výsledek tohoto procesu vznikají oblasti, které jsou charakteristické novou bytovou výstavbou a migračním přílivem obyvatelstva. Tyto skutečnosti jsou již obsaženy v jádrovém konceptu vymezení suburbánních zón měst České republiky s více než 10 000 obyvateli v mapovém listu 1.1. Přistěhování nových obyvatel tedy můžeme brát jako součást procesu suburbanizace, ale také jako první důsledek bytové výstavby v obci. Sada specializovaných map zaměřených na hlavní důsledky suburbanizace tak nezbytně začíná hodnocením velikosti a intenzity přistěhování. Přistěhování nových obyvatel, většinou s odlišnou demografickou, ekonomickou a sociální kompozicí a často i životním stylem, způsobuje alespoň na určitý čas významné změny v organizaci lokálního sociálního prostředí (Špačková, Ouředníček 2012). Mapování oblastí se zvýšenou hrubou mírou přistěhování vychází z konceptu *příjmových zón* používaného ve 20. letech 20. století Ernestem Burgessem pro hodnocení změn vnitřní struktury města. Tento sociálně ekologický koncept předpokládá a empiricky dokazuje *disorganizaci* lokálního sociálního prostředí vlivem nových impulsů, např. *invazí* nových obyvatel (Burgess 1925).

Mezi teoretiky se v rámci zemí střední a východní Evropy již několik let vede debata o dopadech suburbanizace na sociální prostředí v zázemí velkých měst. Zatímco empirické práce spíše svědčí o pozitivním vlivu přílivu nových suburbanitů a posilování a omlazení území v zázemí měst, řada úvah upozorňuje také na polarizaci sociální struktury suburbánních obcí. Tyto jevy však lze prokázat spíše v mikroúrovni sledování (Špačková, Ouředníček 2012). Diferenciace zástavby i obyvatelstva do mozaiky přirozených oblastí je dokumentována ve třetí mapové sadě této publikace.

Cílem specializované mapy je zachytit zrození a vývoj příjmových zón přistěhování na území Česka v několika etapách v průběhu posledních 20 let. Místo zobrazení příjmových oblastí v jedné mapě se zprůměrovanými hodnotami jsme raději zvolili sérii map, která umožňuje nejen hodnotit prostorové vzorce vývoje suburbánní migrace, ale také *difuzi* tohoto procesu v průběhu let 1993–2011. Do mapy jsme se rozhodli zanést rovněž hodnoty pro všechny ostatní obce České republiky. Vedlejší informací je tak kromě znázornění vývoje suburbánního prostředí i prostorová představa o (ne)atraktivitě zbývajících typů sídel, tedy urbánních a rurálních území v jednotlivých etapách. Pro období po roce 2000 je relativně důležité zachytit význam migrace cizinců (zahraniční i domácí), což je dalším cílem mapy. Zvolili jsme hranici 30 % cizinců v migračním proudu, což představuje již jejich výrazné zastoupení.

Zdrojem byla data Českého statistického úřadu o změně trvalého bydliště ve sledovaných letech. Tato data jsou na jednu stranu vynikajícím indikátorem mobility obyvatelstva, na straně druhé je potřeba mít na paměti i určitá úskalí pramenící ze způsobu evidence migrace. Data zachycují pouze stěhování mezi obcemi a také pouze ty pohyby, které byly evidovány na základě hlášení jednotlivých osob o stěhování. Databáze tedy na jedné

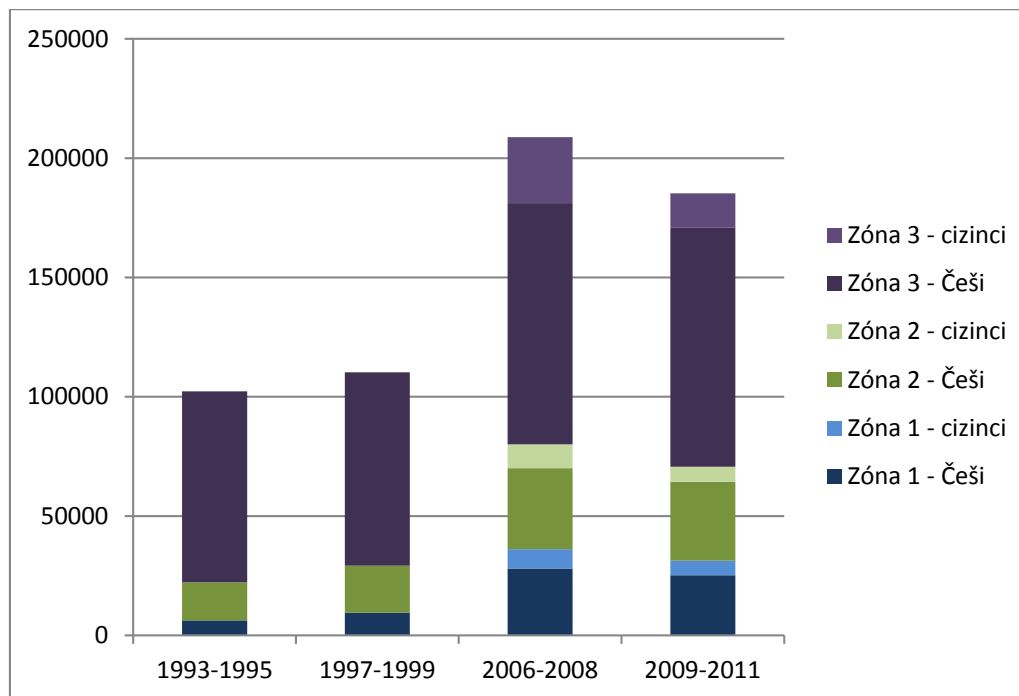
straně může obsahovat řadu fiktivních stěhování, která byla hlášena z různých důvodů, a na straně druhé zůstává mnoho faktických stěhování statistickou evidencí nepodchyceno. Tyto nepřesnosti bohužel v průběhu času zcela určitě narůstají a jsou nejvíce citelné právě v urbanizovaných oblastech. Sledování navíc znesnadňují relativně četné změny metodiky a nedokonalá evidence zahraniční migrace. I to je jedním z důvodů, proč jsou v mapě namísto sald nebo obrátů hodnoceny pouze míry přistěhování. Ty jsou podle našeho názoru zejména v případě zahraniční migrace přesnější, protože neobsahují problematickou složku vystěhovalých. Evidence vystěhovalých cizinců se podle našeho názoru významně rozchází s realitou (více viz podrobnější úrovně sledování v následujících částech).

Pro jednotlivé dílčí mapy jsme zvolili tříletá období pokrývající nejvýznamnější etapy vývoje suburbanizace v České republice. Vycházeli jsme přitom z dřívější analýzy v publikaci (Ouředníček, Posová 2006). K porovnání vývoje imigrace do suburbánního území byla vybrána čtyři tříletá období: (i) 1993-1995 – pionýrská fáze na začátku 90. let, kdy docházelo k suburbanizaci jen v ojedinělých případech; (ii) 1997-1999 – nástup hypoték a stavebního spoření, s rozvojem především v okolí Prahy a několika větších měst; (iii) 2006-2008 – největší boom, masivní fáze suburbánní výstavby po celém území Česka a (iv) 2009-2011- fáze (částečného) útlumu v důsledku ekonomické krize, zpomalení výstavby nových bytů, částečně také nasycení trhu, silné populační ročníky 70. let již mají své bydlení.

Při detailním pohledu na jednotlivé mapy je možné studovat několik trendů, které jsou s pomocí hrubé míry přistěhování dobře patrné. V první řadě je to jádrový zájem celého projektu, tedy postupné rozšiřování území s migračními přírůstky. Nejprve je tento proces pozorovatelný v těsném zázemí Prahy ve formě izolovaných a chaoticky rozmístěných ostrůvků nových suburbií. To je charakteristické pro období, kdy na jedné straně neexistovaly základní regulační mechanismy v české legislativě v oblasti územního plánování a ochrany krajiny a na druhé straně ani nástroje umožňující úvěrování nové výstavby. Příliv obyvatelstva spojený s novou výstavbou se tak v první polovině 90. let omezoval na několik málo obcí. Postupně však dochází ke gradaci rezidenční suburbanizace a rozšiřování prstence kolem velkých měst dvojí formou prostorového šíření (obrázek 1.2). Určitý typ *sousedské difuze* a postupného rozšiřování dalších a dalších prstenců výstavby je na přelomu tisíciletí pozorovatelný v zázemí Prahy a částečně i Českých Budějovic, Brna a Plzně. Hierarchické šíření suburbánního rozvoje (*hierarchická difuze*), tedy následný rozvoj suburbií v systému osídlení hierarchicky nižších měst, je patrný především z map vývoje intenzity přistěhování po roce 2000. Dynamika procesu suburbanizace byla následně přibrzděna ekonomickou krizí, která se promítla zejména v poklesu bytové výstavby po roce 2008. Vývoj intenzity přistěhování v jednotlivých zónách je k dispozici v tabulce 1.3. Například v první suburbánní zóně přesáhla dynamika přistěhovalých v době před ekonomickou krizí 3 % ročně.

Určitý vliv na komparativní možnosti sekvence map mají podstatné změny v evidenci migrace. Jak bylo naznačeno výše, po roce 2000 se podstatným způsobem změnil přístup k evidenci trvalého pobytu, a tedy i stěhování u cizinců. Výsledkem jsou výrazně zvýšené hodnoty migrační intenzity a při jednotné škále kartogramu pro všechna období také skokovité ztmavnutí map v dolní části mapového listu. Na druhou stranu je migrace cizinců podstatným fenoménem zejména v urbanizovaných územích, proto jsme se rozhodli tato data v mapě zpracovat. Není ovšem pochyb, že právě statistika zahraniční migrace a migrace cizinců uvnitř republiky (vnitřní migrace cizinců) je zatížena systematickou chybou sledování. To bylo i důvodem, proč jsou v mapě zaneseny pouze hodnoty pro přistěhované, kde chybovost evidence je přece jen nižší. Kromě suburbánního rozvoje mapa zobrazuje rovněž území s vysokými příjmy a zároveň i vysokou fluktuací (migračním obratem). To vysvětluje například permanentně tmavší barvy (intenzity přistěhování) v severní části Čech na všech prezentovaných mapách.

Mapa zachycuje pouze jednu z mnoha migračních charakteristik - příjmové oblasti stěhování. Vedle toho je nutné brát do úvahy rovněž všechny další ukazatele migrace - migrační saldo, obrat, intenzitu vystěhování a především strukturu stěhování především podle věku. Tyto charakteristiky jsou detailně hodnoceny v Atlase sociálně prostorové diferenciacie České republiky v kapitole věnované migraci (Novák, Čermák, Ouředníček 2011).

Obrázek 1.2: Vývoj počtu přistěhovaných (občanů Česka a cizinců) podle zón v letech 1993–2011
Zdroj: ČSÚ (2012)

	1993-1995	1997-1999	2006-2008	2009-2011
Města nad 10 tis. obyvatel	4,8	4,2	9,3	7,1
Suburbánní zóna 1	9,2	13,6	33,0	23,4
Suburbánní zóna 2	8,8	10,6	19,8	16,2
Suburbánní zóna 3	8,4	8,4	12,5	10,7
Ostatní obce	7,8	7,6	10,5	8,6

Tabulka 1.3: Průměrná roční hrubá míra přistěhování podle zón v letech 1993–2011

Zdroj: ČSÚ (2012)

Literatura:

BURGESS, E.W. (1925): The Growth of the City: an Introduction to a Research Project. In: Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. eds.: The City. Chicago, The Chicago University Press, s. 47–62.

NOVÁK, J., ČERMÁK, Z., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Migrace. In: Ouředníček, M. Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 87–102.

OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. (2006): Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Praha, Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 96–113.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Spinning the Web: New Social Contacts of Prague's Suburbanites. Cities, 29, č. 5, s. 341–349.

Zdroje dat:

ČSÚ (2012): Databáze demografických údajů za obce ČR 1971–2011. Praha, Český statistický úřad.

1.3 Hrubá míra přirozeného přírůstku

Struktura migrace obyvatelstva do zázemí českých měst je výrazně specifická s velkým podílem mladých migrantů a dětí. V projektu zaměřeném na populační prognózování hrají faktory vztahující se k věkové struktuře migrantů a jejich demografickému chování zcela zásadní úlohu. Ačkoliv se v prvotních etapách suburbanizace v Česku projevovaly zvýšené přírůstky stěhování např. starších bezdětných párů nebo domácností, tzv. *empty nesters* bez dospělých dětí, v budoucnu předpokládáme ve struktuře migrace výrazně dominantní zastoupení především osob ve stadiu zakládání rodiny a hledání stálého bydlení pro rodiny s dětmi. Struktura migrace podle věku a specifické dopady v suburbánních obcích byly v české literatuře již zevrubně rozebrány (Ouředníček 2003; Benáčková 2011; Puldová, Jíchová 2011). V jejich sledování je však nutné průběžně pokračovat, jelikož ani nejstarší česká suburbia nejsou nyní ve stadiu, kdy zde narozené děti již opouštějí rodiče. Právě rozhodování o tom, která část rozdělujících se domácností zůstane v suburbu a která se odtud odstěhuje, představuje nesmírně zajímavou výzkumnou otázku i praktickou informaci pro správu suburbánních obcí. Není přitom vůbec jasné, zda to budou rodiče, u kterých město sice ztrácí řadu přitažlivých funkcí, ale původně přišli z města, nebo jejich děti, pro něž světla velkoměst mohou znamenat velké lákadlo, ale které mají veškeré vazby koncentrovány od narození v suburbu.

Cílem specializované mapy je popsat vývoj demografického chování v obcích České republiky v několika specifických obdobích během posledních 20 let. Při tom je používán ukazatel hrubé míry přirozeného přírůstku, který vyjadřuje rozdíl počtu narozených a zemřelých vztažený na 1000 obyvatel. Série map zachycuje proměňující se prostorový vzorec přirozené měny mezi lety 1993-2011 nejen v suburbánních oblastech, ale také v ostatních obcích Česka. Mapa tak dává přehled o odlišném populačním vývoji ve městech a na venkově. V mapě jsou rovněž vyznačeny obce s více než 20 narozenými dětmi průměrně za rok. Záměrem je upoutat pozornost právě na tyto obce, jelikož vysoký počet dětí představuje podstatný tlak na sociální infrastrukturu (zejména místa v mateřských a základních školách) a je tak velkou výzvou pro místní správy suburbánních obcí.

Zdrojem dat je Český statistický úřad a jeho každoročně aktualizovaná Databáze demografických údajů za obce České republiky, která vychází z průběžné evidence narozených a zemřelých. Podobně jako v případě evidence migračních pohybů se i v tomto případě jedná o zaznamenávání změn u obyvatel hlášených k trvalému pobytu v dané obci. Jak ukazují výsledky sčítání lidu z roku 2011 (mapa 1.5), je diskrepance mezi počty trvale a obvykle bydlících obyvatelů největší v oblastech s dynamickou přirozenou i mechanickou měnou obyvatelstva, které představují právě suburbia. Zcela shodně jako u předešlé mapy popisující migraci byla pro jednotlivé dílčí mapy zvolena tříletá období pokrývající nejvýznamnější etapy vývoje suburbanizace v České republice. Vycházeli jsme přitom z dřívější analýzy obsažené v publikaci (Ouředníček, Posová 2006). Podrobnější vysvětlení a popis jednotlivých etap viz mapový list 1.2.

Jak je patrné ze sledu čtyř map, dochází v průběhu posledních 20 let k převrácení prostorového vzorce přirozené měny a k obratu v polarizaci mezi suburbii a ostatními venkovskými oblastmi České republiky. Na začátku 90. let 20. století patřila budoucí suburbia mezi území s nejvyššími úbytky obyvatel přirozenou měnou (viz tabulka 1.4). Jednalo se o dlouhodobě nepodporovaná depopulační území, odkud se mladí lidé stěhovali především do center metropolitních regionů (Ouředníček 2003). Ještě v druhé polovině 90. let, kdy celá Česká republika stále ztrácela obyvatelstvo přirozenou měnou, vykazovala skupina obcí označená v roce 2011 jako suburbia podobné hodnoty hrubé míry přirozeného přírůstku jako ostatní venkovské obce i městské oblasti.

	1993-1995	1997-1999	2006-2008	2009-2011
Města nad 10 tis. obyvatel	-0,2	-0,6	0,3	0,3
Suburbánní zóna 1	-1,1	-0,9	2,8	3,0
Suburbánní zóna 2	-0,9	-1,0	1,1	1,4
Suburbánní zóna 3	-0,5	-0,8	0,3	0,4
Ostatní obce	-0,4	-0,8	0,0	-0,1
Celkem	-0,3	-0,7	0,3	0,2

Tabulka 1.4: Průměrná roční hrubá míra přirozeného přírůstku podle zón v letech 1993–2011

Zdroj: ČSÚ (2012)

S nástupem masivní fáze suburbanizace se však prostorový vzorec přirozené měny mění a suburbia jsou oblastmi, kde dochází k jednoznačně nejvyšším relativním přírůstkům obyvatelstva přirozenou měnou; naopak hodnoty hrubé míry přirozeného přírůstku v ostatních venkovských obcích zůstávají navzdory obecným převažujícím demografickým trendům záporné či nulové. Důvod otočení směřování populačního vývoje v suburbiích můžeme spatřovat jednak v celkové proměně demografického chování a v obecně se zvyšující míře porodnosti v souvislosti s nástupem populačně silných ročníků narozených v 70. letech do reprodukčního věku; v suburbánních oblastech však byla tato změna rovněž specificky zesílena. Změna hodnot přirozeného přírůstku v suburbánní zóně je totiž velmi ovlivněna mladou věkovou strukturou přistěhovalých a je způsobena jednak absolutním nárůstem počtu narozených dětí (viz tabulka 1.5), ale rovněž snižujícím se relativním podílem starých lidí.

V návaznosti na rozšiřování procesu suburbanizace je možné sledovat hierarchickou i sousedskou difuzi proměny reprodukčního chování v suburbánních oblastech Česka. V průběhu sledovaného období se postupně zvyšují hodnoty hrubé míry přirozeného přírůstku nejprve v těsném zázemí největších měst a postupně také ve vzdálenějších obcích a suburbiích středních a malých měst (srovnej v mapě například vývoj v suburbánních oblastech Prahy, Olomouce a Rakovníku).

	1993- 1995	1997- 1999	2006- 2008	2009- 2011	Nárůst 09- 11/93-95 (93-95 = 100%)
Města nad 10 tis. obyvatel	57 187	47 600	60 229	60 263	105,4
Suburbánní zóna 1	721	698	1 937	2 354	326,3
Suburbánní zóna 2	1 992	1 803	3 127	3 494	175,4
Suburbánní zóna 3	11 075	9 575	12 505	13 018	117,5
Suburbánní zóna 1-3	13 788	12 076	17 569	18 866	136,8
Ostatní obce	36 925	30 545	35 547	35 596	96,4
Celkem	107 900	90 221	113 344	114 725	106,3

Tabulka 1.5: Průměrný počet živě narozených dětí podle zón v letech 1993-2011

Zdroj: ČSÚ (2012)

Literatura:

BENÁČKOVÁ, K. (2011): Proces suburbanizace, demografický vývoj a kapacita školských zařízení v zázemí Prahy: případová studie Mukařovska. Suburbanizace.cz. Publikováno 15. 12. 2011, 12 s.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis, 39, č. 2, str. 235–253.

OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. (2006): Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Praha, Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 96–113.

PULDOVÁ, J., JÍCHOVÁ, J. (2011): Důsledky procesu suburbanizace pro sociální a demografickou strukturu obyvatel suburbií. Geografické rozhledy, 20, č. 3, s. 24–25.

Zdroje dat:

ČSÚ (2012): Databáze demografických údajů za obce ČR 1971–2011. Praha, Český statistický úřad.

1.4 Podíl dětí ve věku 0-14 let

Suburbanizace má výrazné dopady na věkovou strukturu obyvatelstva obcí v zázemí českých měst. Ta je výslednicí kombinace specifické migrace a přirozené měny, jak je popsáno již v předcházejících dvou mapových listech (1.2 a 1.3). Oba procesy se odrážejí jak v proměnách zastoupení jednotlivých věkových skupin obyvatelstva, tak například v průměrném věku obyvatelstva suburbánních obcí. I když se průměrný věk výrazně snižuje, nemůžeme jej vnímat jen jako omlazování lokální věkové struktury. Dochází spíše k polarizaci demografického složení a rozdělení na dvě relativně samostatné populace starousedlíků s převažujícím počtem starších lidí a novousedlíků s výrazným zastoupením mladých rodin s dětmi. Polarizace věkové struktury je do značné míry svázána i s polarizací socioekonomickou a rozdílností v životním stylu obou populací. Všechny tyto faktory následně ovlivňují rozdílné požadavky na standardy života v obci, například sociální a technickou infrastrukturu. Podobně jako v případě dalších urbanizovaných území je i dnešní suburbánní zóna další slupkou koncentrického vývoje metropolitních regionů s velmi podobnými znaky demografického vývoje. Imigrační a věkově specifické vlny byly popsány jak v období výstavby nových rezidenčních okrsků v průběhu industrializace (Ullrich 1938), tak v populaci socialistických sídlišť (Musil 2002). Budoucí vývoj suburbánních obcí bude nesporně ovlivňovat demografická vlna postupně stárnoucí populace podobně jako v případě předchozích rezidenčních oblastí, ovšem s tím rozdílem, že v suburbánních obcích většinou nepřevažuje počet nově příchozích nad populací původního obyvatelstva obce. Dopady tedy nebudou zřejmě tak výrazné jako například v případě rozvoje panelových sídlišť.

Cílem specializované mapy je poukázat na odlišnou věkovou strukturu v různých typech obcí v České republice v roce 2011. Mapa navazuje na předchozí hodnocení migrace a přirozené měny. Opět sledujeme tři typy sídel – jádrová města, suburbánní obce a ostatní venkovské obce (jejich vymezení je patrné z mapového listu 1.1). Za hlavní zobrazenou kategorii jsme vybrali podíl dětí do 14 let na celkovém počtu obyvatel obce. V mapě jsou hodnoceny všechny obce s počtem dětí vyšším než 100 tak, aby malé hodnoty příliš nezkreslovaly vypovídací hodnotu mapy. Dalším cílem je zprostředkovaně poukázat na místa s velkým tlakem na sociální infrastrukturu denní potřeby, tedy především školská zařízení, ale také zdravotnictví a další služby. Věková skupina dětí je totiž mnohem více než ostatní části populace (s výjimkou nejstarších a imobilních lidí) závislá na lokálním prostředí s malou možností realizace některých potřeb mimo suburbánní zónu.

Zdrojem dat jsou údaje Českého statistického úřadu, zejména výsledky sčítání lidu z roku 2011, které jsou zpracovány za tzv. obvykle bydlící populaci (více k metodice viz mapový list 1.5). Mapa tedy oproti předchozím sledováním zohledňuje i nehlášené obyvatelstvo, které zejména v suburbánních oblastech představuje podstatnou část populace (více mapové listy 1.5 a 3.3). Jak je patrné z tabulky 1.6, v níž je zaznamenáno základní členění věkové struktury obyvatelstva na jeho předproduktivní, produktivní a postproduktivní složku, sledované typy sídel se liší především v podílu složky dětí a starých lidí. Suburbánní obce přitom patří mezi nejmladší území v České republice. Například

v suburbánní zóně 1 je podíl dětí do 14 let o třetinu vyšší, než činí celorepublikový průměr. To je zjevné i z mapy 1.4 – velká část nejmladších obcí je koncentrována především v zázemí Prahy, ale i dalších velkých měst. Proměna věkové struktury ve všech obcích České republiky je podrobněji hodnocena v publikaci Puldová (2011).

Zvyšující se počty narozených a vysoký podíl dětí mezi přistěhovalými způsobuje navýšení průměrného počtu dětí v jedné věkové kohortě a značně zvyšuje tlak na sociální infrastrukturu, zejména na mateřské a základní školy. Velmi zřetelné je to především v obcích první zóny – počet narozených dětí se zde zvýšil více než třikrát (viz tabulka 1.5 v předchozí kapitole). Enormním problémem je to zvláště v menších obcích, které nebyly na takový nárůst připraveny a odpovídající infrastrukturu neměly k dispozici (v obci například dosud základní škola ani neexistovala). Jak je možné ukázat na příkladu obce Jesenice u Prahy, tak přestože některé obce budují nové kapacity (nejen) základních škol, tempu nové bytové výstavby a přílivu nových obyvatel to nemusí stačit. Problém je zpravidla ještě palčivější v případě mateřských škol. Na rozdíl od základních škol nemají obce zákonnou povinnost zajistit samy nebo ve spolupráci s dalšími obcemi místo pro děti, které mají v jejich obci trvalé bydliště. Podrobněji je tato problematika diskutována na příkladu Středočeského kraje v publikaci Puldová, Ouředníček (2011).

Na druhé straně vede často toto jednoznačné omlazení místních populací k oživení společenského života. Velmi často totiž bývá v místě bydliště uspokojována poptávka po volnočasových aktivitách dětí i jejich rodičů. Registrujeme tak velký nárůst počtu různých občanských nebo i neformálních sdružení organizujících kroužky a akce pro děti i dospělé – dětský den, pálení čarodějnic, rozmanité sportovní či kulturní aktivity, cvičení pro ženy apod. V této činnosti bývají velmi činné matky na mateřské dovolené, blíže viz Špačková, Ouředníček (2012). Podrobnější hodnocení věkových struktur specificky pro typy suburbánních obcí v zázemí Prahy a ve spádové oblasti obce Dolní Břežany jsou k dispozici jako samostatné mapové listy 2.4 a 3.6.

	0-14 let	15-64 let	65 let a více	Počet obyvatel
Města nad 10 tis. obyvatel	13,7	69,8	16,5	5 530 294
Suburbánní zóna 1	20,0	69,4	10,6	156 022
Suburbánní zóna 2	17,3	69,3	13,4	277 448
Suburbánní zóna 3	15,5	69,7	14,8	1 196 340
Suburbánní zóna 1-3	16,2	69,6	14,2	1 629 810
Ostatní obce	14,8	69,5	15,6	3 402 110
Celkem	14,5	69,7	15,9	10 562 214

Tabulka 1.6: Struktura obvykle bydlících obyvatel podle věkových kategorií a zón v roce 2011

Zdroj: ČSÚ (2012)

Literatura:

MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa, Praha - Litomyšl, Paseka, s. 237–297.

PULDOVÁ, P. (2011): Věková struktura. In: Ouředníček, M. Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 19–26.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Rezidenční suburbanizace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 129–135.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Spinning the Web: New Social Contacts of Prague's Suburbanites. *Cities*, 29, č. 5, s. 341–349.

ULLRICH, Z. (1938): Nástin sociologické analýzy pražského okolí. Autorizované zkrácené vydání spisu *Soziologische Studien zur Verstaedterung der Prager Umgebung*. Praha, Univerzita Karlova.

Zdroje dat:

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (2012). Předběžné výsledky SLDB 2011 podle obcí. Praha, Český statistický úřad.

1.5 Vývoj počtu obyvatel a faktické obyvatelstvo

Populační velikost je stále jednou ze základních charakteristik vyjadřujících významnost sídla v hierarchii systému osídlení. Růst počtu obyvatelstva v sobě nese syntetickou informaci o "úspěšnosti" konkrétního sídla, jeho atraktivitě pro investice i vyjádření rezidenčních preferencí obyvatelstva. Statisticky evidované údaje o počtu obyvatel jsou navíc podstatné při rozdělování financí ze státního do obecních rozpočtů. Oproti minulosti, kdy možnosti stěhování a obecně mobility byly do značné míry omezeny, je v současnosti stále významnějším faktorem při sledování vývoje počtu obyvatelstva v podrobnosti obcí validita takových dat. Stále více se totiž rozcházejí počty obyvatel zjišťované na základě různých typů evidence. Koncepty trvalého bydliště jsou do značné míry překonané jak ve výzkumných diskurzech, tak v praktickém využití. Důvodem je především rostoucí fluktuace a mobilita.

Stále menší vázanost obyvatelstva k jednomu místu se projevuje v různých sociálních prostorech a ztěžuje množství geografických analýz. Relativizují se zejména koncepty dojížděky založené na rutinních pohybech v rámci denního systému vztahů. Mnohem obvyklejší jsou v řadě nových, flexibilních modech práce, služeb, bydlení i rekreace pohyby nerutinní a nepravidelné. Je proto mimořádně obtížné najít například typické místo práce, nakupování a stále častěji i bydlení a rekreace. V současnosti již není neobvyklé rozdílné bydliště členů jedné rodiny, sezónní bydlení na chatě nebo chalupě (druhé bydlení), dlouhodobější výjezdy do zahraničí nebo několik rezidenčních míst závislých na pestrých aktivitách a jejich lokacích (třetí bydlení). Tento pohled však zcela zásadním způsobem mění náhled na některé základní koncepty v sociální geografii, které se opíraly doposud právě o rutinní pohyby (dojížděku). Mezi problematické stránky fungování lokálních komunit a obcí můžeme následně zařadit například otázky, ve které z obcí s obvyklým pobytem bychom měli být hlášeni, kde bychom měli uplatnit své volební právo, kde bychom měli platit daně a spolurozhodovat o místním dění.

Cílem mapy je postihnout dva aspekty populační statistiky na úrovni obcí Česka. První informací je údaj o vývoji počtu trvale bydlícího obyvatelstva mezi sčítáními lidu v letech 1991–2011, který nabízí základní syntetickou informaci o geografické distribuci v růstových a ztrátových oblastech Česka (v mapě jsou zobrazeny intervaly odpovídající rovnoměrnému rozdělení obcí do skupin). Druhým cílem je zmapovat rozdíly mezi trvale bydlícím a obvykle bydlícím obyvatelstvem především v suburbánních zónách Česka. Jednou ze zcela nových možností sledování tohoto fenoménu je odlišení tzv. obvyklého a trvalého bydliště, které se zjišťovalo v posledním sčítání lidu v roce 2011. Výsledky sčítání lidu 2011 poprvé nabízejí údaje za tzv. obvykle bydlící obyvatelstvo. Místo obvyklého bydliště je v cenzu definováno jako místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu rekreace, návštěv, pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod. a kde je členem konkrétní domácnosti. Přitom bylo rozhodující kritérium 12 měsíců pobytu na území Česka, případně i úmysl dlouhodobého pobytu (Základní výsledky 2012).

	1991	2001	2011	Změna 2011/1991 (1991=100%)
Města nad 10 tis. obyvatel	5 650 475	5 522 156	5 469 513	96,8
Suburbánní zóna 1	75 908	86 422	155 340	204,6
Suburbánní zóna 2	203 253	215 051	276 547	136,1
Suburbánní zóna 3	1 052 353	1 085 870	1 193 140	113,4
Ostatní obce	3 320 226	3 320 561	3 396 069	102,3
Celkem	10 302 215	10 230 060	10 490 609	101,8

Tabulka 1.7: Vývoj počtu trvale bydlících obyvatel podle zón v letech 1993–2011

Zdroj: Historický lexikon obcí, 2007; SLDB 2011

V mapách je znázorněn vztah mezi přírůstkem/úbytkem počtu obyvatel v celém transformačním období mezi lety sčítání 1991–2011 a poměrem trvale a obvykle bydlícího obyvatelstva v roce 2011. Cílem bylo ukázat oblasti s největšími disproporcemi mezi trvale hlášenou populací a skutečně bydlícím (faktickým) obyvatelstvem. K největším nárůstům počtu obyvatelstva došlo v první suburbánní zóně, která je sice populačně nejmenší, avšak vykazuje vysokou dynamiku růstu. Další části sídelního systému včetně venkovských sídel mají již menší přírůstky, města jako celek za posledních 20 let obyvatelstvo ztrácejí (viz tabulka 1.7). V současné době se vede relativně čilá debata nad faktory, dopady i budoucím vývojem těch oblastí Česka, které se nacházejí za hranicí suburbánních zón, zejména s využitím konceptu *kontraurbanizace*. Více informací je možné načerpat ze specializovaných publikací (Čermák, Hampl, Müller 2009; Ouředníček, Špačková, Feřtřová 2011; Šimon 2011; Ouředníček, Novák, Šimon 2013).

V případě odlišností trvale a obvykle bydlícího obyvatelstva jsme předpokládali, že největší disproporce budou v územích s velkým počtem nově dokončených bytů, tedy především v suburbánních oblastech v zázemí velkých měst. Tento předpoklad se do značné míry potvrdil a podíl "nehlášených" je skutečně závislý na gradientu město-suburbium-venkov (viz tabulka 1.8). Největší rozdíl v počtu trvale bydlícího a obvykle bydlícího obyvatelstva vykazuje první suburbánní zóna následována druhou zónou. Třetí zóna už představuje spíše prolínání venkova a suburbia s hodnotou celostátního průměru. Je tedy zřejmé, že k největším rozdílům dochází jednak v územích se slabým ekonomickým potenciálem, jednak v oblastech nové výstavby a možná také v územích s rezidenční funkcí a větším podílem tzv. druhého bydlení. Všechny tyto úvahy se snažíme dále rozvádět v případě přípravných analytických map v podrobnějším měřítku sledování (kapitola 2 a 3).

Větší počet trvale bydlícího oproti obvykle bydlícímu obyvatelstvu na úrovni celého státu můžeme zřejmě přisuzovat rozdílům mezi předběžnými a definitivními výsledky cenzu. Část populace také vykazovala obvyklé bydliště v zahraničí. Tyto údaje nebyly v době publikování tohoto textu ještě k dispozici. Praktické využití údajů o obvyklém

obyvatelstvu je k dispozici pro účely populačních prognóz suburbánní zóny Prahy a spádového území obce Dolní Břežany v kapitolách 2 a 3.

	Počet obyvatel s trvalým pobytem	Počet obyvatel s obvyklým pobytem	Počet obyvatel s obvyklým pobytem na 100 obyvatel s trvalým pobytem
Města nad 10 tis. obyvatel	5 469 513	5462326	99,9
Suburbánní zóna 1	155 340	167927	108,1
Suburbánní zóna 2	276 547	284712	103,0
Suburbánní zóna 3	1193140	1186597	99,5
Ostatní obce	3396069	3334998	98,2
Celkem	10490609	10436560	99,5

Tabulka 1.8: Srovnání počtu obyvatel s trvalým a obvyklým pobytem podle zón v roce 2011

Zdroj: SLDB 2011

Literatura:

ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie*, 114, č. 1, s. 37–51.

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., ŠIMON, M. (2013): Současné změny migrační bilance nejmenších českých obcí. In: Svobodová, H. ed.: *Nové výzvy pro geografii. Sborník příspěvků Výroční konference České geografické společnosti, 3. – 7. září 2012, Brno, Masarykova univerzita*, s. 246–255.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, č. 4, s. 777–803.

ŠIMON, M. (2011): Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie*, 116, č. 3, s. 231–255. Základní výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Česká republika a kraje. Praha, Český statistický úřad.

Zdroje dat:

Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005. Praha, Český statistický úřad.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Předběžné výsledky za trvale bydlící obyvatelstvo po obcích. Praha, Český statistický úřad.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Počet obyvatel pro obvykle bydlící obyvatelstvo po obcích. Praha, Český statistický úřad.

2. Specializované mapy pro populační prognózu: suburbánní zóna Prahy

Prvním případovým územím a zároveň regionem, pro který je v rámci projektu realizována jedna z populačních prognóz, je suburbánní zóna Prahy. Zázemí hlavního města představuje dlouhodobě území s nejintenzivnějším rozvojem suburbanizačního procesu. První projevy suburbanizace souvisí s rozvojem Prahy v období industrializace a mnoho suburbánních sídel prošlo bouřlivým stavebním i populačním vývojem zejména v období první republiky. Jednalo se především o tzv. *železniční suburbia*, například na benešovské, plzeňské nebo kolínské trati. Dlouhodobě a nepřírozeně potlačená decentralizace rezidenční (ale i komerční) funkce se v průběhu 20. století znovu projevila v 90. letech. Na toto období je zaměřeno také mapování procesů bytové výstavby a vývoje přirozené měny a migrace ve druhé kapitole. Všechny analýzy a mapové výstupy zároveň slouží jako podklady pro populační prognózu suburbánní zóny Prahy do roku 2030.

Řešené území, které považujeme dohromady s územím hlavního města za metropolitní region Prahy (*Pražský metropolitní region*), vychází z vymezení zón suburbanizace popsané zevrubně v předcházející kapitole. V rámci tohoto úkolu byly vymezeny tři suburbánní zóny Prahy s rozdílnou intenzitou bytové výstavby a hrubé míry přistěhování z jádrového města (Prahy). Vymezení je patrné na mapovém listu 1.1. Pro vlastní realizaci prognózy Pražského metropolitního regionu bylo následně vybráno území celých obvodů *obcí s rozšířenou působností* (ORP), ve kterých převládá výskyt pražských suburbií. Území nyní odpovídá spíše tzv. *overbounded* regionu, tedy je v něm zahrnuta i řada obcí, u kterých nedošlo ve sledovaném období k intenzivní suburbanizaci. V budoucnosti se dá ovšem předpokládat další rozšiřování suburbánní zóny hlavního města především tzv. *sousedskou difuzí*. Zařazení širšího území je tedy vzhledem k charakteru řešeného problému oprávněné a žádoucí. Vymezení území na základě obvodů ORP je využito pro všechny mapy v následující kapitole.

Ve druhé kapitole je zařazeno celkem sedm mapových listů, které jsou seřazeny na základě časového vývoje metropolitního regionu. První mapa je věnována typologii populačního růstu obcí suburbánní zóny Prahy mezi lety 1921-2011 (mapový list 2.1). Další tři mapy jsou vztaženy k období post-socialistické suburbanizace a mapují vývoj jednotlivých komponentů populačního vývoje od 90. let 20. století doposud. Mapu přirozené měny a migrace (mapový list 2.2) doplňuje typologie obcí podle věkové struktury (mapový list 2.3). Na údaje o realizované bytové výstavbě (mapový list 2.4) navazuje mapa věnující se potenciálu obcí metropolitního regionu k plánované zástavbě zpracovaná z územních plánů jednotlivých obcí (mapový list 2.5). Potenciál budoucí výstavby je do značné míry obsažen v dostupnosti území jednotlivých obcí metropolitního regionu. Dostupnost je měřena alternativně pro hromadnou dopravu a individuální automobilovou dopravu (mapový list 2.6). Soubor map je zakončen syntetickou mapou, která zobrazuje jednak výsledky populační prognózy, jednak diferenciaci obcí podle rozvojového potenciálu pro budoucí suburbánní rozvoj (mapový list 2.7).

2.1 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel 1921-2011

Jako první podklad pro vytvoření prognózy využíváme dlouhodobý vývoj počtu obyvatel obcí suburbánní zóny Prahy. Vymezení suburbánní zóny bylo provedeno s ohledem na *realizovanou novou bytovou výstavbu a vázanost migračních procesů* na hlavní město podle metodiky uplatněné v rámci projektu TAČR (viz např. Ouředníček, Špačková, Novák 2013). Do analýzy následně vstupovalo území zahrnující 11 obvodů obcí s rozšířenou působností, tedy v dnešním vymezení celkem 424 obcí (viz úvod této kapitoly na předchozích stranách). Cílem mapového listu bylo vytvořit typologii obcí podle jejich předchozího dlouhodobého populačního vývoje. Chtěli jsme přitom vycházet nejen z posledních trendů post-socialistického vývoje systému osídlení, ale zohlednit rovněž hlavní trendy ve vývoji metropolitní oblasti v průběhu 20. století zhruba od vzniku Prahy jako hlavního města samostatného Československa. Relativně významné projevy suburbanizace totiž lze zaznamenat i v období první republiky (Ouředníček 2012) a specifický význam má i éra socialistického města, zejména s ohledem na uplatňování střediskové soustavy osídlení (Ouředníček 2003). Diskuse vývoje počtu obyvatel a jeho komponent v polistopadovém období a částečně i výhled budoucího vývoje je hodnocen podrobně na jiném místě (Ouředníček, Novák 2012) a je mu věnována zevrubná pozornost ve všech následujících mapových listech této sekce publikace. Hlavním záměrem při tvorbě typologie populačního vývoje bylo poznat potenciál sídelního systému v těsném zázemí hlavního města. Jakkoli se může zdát proces suburbanizace v některých sídlech metropolitního regionu dynamický, v mnoha sídlech jejich populační velikost nedosahuje maximálních hodnot dosažených v průběhu industrializace a prvorepublikové suburbanizace. Potenciál populačního růstu, vyjádřený mimo jiné existující infrastrukturou obce, domovním fondem nebo správními a sociálními institucemi, může znamenat důležitý předpoklad budoucího rozvoje obce.

Typologie obcí vznikla na základě srovnání trendu ve vývoji počtu obyvatel ve třech stanovených obdobích (přehledně tabulka 2.1). První období odpovídá meziválečné době a byla do něj zařazena data z populačních cenů v letech 1921 a 1930. Částečně jsme přihlíželi i k vývoji do roku 1950, který podává představu o vývoji ve 40. letech 20. století. Druhé období jsou vymezené lety sčítání 1950 a 1991 a zhruba pokrývá období socialistického vývoje. Současné postsocialistické období je postiženo daty z let 1991 až 2011. S ohledem na suburbanizační tendence je dynamičtější především jeho druhá polovina. Z tohoto důvodu je při určování dílčích typů (viz níže) počítáno s lety 2001 a 2011.

Trend populačního vývoje	1921-1931	1950-1991	2001-2011
Dynamický růst (++)	žádná obec	žádná obec	≥ 200 %
Růst (+)	≥ 125 %	≥ 125 %	125-199 %
Stagnace (0)	124-75 %	124-75 %	124-75 %
Pokles (-)	žádná obec	≤ 74 %	žádná obec

Tabulka 2.1: Kritéria změny počtu obyvatel pro vytvoření typologie obcí suburbánní zóny Prahy

Vývojový trend byl vypočten pomocí indexu změny počtu obyvatel mezi začátkem a koncem jednotlivých období. Pro první a třetí období tento postup dostačuje, ve druhém ale nemůžeme v dostatečné podrobnosti zachytit jeho možný vnitřní vývoj. Proto byly doplňkově prověřeny ještě indexy změn počtu obyvatel mezi lety 1950 a 1970 a 1970 a 1991. Ve většině případů ale nedošlo k velkým výkyvům v dynamice obyvatelstva, a proto nebyly tyto podrobnější úseky vývoje v typologii dále zohledňovány. Kombinací jednotlivých trendů v jednotlivých obdobích vývoje vzniklo celkem 17 dílčích typů obcí (tabulka 2.2). Vzhledem k tomu, že obce do nich nebyly rovnoměrně rozmístěny a jednotlivé kategorie by byly dosti nevyvážené, došlo k optimalizaci jejich počtu a sloučení do deseti typů. Tyto typy tedy následně vyjadřují různé kombinace populační dynamiky obcí ve třech historických obdobích. Následující text se zaměřuje na popis rozmístění jednotlivých typů na území metropolitního regionu.

Dílčí typy obcí					Finální typy obcí		
1. období	2. období	3. období	Počet obcí	Podíl obcí (v %)	Typ	Počet obcí	Podíl obcí (v %)
0	0	++	20	4,7	1	20	4,7
0	-	++	20	4,7	2	20	4,7
0	+	+	17	4,0	3	20	4,7
+	+	+	1	0,2			
0	+	++	2	0,5			
+	0	+	32	7,5	4	49	11,6
+	-	++	2	0,5			
+	-	+	10	2,4			
+	0	++	5	1,2			
0	0	+	51	12,0	5	51	12,0
0	-	0	76	17,9	6	76	17,9
0	-	+	79	18,6	7	79	18,6
0	+	0	10	2,4	8	12	2,8
+	+	0	2	0,5			
+	0	0	10	2,4	9	12	2,8
+	-	0	2	0,5			
0	0	0	85	20,0	10	85	20,0

Tabulka 2.2: Postup při vymezení dílčích a finálních typů obcí suburbánní zóny Prahy

V mapě jsou jednotlivé typy seskupeny ještě přehledněji do pěti skupin (A-E) vždy po dvou typech populačního vývoje. Tyto skupiny využíváme také v popisu a diskusi rozmístění. V případě metropolitního regionu Prahy existuje několik typů sídel, ve kterých se projevuje současná rezidenční suburbanizace (skupiny C a D), kterou můžeme zjednodušeně charakterizovat vyššími populačními zisky v posledním sledovaném období (diskuse role přirozené změny a migrace je zevrubně diskutována v následující kapitole 2.2). Nejvíce těchto obcí se vyskytuje na okraji metropole a s přibývajícím vzdáleností se jejich počet snižuje. Přibližně polovina těchto obcí zaznamenávala

v předchozích dvou obdobích stagnaci (typy 1 a 5), druhá polovina pak pokles počtu obyvatel (typy 2 a 7). Tato sídla lze dělit i podle toho, o jak velký přírůstek v posledním období se jedná. Obce, které se v uplynulých dvou dekadách rozrostly více než dvojnásobně (skupina C s typy 1 a 2; celkem 40 obcí), se nacházejí převážně jižně, jihovýchodně a severně od Prahy. Naopak na levém břehu Vltavy se tento typ obcí téměř nevyskytuje. Obce s mírným nárůstem (skupina D s typy 5 a 7; celkem 130 obcí) se v okolí Prahy vyskytují rovnoměrněji a jsou přirozeně početnější. Z perspektivního hlediska se bude zřejmě jednat o potenciálně dynamicky rostoucí suburbia.

V blízkosti předchozích typů s vysokými přírůstky se nacházejí i sídla, u kterých byl zaznamenán růst v obou poválečných časových úsecích (typ 3). Největší koncentrace těchto sídel je jižně a jihovýchodně od metropole. Tyto oblasti lze tedy označit za dlouhodobě nejatraktivnější, většina z nich je v kategorii středně velkých obcí, které sloužily v průběhu socialismu jako středisková sídla místního významu. Podobný vývoj zaznamenala i všechna větší města subúrbánní zóny, u kterých se přirozeně vzhledem k populační velikosti uplatňovaly mnohem menší výkyvy populační dynamiky (typ 8). Jedná se o sídla, která za socialismu patřila mezi preferovaná sídla s podporou infrastruktury, koncentrace správních funkcí a soustředěnou komplexní bytovou výstavbu. V posledním období ovšem došlo k zastavení tohoto růstu na úkor menších okolních obcí a částečně i k suburbanizaci z jader do zázemí těchto městských obcí (viz mapa 1.1b).

Další skupinu (v legendě mapy označená A; celkem 61 obcí) představují obce typu 4 a 9. Jedná se o obce, ve kterých došlo k nárůstu počtu obyvatel již v meziválečném období. Pro tuto kategorii je charakteristická stagnace nebo pokles počtu obyvatel v období socialismu, což bylo dáno zastavením spontánního procesu rezidenční suburbanizace. Stagnace v případě obcí typu 9 trvá i ve třetím období. U této kategorie růst počtu obyvatel v prvním období může představovat jak známky suburbanizace, tak i urbanizace, neboť se do ní řadí i větší obce, včetně Prahy. Tato sídla tedy vyčerpala svůj růstový potenciál již v prvním období. Naopak obce ve čtvrtém typu překonávají krizi v socialistickém období a v současné době u nich dochází k dalšímu růstu počtu obyvatel. Většinou se jedná o obce v těsné blízkosti Prahy (při současném administrativním vymezení), které zároveň leží na železnici. Důležitým faktorem pro meziválečnou suburbanizaci byla právě dobrá dopravní dostupnost železniční dopravou (Ouředníček 2003). Ačkoli se tento typ obcí vyskytuje u všech železničních tratí vedoucích z hlavního města, za oblasti s jejich nejvyšším zastoupením můžeme označit okolí tratí Praha-Beroun, Praha-Benešov, Praha-Kralupy nad Vltavou nebo Praha-Lysá nad Labem.

Opakem obecně růstových obcí jsou typy stagnujících obcí (skupina B s typy 10 a 6; celkem 161 obcí). V rámci pražského metropolitního regionu tvoří nejpočetnější, resp. třetí nejpočetnější skupinu. Populačně ztrátové obce (kategorie 6) se vyskytují převážně na jihu a jihovýchodě v místech začátku tzv. vnitřní periferie, tj. okraje Středočeského kraje. Dále jsou tyto obce lokalizovány v hornatější a hůře dostupné oblasti Českého krasu, Křivoklátska a v severním zázemí Kladna. Stagnující obce (kategorie 10) se nacházejí

většinou v blízkosti předchozího typu. Na druhé straně je možné předpokládat, že suburbanizační tendence budou postupně zasahovat i vzdálenější oblasti, jejichž dostupnost se může v některých oblastech metropolitního regionu postupem času vylepšovat.

Z hlediska celkového uspořádání populačního vývoje v metropolitním regionu Prahy se projevuje výrazná selektivita suburbanizačních tendencí v prvním a třetím období a preference vybraných střediskových sídel v rámci druhého období (socialismu). V celém hodnoceném období se však obecně uplatňuje vysoká atraktivita zázemí hlavního města, která byla jen dočasně přibrzděna politikou střediskové soustavy osídlení v normalizační době (Hampl 1996, 2005). Zjevná je také polarizace mezi subúrbánní a odlehlejšími venkovem, který je zachycen v okrajových částech extenzivně vymezeného metropolitního regionu. Toto vymezení zohledňuje spíše potenciální rozvoj a rozšíření suburbanizačních procesů v blízké budoucnosti. Typologie byla následně uplatněna při uvažování o nastavení dynamiky budoucího populačního růstu, bytové výstavby a migrace v subúrbánní zóně jako celku a je uplatněna na výsledné syntetické mapě zohledňující prognózu subúrbánní zóny a především osy a areály budoucího rozvoje metropolitního regionu Prahy (mapový list 2.7).

Literatura:

HAMPL, M. (1996): Vývoj systému osídlení v České republice. In: Hampl, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, s. 35-52.

HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis 39, č. 2, str. 235-253.

OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Sociálně prostorová struktura industriální Prahy. In: Chodějovská, E., Šimůnek, R. eds.: Krajina jako historické jeviště. K poctě Evy Semotanové. Historický ústav, Praha, s. 263-283.

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2012): Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, s. 25-46.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2013): Metodické problémy výzkumu a vymezení zón rezidenční suburbanizace v České republice. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé. Academia, Praha, s. 309-332.

Zdroje dat:

ČSÚ (2007): Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005. Praha, Český statistický úřad. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4128-04> [25. 6. 2013]

ČSÚ (2013): Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Praha, Český statistický úřad.

2.2 Počet obyvatel, přirozená měna a migrace

Počet obyvatel ovlivňují dva základní procesy, přirozená měna a migrace, jejichž intenzita a vliv na populační vývoj se výrazněji změnily i v rámci relativně nedávné české historie. Příkladem je omezená, resp. kontrolovaná možnost stěhování v období před rokem 1989 a následný růst intenzity a změna struktury migrace (např. Čermák, Novák, Ouředníček 2011). Proces migrace je ovlivněn širokou škálou charakteristik vázaných k osobám i k územím, roli hraje atraktivita území, možnosti realitního trhu, ale i bariéry pracovní, rodinné, finanční aj. Zároveň se jedná o proces věkově specifický. S ohledem na suburbanizační tendence lze jako příklad uvést stěhování mladých rodin s dětmi do zázemí velkých měst (Ouředníček 2003; Puldová, Novák 2008 aj.). Za nejdůležitější faktor ovlivňující přirozenou měnu je možné považovat lokální věkovou strukturu obyvatelstva (podrobněji viz mapový list 2.3). Zatímco některé oblasti mládnou, např. zázemí velkých měst, jiné se potýkají s procesem stárnutí obyvatelstva, např. velká města nad 100 tisíc obyvatel a naopak i menší obce do 200 obyvatel (Puldová 2011).

Odlišná intenzita a role přirozené měny a migrace se projevuje i ve specifických územích uvnitř suburbánních oblastí. V českém kontextu je poukazováno na populační růst sídel v zázemí velkých měst, na mládnutí tamějšího obyvatelstva či vysoký podíl nově přistěhovaných obyvatel, které jsou znatelné od 90. let (shrnuje např. Ouředníček 2013). Řada prací si však všímá vnitřní diferenciaci populačního vývoje území zasažených procesem suburbanizace (např. Ouředníček 2003; Puldová, Jíchová 2011; aj.).

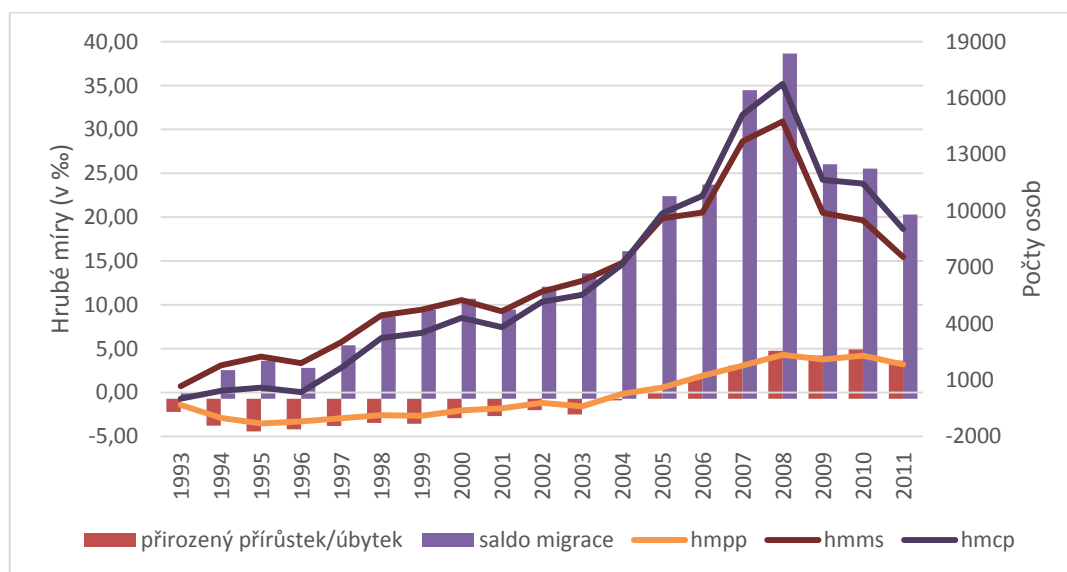
Cílem mapového listu je popsat a vysvětlit územní diferenciaci komponent populačního vývoje zázemí Prahy v letech 1993–2011. Ačkoliv ve studované oblasti pod vlivem procesu suburbanizace trvale přibývá obyvatel, tak se situace v jednotlivých obcích liší. Mapový list se proto primárně zaměřuje na znázornění diferencovaného populačního vývoje jednotlivých obcí s důrazem na odlišnou roli přirozeného přírůstku a migrace. Analytické mapy jsou zpracovány cíleně jako jeden z podkladů pro zpracování populační prognózy zájmového území. Zázemí (suburbánní zóna) Prahy je vymezena s pomocí celých SO ORP (podrobněji viz úvod této sekce).

Podkladová data pocházejí z Databáze demografických údajů za obce ČR (pro léta 1993 až 2011). Data byla zpracována za obce, které se nacházejí v suburbánní zóně Prahy (viz mapový list 1.1). Pro podrobnější analýzu populačního vývoje suburbánních obcí byla vytvořena typologie založená na odlišení vlivu migrace a přirozené měny. U přirozené měny jsme v typologii rozlišili tři kategorie: úbytek, stagnace a přírůstek. V případě migrace byla vzhledem ke specifiku suburbánních oblastí, kde je většina obcí migračně zisková, sloučena kategorie pro úbytek a stagnaci a naopak rozdělena kategorie přírůstku podle intenzity (malý a velký přírůstek). Kombinací tak vzniklo devět odlišných typů obcí (viz tabulka 2.3, která dokumentuje i počet obcí v jednotlivých kategoriích), jejichž rozmístění je znázorněno na hlavní mapě. Zbylé mapy se odděleně zaměřují na vývoj přirozené měny a migrace, znázorňují zisky a ztráty v letech 1993–1995 a 2009–2011.

Údaje jsou v ‰	Úbytek přirozenou měnou (do -1)	Stagnace přirozenou měnou (-1;1)	Přírůstek přirozenou měnou (od 1)
Úbytek nebo stagnace migrací (do 1)	Typ 1 (10 obcí)	Typ 2 (7 obcí)	Typ 3 (8 obcí)
Malý přírůstek migrací (1;10)	Typ 4 (59 obcí)	Typ 5 (26 obcí)	Typ 6 (13 obcí)
Velký přírůstek migrací (od 10)	Typ 7 (133 obcí)	Typ 8 (71 obcí)	Typ 9 (97 obcí)

Tabulka 2.3: Typologie obcí podle přírůstku, resp. úbytku obyvatel přirozenou měnou a migrací v letech 1993-2011

Celkový počet obyvatel zázemí Prahy od roku 1994 až na drobné výchyly stoupá (vrcholem je rok 2008). Zatímco migrační saldo (rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých) za celou studovanou oblast rostlo již od počátku sledovaného období, tak přirozenou měnou oblast ztrácela až do roku 2003 (viz obrázek 2.1). Právě obrat mezi lety 2003 a 2004 lze zdůvodnit i omlazením věkové struktury obcí v této oblasti vlivem příchodu mladých rodin, a tedy i zvýšení počtu narozených dětí. Právě díky růstu intenzity přirozené měny nedošlo v závěru prvního desetiletí 21. století k ještě výraznějšímu poklesu přírůstku vlivem poklesu intenzity migrace.

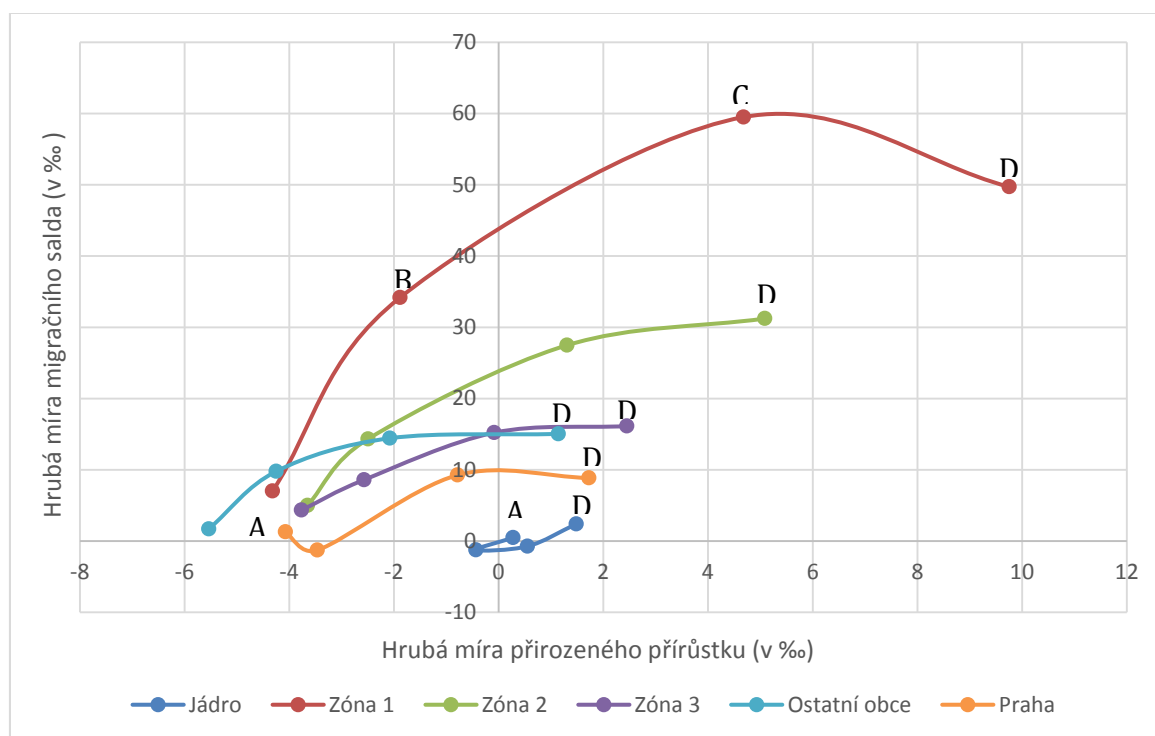

Obrázek 2.1: Vývoj počtu obyvatel, přirozené měny a migrace v suburbánní zóně Prahy mezi lety 1993-2011

Poznámka: hmpp=hrubá míra přirozeného přírůstku, hmms=hrubá míra migračního salda, hmcp=hrubá míra celkového přírůstku

Pokles intenzity migrace je důležitým trendem posledních let, který se může výrazně projevit i při prognózování očekávaného vývoje území. Nelze jej ovšem vnímat celoplošně pro celé zázemí Prahy. Pokud využijeme pohled na jednotlivé zóny suburbanizace, tak je zřejmé, že klesá hrubá míra přistěhování zejména v první zóně, v druhé a třetí naopak stagnují (obrázek 2.2). Ovšem je nezbytné reflektovat, že ačkoliv intenzita migrace v první suburbánní zóně klesá, tak je stále na relativně vysoké úrovni (více než trojnásobná oproti úrovni ve třetí zóně). Graf zároveň umožňuje porovnání rozdílného vývoje suburbánních oblastí s jádrovými oblastmi či s Prahou, které vykazují relativně nízké (pokud nějaké) přírůstky jak migrační, tak přirozené měny.

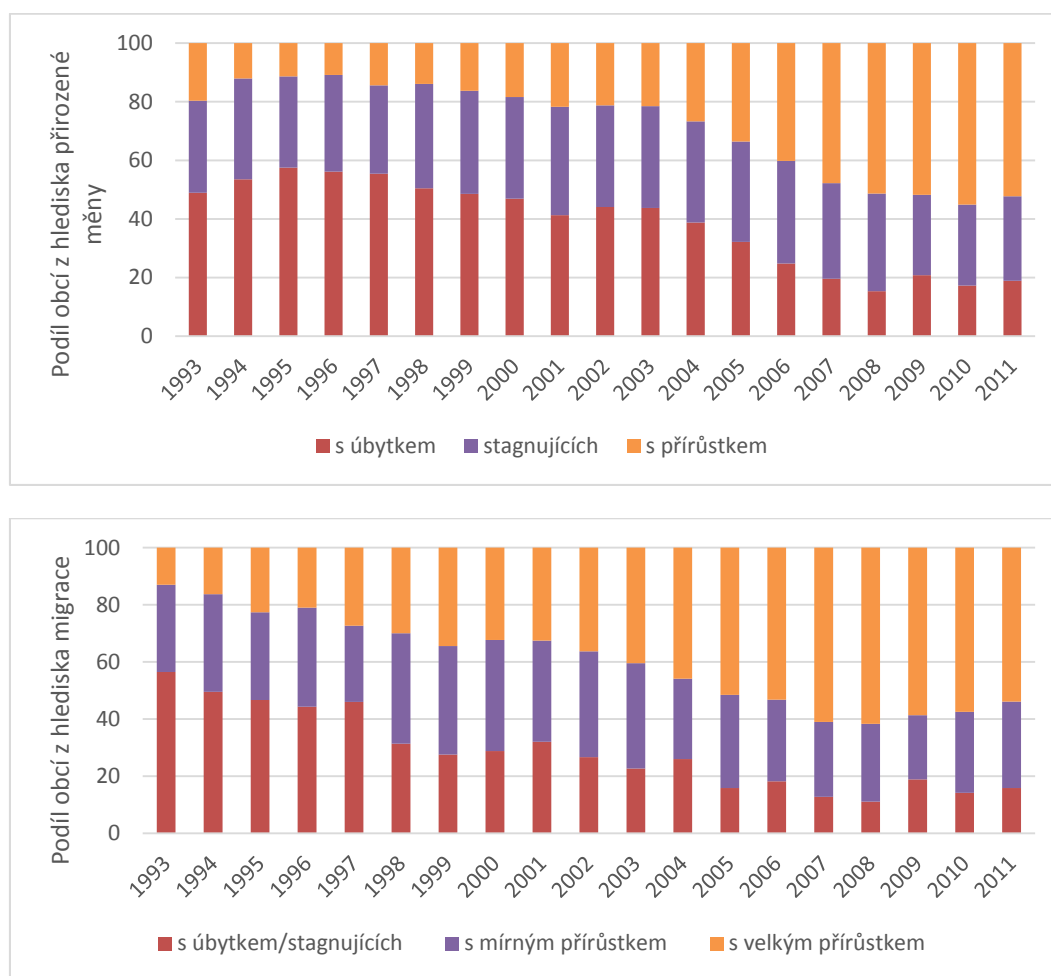
Obrázek 2.2: Vývoj intenzity přirozené měny a migrace v zázemí Prahy v letech 1993–2011

Zdroj dat: ČSÚ (2012)

Poznámka: Vývoj je znázorněn křivkou za průměry v letech 1993–1997 (A), 1998–2002 (B), 2003–2007 (C) a 2008–2011 (D). Modelově je všemi písmeny označena řada Zóna 1, ve zbylých řadách je označen jen počáteční a koncový bod. Zóny odpovídají vymezení suburbánních zón podle mapového listu 1.1. Pro porovnání je rovněž uvedena Praha.

Při odděleném hodnocení vývoj podílu obcí vykazujících ztráty/stagnaci/přírůstky z přirozené měny a migrace, je zřetelný výrazný pokles obcí s úbytkem (obrázek 2.3). U přirozené měny začíná převažovat podíl obcí s přírůstkem až ke konci sledovaného období. Obce s alespoň malým migračním přírůstkem převažují od počátku, ke konci sledovaného období dominují obce s velkým migračním přírůstkem. Grafy tak dokumentují nejen postupný nárůst obcí populačně ziskových, ale i posloupnost prvotních migračních zisků a až následně zisků z přirozené měny. Pokud porovnáme

geografické rozmístění obcí na základě jejich přírůstku/úbytku odděleně pro přirozenou měnu a migraci v období 1993–1995 a 2009–2011 (jak znázorňují vedlejší mapy), jsou zřetelné určité prostorové vzorce. Obce ziskové přirozenou měnou v obou obdobích se koncentrují na sever a jih od Prahy, zejména v jejím těsném zázemí. Obce ztrátové leží převážně ve větší vzdáleněji od Prahy. Z pohledu migrace vykazuje nárůsty v obou obdobích daleko více obcí, které se nacházejí nejen v těsném zázemí Prahy, ale i ve vzdálenějších oblastech. Obcí s migrační ztrátou je velmi malý počet a jsou velmi rozmístěny nerovnoměrně.

Obrázek 2.3: Vývoj podílu obcí ziskových/ztrátových z pohledu přirozené měny/migrace v letech 1993-2011

Zdroj dat: ČSÚ (2012)

Poznámka: Vymezení kategorií využívá rozpětí u typologie obcí (tabulka 2.3). U přirozené měny: úbytek=do -1 ‰, stagnace=-1 ‰;1 ‰, přírůstek=nad 1 ‰. U migrace úbytek/stagnace=do 1 ‰, mírný přírůstek=1 ‰;10 ‰, velký přírůstek=nad 10 ‰.

Porovnání prostřednictvím využití typologie obcí přináší další možný pohled na vývoj počtu obyvatelstva zázemí Prahy. Jak je zjevné z předchozích výsledků, výrazně převažují obce populačně rostoucí vlivem migrace (více než 70 % obcí). Čtvrtina obcí vykazuje

přírůstky vzniklé kombinací přírůstku migračního i přirozeného. Mapa dokládá, že většina obcí, které mají velký přírůstek migrací a neubývají přirozenou měnou, se nachází v těsném zázemí hlavního města Prahy (zejména typ 9, částečně i typ 8). Naopak obce ubývající přirozenou měnou a s maximálně malým přírůstkem migrací (typy 1 a 4) se nacházejí spíše ve větší vzdálenosti od Prahy.

Při propojení typů se suburbánními zónami je zřejmé, že v zóně 1 se nacházejí pouze obce náležící k typům s vysokým migračním přírůstkem, v zóně 2 s alespoň malým migračním přírůstkem a v zóně 3 se objevují obce ze všech typů (ale stále s převahou typů s vysokým migračním přírůstkem). Naopak obce nenáležící do první až třetí suburbánní zóny spadají k typům s úbytkem přirozenou měnou (častěji typ 4 a 7). Jak je zřejmé, suburbánní zóna Prahy je velmi diferencovaná a přes poměrně silný vliv migrace lze ve vývoji obcí najít řadu rozdílů. V tomto ohledu je nezbytné vnímat faktory, které ovlivňují migraci, ať už stojí na straně nabídky (existence volných rodinných či bytových domů) i poptávky (zájemci o bydlení v dané lokalitě, kterým vyhovuje např. lokalizace, cena, dispozice domu/bytu apod.). Výrazná prostorová diferenciací způsobuje, že je pro malé územní celky (populace) velmi těžké prognózovat vývoj přirozené měny a zejména migrace (viz závěrečná kapitola této sekce).

Literatura:

ČERMÁK, Z., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Saldo migrace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciací České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 89–90.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis, 39, č. 2, str. 235–253.

OUŘEDNÍČEK, M. (2013): Výzkum suburbanizace v České republice: současné tendence vývoje a možné aplikace. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé. Praha, Academia, s. 61–80.

PULDOVÁ, P. (2011): Věková struktura. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciací České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 19–26.

PULDOVÁ, P., JÍCHOVÁ, J. (2011): Důsledky procesu suburbanizace pro sociální a demografickou strukturu obyvatel suburbíí. Geografické rozhledy, 20, č. 3, s. 24–25.

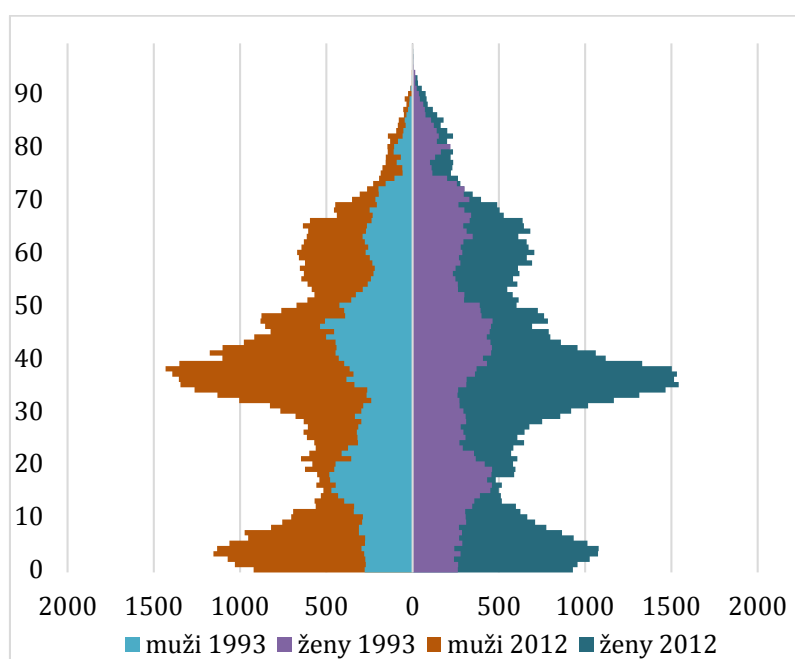
PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. (2008): Suburbanizace a sociální prostředí. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Macešková, M., Novák, J., Puldová, P., Romportl, D., Chuman, T., Zelendová, S., Kuncová, I.: Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, URRlab, s. 39–54.

Zdroje dat:

ČSÚ (2012): Databáze demografických údajů za obce ČR 1971–2011. Praha, Český statistický úřad.

2.3 Proměna věkové struktury

Proces suburbanizace má značný vliv na proměnu věkové struktury obcí (nejen) v suburbánní zóně Prahy. Vzhledem k charakteristické věkové struktuře migrantů (stěhují se především mladí lidé s dětmi, mj. Ouředníček 2003; Puldová, Novák 2008; Novák, Čermák, Ouředníček 2011) dochází k jejímu omlazování, které je následně umocněno nárůstem počtu narozených dětí. Absolutně a relativně proto narůstají zastoupení *předproduktivní* (zejména nejmladších dětí) a *produktivní* (zejména dospělých v mladším produktivním věku) složky obyvatelstva, což dobře dokumentuje obrázek 2.4, který znázorňuje vývoj věkové struktury obyvatelstva v obcích náležejících do první suburbánní zóny Prahy s nejvýraznějšími projevy procesu suburbanizace. Tento vývoj má přirozeně významné důsledky pro fungování obcí. Hlavní pozornost místních obyvatel i lokálních politiků je věnována *institucím sociální infrastruktury*. Typickým problémem jsou nedostatečné kapacity mateřských škol a postupně také škol základních (Puldová, Novák 2008; Puldová, Ouředníček 2011). V dlouhodobém horizontu je pak třeba počítat se znatelným nárůstem poproduktivní složky obyvatelstva a poptávkou po jiných typech sociálních služeb.

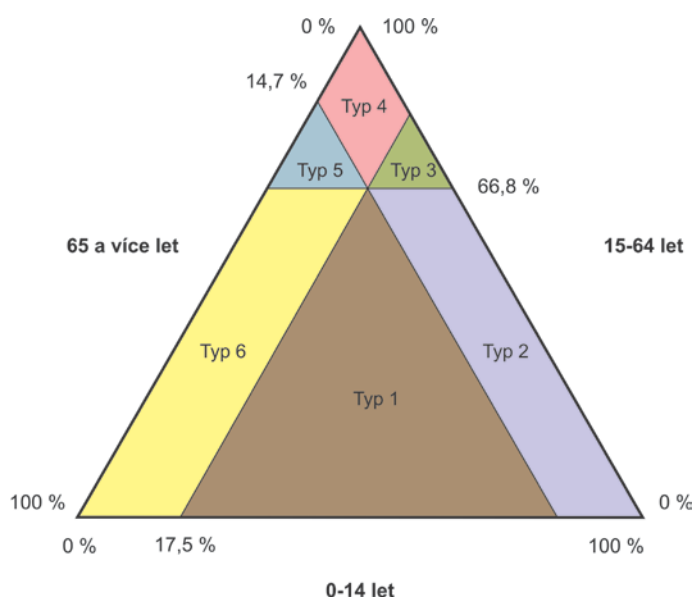
Obrázek 2.4: Vývoj věkové struktury v první suburbánní zóně Prahy mezi lety 1993 a 2012.

Zdroj dat: ČSÚ (1993-2012).

Cílem mapového listu je ukázat a vysvětlit diverzitu věkové struktury lokálních populací v různých částech suburbánní zóny Prahy v letech 1993-2012. Přestože došlo k výraznému přistěhování nových obyvatel, jejichž proud má dlouhodobě poměrně stabilní věkovou strukturu (Burcin a kol. 2013), kvůli odlišnému načasování bytové výstavby a rovněž odlišným výchozím věkovým strukturám obyvatel, se zastoupení

jednotlivých věkových kategorií v různých obcích výrazně liší. Analytické mapy jsou zpracovány cíleně jako jeden z podkladů pro populační prognózu zájmového území. Zázemí (suburbánní zóna) Prahy je vymezeno s pomocí celých SO ORP (podrobněji viz úvod této sekce).

Podkladová data pocházejí z Databáze věkové struktury obyvatel obcí Českého statistického úřadu. Data byla zpracována za obce, které se nacházejí v suburbánní zóně Prahy (viz mapový list 1.1). Hlavní mapa zobrazuje typologii obcí podle věkové struktury obyvatel v roce 2012, která je založena na zastoupení obyvatel v hlavních věkových kategoriích (předproduktivní věk 0-14 let, produktivní věk 15-64 let a poproduktivní věk 65 let a více; viz obrázek 2.5). Početní zastoupení obcí v šesti takto vymezených typech a podle územních kategorií území ukazuje tabulka 2.4. Specificky se pak zaměřuje také na věkovou strukturu předproduktivní složky obyvatel, která je rozdělena na tři kategorie v návaznosti na instituce sociální infrastruktury (nejmenší děti ve věku 0-2 let, děti ve věku předškolní docházky 3-5 let a děti ve věku školní docházky 6-14 let). Ve dvou doprovodných mapách je znázorněn průměrný věk obyvatel obcí v roce 2012 jakožto souhrnná charakteristika věkové struktury a pro postihnutí vývoje rovněž změna indexu stáří mezi lety 1993 a 2012.

Obrázek 2.5: Typologie obcí podle věkové struktury jejich obyvatel.

		Města nad 10 tis. obyvatel	Suburbánní zóna 1	Suburbánní zóna 2	Suburbánní zóna 3	Ostatní obce	Celkem (podíl obcí daného typu)
Počet obcí daného typu (2012)	Typ 1	-	5 (7 %)	19 (21 %)	8 (7 %)	15 (11 %)	47 (11 %)
	Typ 2	-	27 (38 %)	22 (24 %)	8 (7 %)	11 (8 %)	68 (16 %)
	Typ 3	-	31 (44 %)	28 (30 %)	10 (9 %)	13 (9 %)	82 (19 %)
	Typ 4	1 (20 %)	6 (8 %)	6 (7 %)	17 (15 %)	23 (16 %)	53 (13 %)
	Typ 5	3 (60 %)	1 (1 %)	7 (8 %)	35 (31 %)	39 (28 %)	85 (20 %)
	Typ 6	1 (20 %)	1 (1 %)	10 (11 %)	36 (32 %)	40 (28 %)	88 (21 %)
Celkem (podíl obcí dané územní kategorie)		5 (100 %)	71 (100 %)	92 (100 %)	114 (100 %)	141 (100 %)	423 (100 %)

Tabulka 2.4: Počty obcí v jednotlivých typech podle věkové struktury a územních kategorií.

Zdroj dat: ČSÚ (2012).

Při hodnocení celé území suburbánní zóny Prahy vidíme, že mezi lety 1993 a 2012 došlo ke snížení podílu dětí (o 1, 1%) a naopak zvýšení podílu seniorů (o 1,1%); podíl produktivní složky populace zůstal nezměněn. Je to dáno probíhajícím druhým demografickým přechodem, kdy dochází k růstu naděje dožití a obecnému stárnutí populace, které dokázal proces suburbanizace pouze zbrzdit. Ovšem pokud vezmeme v úvahu pouze první dvě zóny rezidenční suburbanizace, je již omlazení zřetelné: podíl dětské složky narostl o 3,8 % (resp. 0,9 %) a absolutní počty dětí dokonce třikrát (resp. 1,5 x). Ukazuje se tak, že použité vymezení suburbánní zóny Prahy je poměrně široké a zahrnuje jednak oblasti, kde lze dobře dokumentovat důsledky sledovaného procesu, ale také obce, ve kterých masivnější novou bytovou výstavbu teprve očekáváme v následujícím období.

Obdobně jako v celé České republice je i v rámci suburbánní zóny Prahy vidět určitá polarizace věkové struktury obyvatelstva: za nejmladší můžeme označit první zónu suburbanizace s nejvyšším podílem předproduktivní složky obyvatelstva a nejnižším průměrným věkem, naopak mezi nejstarší patří území „nesuburbánních“ obcí a měst s více než 10 tisíci obyvateli, které vykazují naopak vyšší podíl poproduktivního obyvatelstva a vyšší průměrný věk (viz tabulka 2.5). Celkově však všechny typy obcí vykazují jasně mladší věkovou strukturu oproti průměru České republiky. Rovněž rozdíly mezi jednotlivými typy území nejsou zdaleka tak velké jako například při srovnání suburbánních oblastí Prahy a vnitřní periferie na vnitřních hranicích českých krajů (Puldová, Jíchová 2011).

Indikátor		Města nad 10 tis. obyvatel	Suburbánní zóna 1	Suburbánní zóna 2	Suburbánní zóna 3	Ostatní obce	Celkem	Česko
Podíl obyvatel ve věku (2012)	0-14 let	14,9 %	21,3 %	18,8 %	16,8 %	16,1 %	17,5 %	14,8 %
	15-64 let	68,4 %	67,7 %	67,1 %	67,7 %	68,0 %	67,8 %	68,4 %
	65 a více let	16,7 %	11,0 %	14,1 %	15,5 %	15,9 %	14,7 %	16,8 %
Průměrný věk (2012)		40,8 let	36,0 let	38,2 let	39,5 let	39,9 let	39,0 let	41,3 let
Index stáří	1993	57,0	85,4	79,7	76,0	91,3	73,2	66,8
	2012	112,6	51,7	75,0	92,4	99,0	84,0	113,3
	změna	55,5	-33,7	-4,8	16,4	7,7	10,7	46,5

Tabulka 2.5: Věková struktura v zónách rezidenční suburbanizace v zázemí Prahy (1993-2012).

Zdroj: ČSÚ (2012, 2013).

V mapě je zřejmé odlišné rozmístění typů obcí podle věkové struktury v závislosti na poloze obce (zejména její vzdálenosti od centra), což dokládá diferencující vliv procesu suburbanizace. V bezprostředním zázemí hlavního města Prahy, tedy v oblastech s nejintenzivnějšími projevy procesu suburbanizace, se nacházejí zejména obce typu 2 a 3 – tj. obce, které vykazují nadprůměrné zastoupení dětské složky populace a zároveň podprůměrný podíl seniorů (viz také tabulka 2.4). Oproti tomu obce, které mají nízký podíl předproduktivního obyvatelstva a vysoký podíl poproduktivní složky (typy 5 a 6), můžeme nalézt spíše na vnější hranici zájmového území.

V mapě je pak zřetelná i koncentrace absolutního počtu dětí v regionálních centrech (Kladno, Beroun, Benešov, Kralupy nad Vltavou, Neratovice), ale rovněž v obcích, které zaznamenaly v posledních dvaceti letech výraznou bytovou výstavbu (např. Jesenice, Hostivice, Černošice, Říčany). Zajímavé jsou pak rozdílné struktury jednotlivých složek dětské populace v různých obcích regionu. V některých obcích tvoří děti do věku 3 let i více než 30 % předproduktivního obyvatelstva. Již v současné době se velká část suburbánních obcí potýká s nedostatečnou kapacitou mateřských škol a v budoucnu lze očekávat, že pokud nedojde k masivnější výstavbě/rozšiřování mateřských škol (a později rovněž základních škol), může dojít k dalšímu zhoršení situace.

Pokud analyzujeme poproduktivní složku obyvatelstva, zjišťujeme, že index stáří se rovněž vlivem výrazných proměn věkové struktury viditelně proměnil a zřetelně se zde projevuje rozdíl mezi obcemi v blízkém zázemí Prahy, městy nad 10 tisíc obyvatel a také průměrem za celou Českou republiku (viz tabulka 2.5). Zatímco zdejší regionální centra (a průměr za Česko) vykazují nárůst indexu stáří, a to téměř o dvojnásobek, tak zejména v suburbánní zóně 1 (a 2) dochází k opačnému vývoji a výrazně zde převažuje dětská složka nad složkou poproduktivní. Nárůst indexu stáří pak zaznamenávají také obce vzdálenější od Prahy.

Literatura:

BURCIN, B., KUČERA, T., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2013): Prognóza demografického vývoje suburbánní zóny Prahy na období 2012–2030: Východiska, předpoklady a základní výsledky prognózy. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř, Praha.

NOVÁK, J., ČERMÁK, Z., OUŘEDNÍČEK, M., (2011): Migrace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Karolinum, Praha, s. 87–101.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 235–253.

PULDOVÁ, P., JÍCHOVÁ, J. (2011): Důsledky procesu suburbanizace pro sociální a demografickou strukturu obyvatel suburbií. Geografické rozhledy, 20, č. 3, s. 24–25.

PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. (2008): Suburbanizace a sociální prostředí. In Ouředníček, M. ed.: Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, Praha, s. 41–53.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Rezidenční suburbanizace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Karolinum, Praha, s. 129–135.

Zdroje dat:

ČSÚ (2012): Databáze věkové struktury obcí ČR 1993–2012 (interní databáze). Praha, Český statistický úřad.

ČSÚ (2013): Česká republika od roku 1989 v číslech. Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989 [15. 12. 2013]

2.4 Nová bytová výstavba

Nová bytová výstavba spolu s poptávkou po bydlení jsou důležitými faktory populačního vývoje suburbánní zóny Prahy. Jako hlavní determinanty migračního chování se odrážejí ve vývoji celkového počtu obyvatel i demografické struktury a při uvažování o budoucím charakteru území hrají klíčovou roli. Rozsah/charakter nové bytové výstavby a migrace obyvatel na úrovni celého regionu jsou ovlivněny širšími socio-ekonomickými podmínkami. Prostorová diferenciaci naproti tomu vychází spíše z politiky obcí směrem k jejich územnímu rozvoji a z lokálních podmínek daného území (dopravní dostupnost, kvalita životního prostředí, občanská vybavenost atp.).

Cílem specializované mapy je zachytit hlavní trendy v nové bytové výstavbě v obcích suburbánní zóny Prahy z hlediska jejího rozsahu, charakteru a časování nového bydlení. Statistika dosavadní bytové výstavby byla podkladem pro odhad budoucího počtu nově postavených bytů v regionu, ze kterého vychází prognóza demografického vývoje suburbánní zóny Prahy na období 2012–2030 (Burcin a kol. 2013). Rozsah výstavby se projevuje v počtu nově příchozích obyvatel a charakter nového bydlení do jisté míry ovlivňuje jeho strukturu i migrační stabilitu (Kopečná, Špačková 2012; mapový list 3.1). Z časování bytové výstavby je patrný postupný rozvoj území a lze z něj rámcově usuzovat i budoucí vývoj. Vedle nové bytové výstavby hrají důležitou roli v rozvoji regionu i jeho územní diferenciaci také chatové oblasti a jejich transformace na rodinné bydlení (Fialová 2012; mapový list 2.7) i volné plochy pro výstavbu v intravilánu jednotlivých obcí.

Hodnocení vývoje nové bytové výstavby je založeno na dvou typologiích obcí, které využívají data o vývoji bytové výstavby v letech 1997 až 2011 (konkrétně byla použita data o roku výstavby bytu, charakteru bytové budovy, druhu budovy, jejího využití a formy výstavby) a vycházejí z evidence Českého statistického úřadu „Hlášení o dokončení budovy nebo dokončení bytu“ (ČSÚ 2012a). Obce byly podle charakteru výstavby zařazeny do kategorií 1–7 na základě nadprůměrného zastoupení daného typu výstavby. Protože se nejedná vždy o jediný zastoupený ani převažující typ, je v legendě zobrazen minimální podíl nutný pro zařazení obce do kategorie a vnitřní struktura jednotlivých kategorií. Všechny kategorie a jejich popis zobrazuje tabulka 2.6. Do kategorie 7 (ostatní) byly zařazeny obce, které nesplňovaly žádné kritérium. Pokud obec splňovala dvě kritéria, je v mapě znázorněna šrafovou.

Typologie obcí na základě časování výstavby navazuje na dřívější práce Perlína (2002) a Ouředníčka a Posové (2006), kteří se zabývají prvotními fázemi procesu suburbanizace v 90. letech a v krátkém období po roce 2000. Typologie v mapě je postavena na rozdělení výstavby do třech období: 1. období 1997–2003 odpovídá počáteční fázi suburbanizace, 2. období 2004–2008 je obdobím doposud největší stavební intenzity ("stavebního boomu") a ve 3. období 2009–2011 došlo k mírnému poklesu v době ekonomické krize (viz obrázek 2.6). Podíl bytů postavených v daném období z celkového počtu nově postavených bytů byl zařazen do skupin 0–33,3; 33,4–66,6 a 66,7–100%. Výška sloupce v legendě vyjadřuje průměrnou hodnotu každého intervalu. Obce prvního typu například

rostly nejvíce v prvním období, kdy se postavilo mezi 33,4 a 66,6 % nových bytů z celkové výstavby v letech 1997–2011. V obou dalších obdobích se postavilo již jen mezi 0 a 33,3 %.

Typy výstavby (bytů)	Kritérium pro kategorii	Kategorie výstavby	Průměrný podíl typu na celkové výstavbě (%)	Podíl obcí v kategorii (%)
Rodinný dům, individuální výstavba, pro vlastní potřebu stavebníka	nad 75 %	1	51,7	48,3
Rodinný dům, výstavba developerem, pro prodej nebo pronájem	nad 20 %	2	7,9	5,6
Bytový dům, družstevní nebo obecní výstavba, pro vlastní potřebu nebo na prodej	nad 15 %	3	5,5	3,2
Bytový dům, výstavba developerem	nad 30 %	4	12,9	4,1
Dům s pečovatelskou službou	nad 20 %	5	1,7	0,8
Přestavba rodinného nebo bytového domu	nad 35 %	6	12,7	7,7
Ostatní	nelze zařadit do žádného z 1–6 typů	7	---	30,3

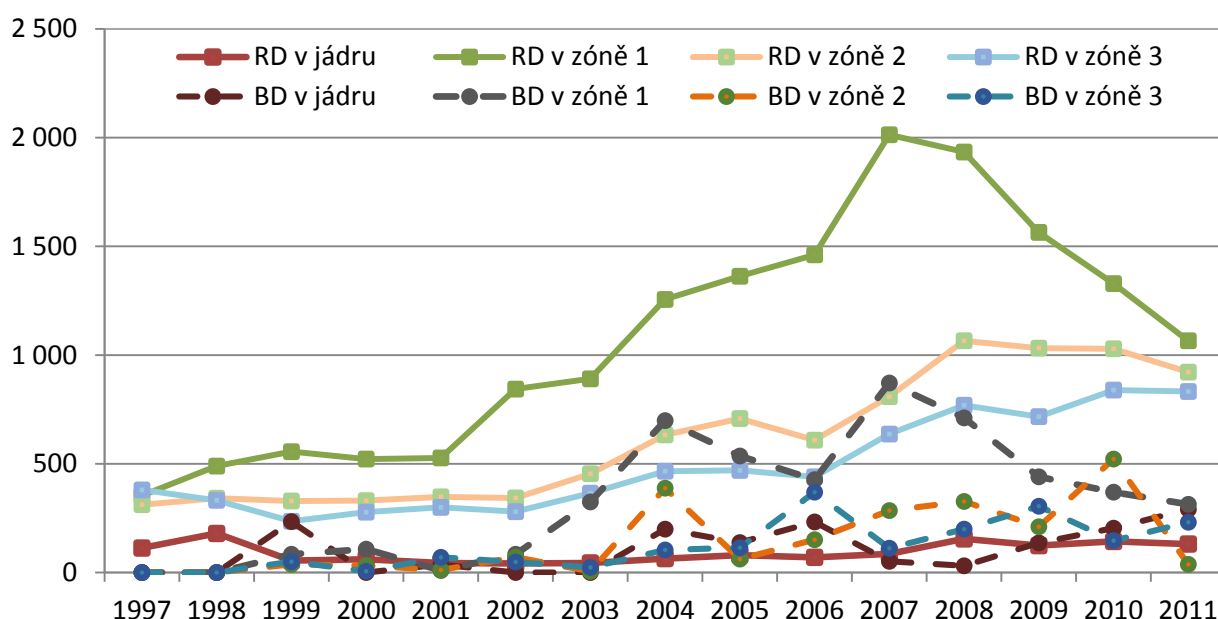
Tabulka 2.6: Typologie výstavby podle jejího charakteru.

Poznámka: Celkem 7,6 % bytů tvoří byty bez údajů, které nebylo možné identifikovat.

V letech 1997 až 2011 se v suburbánní zóně Prahy postavilo necelých 54 000 nových bytů, z toho 67 % v rodinných a 19 % v bytových domech. Celkem 12 % připadá na různé druhy nástaveb, přístaveb a vestaveb již postavených domů a 1 % na byty v pečovatelských domech. Obrázek 2.6 ukazuje vývoj výstavby bytů v rodinných a bytových domech v jednotlivých zónách zázemí Prahy.

Bytovou výstavbu v suburbánní zóně Prahy charakterizuje gradient snižování počtu nově postavených bytů s přibývajícím vzdáleností od hlavního města. Objem bytové výstavby byl také jednou z kategorií, na základě které byly vymezeny zóny suburbanizace v mapovém listu 1.1. Nejvíce nových bytů bylo postaveno v zóně 1, nejméně v zóně 3. V jádrových městech je podíl dokončených bytů na výstavbě v celé suburbánní zóně nejnižší, pokud však vezmeme v úvahu absolutní čísla za jednotlivé obce (viz hlavní mapa) dosahují právě města nejvyšších hodnot. Jádrová města jsou také na rozdíl od jednotlivých zón typická větším počtem dokončených bytů v bytových domech ve srovnání s byty v domech rodinných (viz obrázek 2.6). V rámci zóny 1, tedy zóny největší koncentrace bytové výstavby, korespondují obce s vyššími počty dokončených bytů s dobrou dopravní dostupností automobilovou i veřejnou dopravou (viz mapový list 2.6). Podíl bytů v bytových domech ve všech třech suburbánních zónách výrazně vzrůstá v období

největšího boomu, tedy zhruba mezi lety 2004-2008(9). Časově je rovněž poměrně koncentrována developerská výstavba rodinných domů a to do druhé poloviny sledovaného období (developeři bylo v těchto třech zónách postaveno celkem 4026 bytů, z toho ovšem 72 % v letech 2007-2009). Zajímavostí pak je dlouhodobý relativně vysoký podíl bytových jednotek vzniklých přestavbou plochy stávajících rodinných nebo bytových domů v třetí suburbánní zóně – na tomto příkladu je možné ilustrovat odlišný charakter probíhajícího procesu suburbanizace v různých částech suburbánní zóny Prahy.

Obrázek 2.6: Vývoj počtu dokončených bytů v rodinných a bytových domech v suburbánní zóně Prahy.

Zdroj dat: ČSÚ (2012a).

Charakter výstavby v dané obci je do jisté míry ovlivněn přístupem zastupitelstev, přesto se však dají v rámci regionu najít typické vzorce odrážející širší prostorové a socioekonomické souvislosti. Celé pražské suburbánní zóně dominují obce, ve kterých je více než 70 % nových bytů v rodinných domech postavených individuálně pro vlastní potřebu stavebníka. Nejvíce jsou tyto obce koncentrovány do jižní a jihozápadní části suburbánní zóny, kde dochází k intenzivní suburbanizaci. Nachází se ale rovněž v některých méně rostoucích obcích na okraji metropolitního regionu, např. v okolí Kladna, Benešova nebo Lysé nad Labem. Naproti tomu developerských projektů rodinného bydlení není ve srovnání s individuální výstavbou v pražském zázemí překvapivě mnoho. Obcí s nadprůměrným podílem je pouze necelých 6 % a jsou z většiny situovány v severní polovině regionu. Obce s nejvyšším podílem bytů v bytových domech vykazují výraznější prostorové vzorce. Domy postavené developerem se vyskytují spíše

v atraktivnějších obcích v těsném sousedství Prahy (např. Jesenice, Roztoky u Prahy, Dolní Břežany), případně některých větších populačně rostoucích městech (např. Čelákovice, Králův Dvůr). Strategiemi developerů tak dochází k rozrůstání vícepatrové městské zástavby a poměšťování některých dříve menších obcí. Naopak v méně atraktivních městech (např. Benešov, Kladno, Mníšek pod Brdy) vznikají domy postavené obcí nebo družstvem. Tato výstavba neodráží residenční preference obyvatel, ale spíše snahu obcí řešit vlastní bytovou situaci a nedá se proto považovat za suburbanizaci.

Typologie obcí z hlediska časování bytové výstavby ukazuje postupné zastavování suburbánní zóny Prahy od roku 1997. V předchozím období probíhala suburbanizace v mnohem menším rozsahu a pouze ve vybraných lokalitách. Na počátku 90. let můžeme pozorovat spíše dobíhající výstavbu panelových sídlišť uvnitř administrativních hranic Prahy (Ouředníček, Posová 2006). Proces suburbanizace se začíná oživovat kolem poloviny 90. let a to především menšími projekty individuální výstavby (Perlín 2002). Výraznější nástup developerské činnosti a obecně zintenzivnění nové bytové výstavby v zázemí Prahy pak můžeme datovat do období po roce 1995 (Ouředníček, Posová 2006). V době od roku 1997 sledované v mapovém listu lze vyčlenit šest typů obcí významně rostoucích v jednom ze třech období a tři přechodné typy. Největší nárůst v prvním období (1997–2003) zaznamenaly obce dále od Prahy nebo na okraji regionu. Z většiny se jedná o obce s převažující individuální výstavbou rodinných domů a malou intenzitou bytové výstavby. V druhém období (2004–2008), období stavebního boomu, se nejvíce stavělo v obcích přímo sousedících s Prahou či z Prahy dobře dopravně dostupných. Vysoký nárůst počtu nově postavených bytů mezi lety 2008–2011 je typický pro obce ležící ve střední vzdálenosti od metropole, které byly méně atraktivní pro výstavbu v době „boomu“, ale nabízejí levnější a dostupnější pozemky v období krize. Přechodné typy charakterizuje zvýšená výstavba ve dvou obdobích. Obce, ve kterých se nejvíce stavělo v letech 1997–2008, doplňují z prostorového hlediska první čtyři typy (rostoucí v prvním či druhém období). V letech 2004–2011 se nejvíce stavělo v obcích podobně situovaných jako obce s největší výstavbou v době stavebního boomu. Tyto obce se nacházejí i přímo u hranice hlavního města a stavební atraktivitu si udržují patrně také díky volným pozemkům pro výstavbu. Přechodný typ, do kterého patří obce, kde se stavělo v prvním a třetím období, představují obce s nízkou celkovou výstavbou umístěné spíše na okrajích suburbánní zóny Prahy.

Literatura:

BURCIN, B., KUČERA, T., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2013): Prognóza demografického vývoje suburbánní zóny Prahy na období 2012–2030: Východiska, předpoklady a základní výsledky prognózy. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř, Praha.

FIALOVÁ, D. (2012): Druhé bydlení v zázemí Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, s. 229–246

KOPEČNÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P. (2012): Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie Říčany u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, s. 206–228

OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. (2006): Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, str. 96-113.

PERLÍN, R. (2002): Nízkopodlažní výstavba v územních plánech obcí v zázemí Prahy. In: Sýkora, L. ed.: Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, Praha, s. 141-155.

Zdroje dat:

ČSÚ (2012a): Databáze bytové výstavby v obcích ČR 1997–2011 (interní databáze). Praha, Český statistický úřad.

ČSÚ (2012b): Databáze migračních pohybů v obcích ČR 1992–2011 (interní databáze anonymizovaných individuálních dat). Praha, Český statistický úřad.

ČSÚ (2013): Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Praha, Český statistický úřad.

2.5 Zastavitelné rezidenční plochy

Charakter budoucího územního rozvoje v suburbánních obcích do značné míry ovlivňuje nabídka disponibilních *zastavitelných ploch* (Perlín 2002). Sledování potenciální bytové výstavby může sloužit jako jedna z možností hodnocení rozsahu a prostorových vzorců vývoje suburbanizace (Mareš, Novák 2013). S přihlédnutím k parametrům dosavadního územního rozvoje v suburbánní zóně Prahy můžeme být schopni na základě znalosti nabídky zastavitelných ploch do určité míry předvídat potenciální rozvoj osídlení území i důsledky tohoto rozvoje na sociální a přírodní prostředí. Cílem mapy je zhodnotit diferencovaný potenciál bytové výstavby v území Pražského metropolitního regionu na základě informací o velikosti rezidenčních zastavitelných ploch získaných z *územněplánovací dokumentace* obcí v tomto regionu. Dílčím cílem mapy je nabídnout důležitý analytický podklad pro prognózu populačního vývoje suburbánní zóny Prahy. Záměrem mapy je také nastínit prostorové vzorce a potenciální difuzi rezidenční suburbanizace ve vnějším pásmu suburbánní zóny Prahy v blízké budoucnosti.

Velikost zastavitelných rezidenčních ploch (tedy ploch určených k bydlení, smíšených obytných zón a přestavbových obytných zón) v obcích Pražského metropolitního regionu byla zjišťována vlastním šetřením, které vycházelo z rozličných informačních zdrojů. Mezi nejvíce využívané zdroje patřily samotné územněplánovací dokumentace obcí (ÚPD). Využívali jsme jak jejich textové části (u ÚPD vzniklých po roce 2006, které vzhledem k požadavkům nového stavebního zákona obsahují vyčíslení záborů zemědělského půdního fondu), tak výkresy (zejména výkresy zveřejněné na mapovém serveru Středočeského kraje). Dalším zdrojem byly územně analytické podklady obcí s rozšířenou působností, zejména pak výkresy se zanesenými zastavitelnými plochami ve správním obvodu obcí s rozšířenou působností (z nichž některé nám byly poskytnuty ve formě mapových vrstev v prostředí GIS). Zastavitelné plochy vymezené před rokem 2010 jsme konfrontovali s digitální ortofotomapou Národního geoportálu Inspire, která byla v zájmovém území pořízena na základě snímkování z roku 2010. Výsledné údaje tedy reprezentují velikost zastavitelných rezidenčních ploch disponibilních k roku 2010 očištěných od ploch, které byly do tohoto roku zastavěny, nebo kde byla bytová výstavba v pokročilém stadiu. Výjimkou jsou obce a města, která mají aktuálnější ÚPD a u kterých nebyla vzhledem k zastaralosti dostupných ortofotomap zjišťována zastavěnost rozvojových ploch bydlení. Tu bylo ale možné zjistit z výkresů ÚPD či průzkumů a rozborů pořízených v rámci procesu zpracování ÚPD.

Za disponibilní plochy jsme považovali i parcely s rozestavěnými domy, kde byla v době leteckého snímkování vybudována pouze základová deska (při terénním šetření jsme objevili větší množství takovýchto opuštěných staveb, mj. v důsledku propadu realitního trhu od roku 2008). V případě nedostupnosti či neexistence ÚPD jsme podklady (zejména výkresy vymezení zastavitelných ploch, které v některých obcích supluje ÚPD) či informace o velikosti zastavitelných ploch získali přímo od jednotlivých obecních úřadů.

Výsledná mapa poskytuje vyjádření vztahu velikosti zastavitelných rezidenčních ploch a celkové rozlohy jednotlivých obcí a zároveň poskytuje rámcové srovnání této proměnné s celkovou velikostí zastavitelných rezidenčních ploch a lidnatostí obcí. Dává nám přehled zejména o vztahu velikosti disponibilních zastavitelných ploch určených k bydlení a polohy obcí v rámci Pražského metropolitního regionu a vůči dopravním sítím i stávající velikostní kategorii příslušných obcí.

Prostorový vzorec rozmístění obcí podle absolutní velikosti zastavitelných ploch určených k bydlení (resp. smíšených ploch s přípustným využitím pro bydlení) v metropolitním regionu Prahy je na první pohled chaotický. Je zde patrná určitá koncentrace obcí s velkým úhrnem zastavitelných ploch v nejbližším zázemí Prahy a podél hlavních radiálních silničních, případně i železničních tahů, i větší rozsah zastavitelných ploch u tradičních center osídlení v regionu. Na druhou stranu velké množství výjimek zároveň naznačuje zásadní předpoklad existence rozsáhlých zastavitelných ploch – místní politickou poptávku. Ta má při skutečném dominantním vlivu orgánů obcí na podobu územněplánovacích dokumentací jednoznačnou prioritu při rozhodování o rozšiřování zastavitelných ploch v území. Vyšší samosprávné celky a státní správa mohou sice ovlivnit některé investice do infrastruktury, avšak v případě výstavby bydlení nemají téměř žádný vliv (Feřtová, Špačková, Ouředníček 2013). Potenciální nástroje, například v podobě krajských zásad územního rozvoje a vyjadřování k návrhům ÚPD obcí, tyto nadřízené orgány ve větší míře neuplatňují. Důsledkem tohoto stavu je tak vznik rozsáhlých zastavitelných ploch i v obcích a sídlech nejnižších velikostních kategorií, v územích, kde chybí patřičné napojení na kapacitní infrastrukturu, v lokalitách, které jsou již poměrně vzdálené od metropole a kde velikost zastavitelných ploch neodpovídá dlouhodobé poptávce. Na předimenzovanost zastavitelných ploch poukazují s odkazem na dílčí prognózy potřeb ploch pro bydlení i některé územně analytické podklady (např. RURÚ SO ORP Kralupy nad Vltavou, 2010). Výrazný převis nabídky zastavitelných ploch nad poptávkou u mnoha obcí naznačuje také vývoj bytové výstavby v posledních dvou desetiletích, kdy v těchto obcích došlo k jen nepatrnému obsazení zastavitelných ploch.

Při porovnání velikosti zastavitelných ploch s celkovou rozlohou obcí je patrné soustředění obcí, které mají vysoký podíl zastavitelných ploch na celkové rozloze, v blízkém zázemí Prahy. Příčinou je jednak vysoká rozloha zastavitelných ploch v obcích v blízkém zázemí, jednak i poměrně malá rozloha většiny těchto obcí. Vyšší koncentraci obcí s vysokým podílem zastavitelných ploch na celkové rozloze je možné zaznamenat také v koridorech některých radiálních silničních tahů (D1, D5, I/3). Naopak nízký podíl zastavitelných ploch vzhledem k rozloze je možné najít zejména u obcí vzdálenějších jak od Prahy, tak od kapacitních dopravních tahů. To je dáno malou velikostí zastavitelných ploch u některých obcí a poměrně velkou rozlohou dalších obcí, což patrně souvisí i s dosavadní malou dynamikou místního územního rozvoje, která omezila případné dezintegrační tendence sídel spadajících pod tyto obce.

V případě porovnání velikosti zastavitelných ploch a stavu obyvatel obcí k 31. 12. 2011 lze nalézt velké množství případů obcí, kde je navzdory malé lidnatosti velký rozsah

zastavitelných ploch. Právě u takových obcí může dojít při zastavění disponibilních ploch k největším změnám krajinného rázu, urbanismu i sociálního prostředí. Tyto obce jsou přitom rozesety po celém metropolitním regionu Prahy. Na druhou stranu existuje řada obcí, kde je navzdory příslušnosti k vyšší velikostní kategorii poměrně malý rozsah zastavitelných ploch. Některé z těchto obcí je možné nalézt i v bezprostředním okolí hlavního města Prahy. I tyto příklady potvrzují dominantní vliv místní politické poptávky na podobu ÚPD obcí, a tím i na rozmístění zastavitelných ploch v rámci celého metropolitního regionu.

Protože je územní plán obce zásadním nástrojem umožňujícím a limitujícím rozvoj v území, předpokládáme, že budoucí rozvoj rezidenční suburbanizace je do velké míry "zakódován" ve velikosti nabídky zastavitelných ploch. Celkem je na území suburbánní zóny Prahy plánováno k zástavbě rezidenčními stavbami více než 9000 ha. Patrný je výrazný prostorový gradient směrem od Prahy do širšího zázemí města se snižujícími se absolutními i relativními hodnotami v jednotlivých obvodech ORP (viz tabulka 2.7). Průměrná hodnota intenzity potenciální výstavby se na úrovni ORP pohybuje kolem 25 ha na 1000 ha celkové plochy, v obvodech ORP těsně přimykajících k Praze jsou však hodnoty mnohem vyšší a dosahují až 40 ha. Tato zjištění do značné míry napovídají o budoucích trendech vývoje rezidenční suburbanizace a jejím intenzivním pokračování v nejbližších letech.

Název SO ORP	Rozloha (km ²)	Počet obyvatel	Zastavitelné rezidenční plochy (ha)	Zastavitelné plochy/rozloha (ha/1000ha)
Benešov	690,0	57341	1 313,9	19,0
Beroun	415,7	57162	812,0	19,5
Brandýs nad Labem-Stará Boleslav	378,1	93274	1 510,6	40,0
Černošice	580,3	124799	2 284,0	39,4
Český Brod	184,4	19262	339,1	18,4
Dobříš	318,5	21237	294,0	9,2
Kladno	350,8	119859	761,9	21,7
Kralupy nad Vltavou	131,2	30429	234,2	17,9
Lysá nad Labem	121,2	22876	243,9	20,1
Neratovice	113,2	30417	222,3	19,6
Říčany	377,2	58177	1 275,2	33,8
Suburbánní zóna Prahy	3 660,5	634833	9 290,9	25,4

Tabulka 2.7: Zastavitelné rezidenční plochy v SO ORP suburbánní zóny Prahy

Zdroj: Vlastní šetření ÚPD jednotlivých obcí

Literatura:

FEŘTROVÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2013): Analýza aktérů a problémových aspektů rozhodování při nakládání s územím v suburbánních obcích. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé. Praha, Academia, s. 234–256.

MAREŠ, J., NOVÁK, J. (2013): Měření rozsahu, prostorových vzorců a vývojové dynamiky suburbanizace. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé. Praha, Academia, s. 290–309.

PERLÍN, R. (2002): Nízkopodlažní výstavba v územních plánech obcí v zázemí Prahy. In: Sýkora, L. ed.: Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Praha, Ústav pro ekopolitiku, s. 141–155.

Zdroje dat:

RURÚ SO ORP Kralupy nad Vltavou, 2010.

Územněplánovací dokumentace jednotlivých obcí. Vlastní šetření podzim/zima 2012.

VDB ČSÚ (2012a): Výměra půdy v obcích SO ORP [online]. Vygenerováno 26. 11. 2012 (cit. 2012-11-26). Dostupné z:

<http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislatab=MOS+B01+ORP.1&stranka=1&kapitola_id=5>.

VDB ČSÚ (2012b): Územně analytické podklady (1a) v obcích vybraného SO ORP [online]. Vygenerováno 26. 11. 2012 (cit. 2012-11-26). Dostupné z:

<http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislatab=UAP6010PU_OB1.1&&kapitola_id=327>.

2.6 Dopravní dostupnost centra Prahy

Stěhováním lidí do suburbánních obcí obvykle nebývají vztahy s jádrovým městem zcela narušeny, ale i nadále zůstávají poměrně intenzivní. Přes rozvoj pracovních a obslužných funkcí vně administrativních hranic Prahy dojíždí velká část nových suburbanitů nadále do Prahy každodenně nejen do zaměstnání, ale částečně i za dalšími službami denní i nedenní povahy. I když můžeme pozorovat zkvalitnění veřejné dopravy v některých oblastech regionu (zkrácení intervalů mezi spoji, zvýšení komfortu), převládá mezi obyvateli suburbánní zóny preference individuální dopravy. To způsobuje výrazný nárůst intenzity automobilové dopravy zejména na hranicích města a hlavních dopravních tazích (Urbánková, Ouředníček 2006; Novák 2008). Doprava tak patří k nejpálčivějším důsledkům suburbanizačního procesu. Dostupnost Prahy z obcí v jejím zázemí je proto velmi důležitým faktorem, který ovlivňuje kvalitu života.

Dopravní dostupnost představuje jedno ze zásadních hledisek při volbě místa nového bydliště. Jak diskutujeme v následujícím mapovém listu 2.7, považujeme dopravní dostupnost individuální i hromadnou dopravou za jedno z hlavních kritérií, které ovlivňují lokalizaci nové bytové výstavby v suburbánní zóně Prahy. Očekáváme, že v místech se špatnou dostupností hlavního města bude probíhat výstavba v daleko menší míře a napojenost obyvatel na jádrové město bude relativně málo intenzivní. Naopak v atraktivních lokalitách s dobrou dostupností lze i do budoucna, samozřejmě v závislosti na lokálních rozvojových politikách obcí a dostupnosti stavebních pozemků, očekávat čilý stavební ruch.

Typologie obcí podle dostupnosti do centra Prahy je založena na kombinaci hodnot tří ukazatelů, kterými jsou (i) časová dostupnost individuální automobilovou dopravou; (ii) časová dostupnost veřejnou hromadnou dopravou; a (iii) rozdíl cestovních časů mezi oběma sítěmi. Rozdělením souboru obcí na kategorie s podprůměrnými, resp. nadprůměrnými hodnotami jednotlivých ukazatelů vzniklo šest regionálních typů obcí s dobrou (lepší než průměrnou), průměrnou a špatnou (horší než průměrnou) dopravní dostupností.

Typ		Dostupnost individuální dopravou	Dostupnost hromadnou dopravou	Rozdíl cestovních časů
Průměr za typ	A	26	40	13
	B	27	51	24
	C	31	67	36
	D	41	50	9
	E	43	74	31
	F	47	62	15
Průměr za celý soubor		35	57	22

Tabulka 2.8: Průměrné hodnoty jednotlivých ukazatelů (v minutách)

Zdroj: vlastní analýza

Hodnoty prvního ukazatele (dostupnost individuální automobilovou dopravou) byly vypočteny pomocí síťové analýzy v prostředí GIS, v níž byly za výchozí uzly považovány středy obcí a za cílový uzel stanice metra Muzeum. V analýze byly rozlišeny úseky v rámci zastavěného a nezastavěného území obce, přičemž průměrné rychlosti na jednotlivých úsecích byly stanoveny podle práce Tomáše Hudečka jako rychlosti, jichž lze dosáhnout v běžný pracovní den při dodržování dopravních předpisů (Hudeček 2010). Zde je však nutné zdůraznit, že se jedná o maximální možné rychlosti, jež se mohou od svých reálných protějšků značně lišit, a to zejména v časech dopravní špičky v ranních a odpoledních hodinách. Dostupnost individuální dopravou je z toho důvodu do jisté míry nadhodnocena.

	Typ	Dostupnost individuální dopravou	Dostupnost hromadnou dopravou	Rozdíl cestovních časů
Min - max za typ	A	17 - 35	24 - 55	0 - 21
	B	17 - 33	39 - 56	22 - 28
	C	26 - 35	57 - 144	22 - 117
	D	35 - 60	33 - 56	0 - 19
	E	36 - 65	58 - 112	22 - 63
	F	36 - 67	56 - 81	4 - 21
Min - max za celý soubor		17 - 67	24 - 144	0 - 117

Tabulka 2.9: Rozmezí hodnot jednotlivých ukazatelů v minutách

Zdroj: vlastní analýza

Informace o cestovních časech veřejné dopravy byly získány z platných jízdních řádů a byly navýšeny o dobu chůze do centra obce. Ta byla vypočtena jako čas potřebný na přejití poloměru kruhu s plochou rovnající se ploše zastavěného území obce. V případě druhého ukazatele (dostupnost veřejnou dopravou) byl za výchozí uzel zvolen střed obce a za cílový uzel stanice metra (Můstek, Muzeum) nebo železniční stanice v centru Prahy. Pro obce napojené na železnici bylo uvedeno nejkratší možné spojení na Hlavní, Masarykovo nebo Smíchovské nádraží. V případě obcí bez železniční stanice či zastávky, u nichž vyhledávání cestovního času do cílové stanice metra nasvědčovalo lepšímu spojení do některé z nádražních stanic v centru města, byl uveden cestovní čas nejkratšího nalezeného spojení. Vyhledávána byla vždy spojení v běžný pracovní den – středu 3. nebo 10. dubna 2013 – s odjezdem z výchozího uzlu od 6:00 a příjezdem do cíle do 10:00 hodin. Poslední ukazatel představuje absolutní hodnotu rozdílu hodnot předchozích dvou ukazatelů. Právě rozdíl v časové dostupnosti je jedním z klíčových faktorů při rozhodování, zda zvolit individuální nebo hromadnou dopravu.

Obce náležející do typu A se vyznačují dobrou dostupností individuální i hromadnou dopravou a malými rozdíly v cestovních časech. Typ obecně charakterizovaný

nejpříznivějšími hodnotami všech tří ukazatelů je tvořen obcemi v bezprostředním zázemí Prahy. Silnou provázanost s Prahou indikuje především velmi dobrá dostupnost veřejnou dopravou, která je v případě tohoto typu obcí srovnatelná s individuální dopravou, přičemž rozdíl mezi oběma typy dopravy nepřesahuje 21 minut. Obce typu B jsou charakterizovány nižším než průměrným cestovním časem potřebným k dosažení centra Prahy a nadprůměrnými rozdíly v cestovních časech. Podobně jako v případě předchozího typu je i pro obce typu B charakteristická velmi dobrá dostupnost individuální i veřejnou dopravou. Navzdory tomu lze pozorovat vliv vzdálenosti, neboť dochází k nárůstu rozdílů cestovních časů mezi individuální a veřejnou dopravou (ne však tak výrazným jako u typu C). Uvedené rozdíly se pohybují v rozmezí 22 až 28 minut. Z prostorového hlediska se jedná o obce ležící podél hlavních dopravních tepen a v jejich bezprostřední blízkosti.

Na předcházející typ většinou prostorově navazují obce zařazené do typu C, charakteristické dobrou dostupností individuální dopravou, špatnou dostupností hromadnou dopravou a velkými rozdíly v cestovních časech. Průměrnou dopravní dostupností se vyznačují také obce typu D. Cestovní čas potřebný k dosažení centra Prahy individuální dopravou z těchto obcí je delší než průměrná hodnota pro celý zkoumaný soubor, naopak dostupnost hromadnou dopravou byla u tohoto typu vyhodnocena jako nadprůměrná. Rozdíly v cestovních časech mezi individuální a hromadnou dopravou však byly u obcí typu D minimální. V případě obcí typu D dochází ke snižování efektivity silniční dopravy – individuální i veřejné – a zároveň se projevují pozitiva příměstské železniční dopravy, která je v některých případech časově efektivnější než všeobecně nejrychlejší individuální automobilová doprava.

Obce náležející do typu E se vzhledem k průměrným hodnotám dostupnosti celého souboru sledovaných obcí vyznačují špatnou dostupností individuální i hromadnou dopravou a velkými rozdíly v cestovních časech. Typ tvoří obce s nejméně příznivými hodnotami všech ukazatelů. Často se jedná o obce na okraji metropolitního regionu, mimo hlavní dopravní tahy a ve vzdálenosti, v níž je nabídka příměstských linek v porovnání s bezprostředním zázemím Prahy relativně omezená. Poslední vymezený typ F charakterizuje obce se špatnou dostupností individuální i hromadnou dopravou a malými rozdíly v cestovních časech. Uvedený typ je tvořen obcemi na okraji metropolitního regionu. Význačné jsou velmi podobné hodnoty cestovních časů jen s malými rozdíly mezi individuální a veřejnou dopravou.

Je zřejmé, že celková dostupnost Prahy z obcí metropolitního regionu klesá s rostoucí vzdáleností obce od hlavního města a absencí hlavních silničních tahů. Zatímco velmi krátké cestovní časy automobilovou dopravou byly zjištěny z plošně poměrně rozsáhlého zázemí Prahy, stejných časů při využití veřejné dopravy bylo dosaženo pouze u několika obcí v těsném zázemí hlavního města. Cestovní časy veřejnou dopravou narůstají se vzdáleností od Prahy podstatně výrazněji, což zřejmě souvisí s charakterem veřejné (především autobusové) dopravy. Stejný spoj obsluhuje více obcí, jež nemusí vždy ležet

na nejkratší spojnici výchozího a cílového uzlu, čímž narůstá cestovní čas nutný pro spojení do vzdálenějších obcí.

Pro většinu obcí je z hlediska cestovního času výhodnější individuální automobilová doprava. V rámci typu A a D je však možné identifikovat obce, kde se jako efektivnější ukazuje veřejná doprava, především díky vlakovému spojení. Zároveň je třeba zmínit, že zkrácení cestovního času není příliš výrazné a nepřesahuje hodnotu 7 minut. Na druhou stranu je nutné upozornit na časté dopravní zácpy v Praze a na jejích hranicích, ale také v některých suburbiích, v čase ranní a odpolední/večerní špičky a jejich možný vliv na prodloužení cestovního času při využití individuální automobilové dopravy. Námi zvolený teoretický model dostupnosti je neumožňuje kvantifikovat, avšak lze předpokládat, že skutečná časová úspora pro osoby cestující z obcí v pražském zázemí železniční dopravou může být podstatně vyšší než je výše uvedená.

Právě ušetřený čas a relativně komfortní cestování na některých železničních tratích může být důvodem pro využívání tohoto způsobu dopravy novými suburbanity i přes všeobecnou preferenci individuální automobilové dopravy (Urbánková, Ouředníček 2006). Bude tedy zajímavé sledovat, nakolik tento faktor hraje roli při rozhodování potenciálních nových obyvatel suburbií o lokalizaci nového bydliště. Veřejná doprava je obtížněji schopna vyhovět rostoucím dopravním nárokům vycházejícím z proměny časoprostorového chování dnešní společnosti (Novák 2008). Rozhodující roli při rozvoji dalších suburbánních lokalit, které nejsou vybaveny potřebnou dopravní infrastrukturou, bude podle našeho názoru hrát spíše dostupnost individuální automobilovou dopravou.

Literatura:

HUDEČEK, T. (2010): Dostupnost v Česku v období 1991-2001: vztah k dojížděce do zaměstnání a do škol. Česká geografická společnost, Praha. 144 s.

NOVÁK, J. (2008): Suburbanizace a doprava. In Ouředníček, M. (ed): Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, Praha, s. 56-61.

URBÁNKOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Vliv suburbanizace na dopravu v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 79-95.

2.7 Rozvojový potenciál a populační prognóza

Hlavním výsledkem projektu v detailu zázemí Prahy je prognostický výhled vývoje počtu a struktury obyvatelstva suburbánní zóny Prahy. Tato zóna byla vymezena spíše širěji v hranicích obvodů obcí s rozšířenou působností tak, aby zahrnovala nejen území v současnosti zasažené procesem *rezidenční suburbanizace*, ale umožnila postihnout také potenciál rozšiřování tohoto procesu v perspektivě do roku 2030. Předpokládáme totiž, že výstavba nového bydlení i migrace obyvatel z jádrového města (Prahy) bude v následujících letech pokračovat. Cílem předkládané syntetické mapy je (i) odhadnout, jaký bude celkový populační vývoj suburbánní zóny jako celku a (ii) odhadnout hlavní koncentrace suburbánní výstavby a migrace v následujících letech. Mapa tak do značné míry čerpá z jednotlivých dílčích analýz provedených v rámci řešení dvouletého projektu a zohledňuje výsledky práce na *populační prognóze suburbánní zóny Prahy* a prostorových analýz zobrazených v dalších mapách tohoto souboru.

Prognóza vývoje obyvatelstva suburbánní zóny Prahy na období let 2012–2030 byla sestavena standardním způsobem, s využitím *kohortně-komponentního přístupu* a jemu odpovídajících analytických a prognostických metod. Princip tohoto přístupu spočívá v pojetí populačního vývoje jako souhrnného procesu tvořeného relativně autonomními dílčími procesy: porodností (plodností), úmrtností a migrací členěnou na vstupní a výstupní složku, a v samostatném přístupu k analýze a prognóze vývoje každé z těchto komponent.

Výsledky dílčích prognóz vytvořených na základě detailních analýz aktuálního vývoje jsme transformovali do hodnot parametrů kohortně-komponentního projekčního modelu pro jednotlivé projekční kroky v rozsahu celého období prognózy. Souhrnná prognóza pak vznikla opakovaným použitím klasického projekčního modelu. Při něm byly v jednoletém kroku projekce na poslední známou nebo získanou detailní (jednoletou) pohlavní a věkovou strukturu obyvatelstva aplikovány věcně a časově odpovídající prognózované hodnoty pohlavně a věkově specifických intenzit plodnosti, úmrtnosti a vystěhování, a stejně tříděné očekávané počty přistěhovalých. Tímto způsobem jsme postupně za suburbánní zónu jako celek získali počty mužů a žen v detailní věkové struktuře ke konci každého kalendářního roku období prognózy. Potřebné výpočty jsme realizovali s využitím vlastního programového vybavení. Ucelený přehled našich dílčích prognostických představ poskytují hodnoty agregátních charakteristik plodnosti, úmrtnosti a migrace v klíčovách letech období prognózy, které jsou uvedeny v tabulce 2.10.

Rok	Plodnost (úhrnná plodnost)			Úmrtnost (naděje dožití při narození)						Migrace (migrační saldo)		
	nízká	střední	vysoká	nízká	muži střední	vysoká	nízká	ženy střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2012	1,62	1,63	1,64	75,23	75,28	75,33	80,53	80,58	80,63	4 590	8 128	13 437
2015	1,63	1,66	1,72	75,36	76,03	76,54	80,66	81,20	81,63	2 433	5 347	9 721
2020	1,62	1,68	1,76	76,25	77,20	77,95	81,37	82,18	82,84	4 006	7 062	11 659
2025	1,61	1,69	1,77	77,02	78,30	79,28	81,99	83,07	83,94	752	2 773	5 844
2030	1,58	1,68	1,77	77,75	79,31	80,48	82,52	83,85	84,89	191	1 916	4 567

Tabulka 2.10: Očekávaný vývoj složek demografické reprodukce, 2012–2030, vybrané roky, suburbánní zóna Prahy

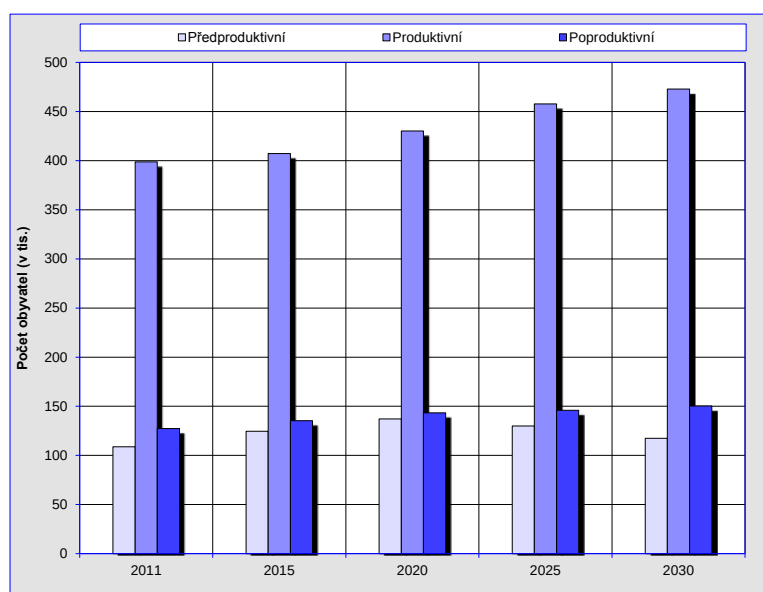
Zdroj: Burcin a kol. (2013)

Výslednou prognózu početního stavu a pohlavní a věkové struktury obyvatelstva tvoří celkem tři varianty budoucího vývoje: střední, vysoká a nízká, přičemž střední varianta představuje nejpravděpodobnější trajektorii sledovaného vývoje. Vysoká a nízká varianta pak vymezují realistické rámce budoucího vývoje s ohledem na míru neurčitosti výsledků daných střední variantou. Tyto rámce by neměly být dalším vývojem v příslušném období překročeny, respektive jejich překročení je relativně málo pravděpodobné. Počet obyvatel suburbánní zóny Prahy s krajní pravděpodobností dále poroste, a to po celé období prognózy. Podle střední varianty by do roku 2022, který bude z hlediska dynamiky populačního růstu s největší pravděpodobností zlomovým, měl počet obyvatel v území dosáhnout přibližně 724 tis. osob, tedy hodnoty zhruba o 89 tis. osob vyšší než ve výchozím bodu prognózy (31. 12. 2011). V osmi letech následujících po roce 2022 očekáváme, že se počet obyvatel zvýší o dalších 17 tis. osob, tedy na 741 tis. ke konci roku 2030. Ve srovnání s koncem roku 2011 by tak početní stav obyvatelstva suburbánní zóny měl vzrůst téměř o 17 %. Očekávaný vývoj celkového počtu obyvatel je zřejmý z grafu umístěném vpravo nahoře na mapovém listu.

Budoucí vývoj věkové struktury obyvatel suburbánní zóny Prahy bude primárně ovlivněn výchozí věkovou strukturou a jejími charakteristickými nepravidelnostmi. V podstatné míře se však na ní bude podílet také očekávaný rozsah migračních pohybů. Nebude přitom záležet jen na celkovém migračním saldu, ale také na jeho rozložení podle pohlaví a věku, tedy na demografické struktuře hlavních migračních proudů. Výchozí demografická struktura sledovaného obyvatelstva se vyznačuje vysokou nepravidelností. Svým zastoupením jí jednoznačně dominují generace narozených v 70. letech, tedy dnešní třicátníci a nejmladší čtyřicátníci, a částečně také jim narozené děti. Jedná se o jednu ze základních nepravidelností aktuální věkové struktury obyvatelstva České republiky a jejích územních celků. Tyto nepravidelnosti vznikly v důsledku specifického demografického vývoje u nás v průběhu celého 20. století a zejména jeho druhé poloviny. V případě suburbánní zóny však ta nejvýraznější byla dále zvýrazněna časovým souběhem rozsáhlé bytové výstavby a věkovou strukturou přistěhovalých. Migrace do zázemí Prahy se

totíž v období nejintenzivnější bytové výstavby účastnili zejména příslušníci velmi početných generací narozených v 70. letech 20. století. Porovnání věkové struktury očekávané v roce 2030 ve srovnání s výchozí věkovou strukturou pro střední variantu prognózy je zřejmé z věkových pyramid vpravo dole na mapovém listu.

Vlivem snižujících se počtů žen ve věku vyšší intenzity plodnosti budou počty narozených dětí s největší pravděpodobností dále klesat. Vzhledem k výrazným nepravidelnostem věkové struktury dětí (0–14 dokončených let) v suburbánní zóně Prahy však jejich počet i podíl po celou první polovinu období prognózy ještě poroste. Jestliže na konci roku 2011 žilo v území téměř 109 tis. (17,2 %) dětí, pak o deset let později by jich mělo být přibližně 138 tis. (19,2 %). Poslední uvedené číslo představuje zhruba o čtvrtinu vyšší podíl dětí na obyvatelstvu, než jaký v současnosti pozorujeme v populaci Česka jako celku. Po roce 2020, kdy dosáhne hodnoty 19,3 %, však bude zastoupení dětí v zázemí Prahy dynamicky klesat a během deseti let by mělo podle nejpravděpodobnějšího scénáře sestoupit pod 16 %. V absolutním vyjádření by jeho naplnění znamenalo pokles celkového počtu dětí zhruba k hodnotě 117 tis. v závěru roku 2030 (obrázek 2.7).

Obrázek 2.7: Obyvatelstvo podle základních věkových skupin, 2011–2030, suburbánní zóna Prahy, střední varianta

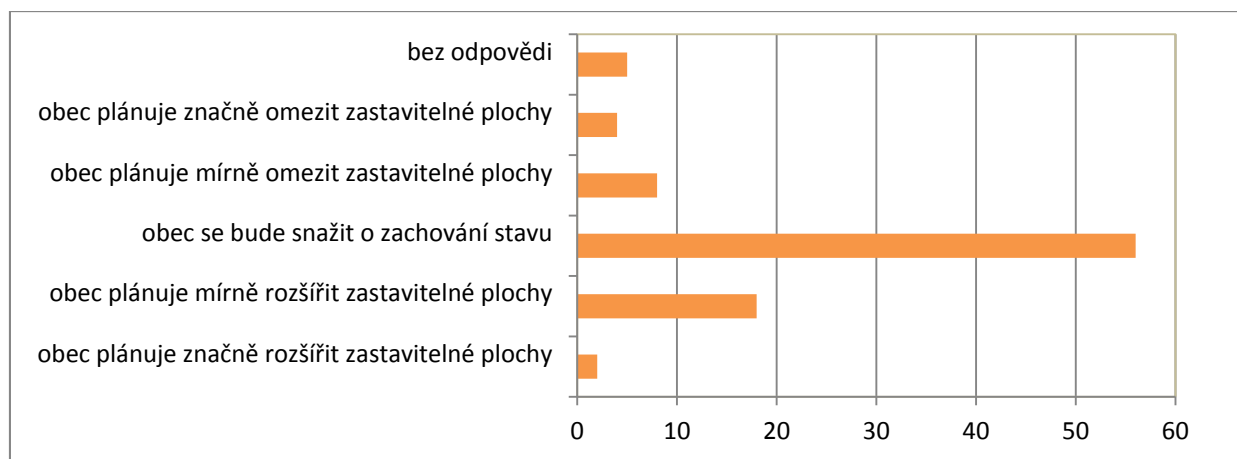
Zdroj: Burcin a kol. (2013)

Trvalý početní růst kategorie obyvatel v produktivním věku by měl být kromě výchozích nepravidelností věkové struktury zajištěn pokračující migrační výměnou vedoucí k hlavním migračním ziskům právě v této kategorii. Podílet se na něm však bude i zákonem stanovený a probíhající posun hranice důchodového věku, která tvoří nominální hranici mezi produktivní a poproduktivní složkou obyvatelstva. Tento posun bude významně redukovat dopad nasouvání se stále početnějších generací do vyššího věku

blízkému této hranici. Později k růstu produktivní složky nominálně přispěje také přechod početných generací dnes již narozených dětí přes dolní věkovou hranici produktivního věku (15 let). Poproduktivní složka bude v populaci zázemí Prahy po celé období prognózy zastoupena spíše podprůměrně, a její podíl na obyvatelstvu ve výši 20 % bude v čase patrně velmi stabilní. Varianty populační prognózy suburbánní zóny Prahy tvoří samostatný výstup projektu, ve kterém jsou k dispozici všechny výsledky výpočtů (Burcin a kol. 2013).

Mapa zobrazuje hlavní rozvojové potenciály obcí nacházejících se v suburbánní zóně Prahy a představuje syntézu dílčích analýz diskutovaných v předcházejících mapách v této sekci analytických textů. Stěžejním ukazatelem potenciálního rozvoje jednotlivých obcí je podíl zastavitelných ploch vymezených v územních plánech obcí suburbánní zóny na celkové ploše obce. Tato charakteristika byla detailně hodnocena v kapitole 2.5. V mapě jsou zobrazeny pouze plochy, které budou sloužit rezidenční výstavbě. Tento ukazatel vyjadřuje připravenost obcí k pokračování nové suburbánní výstavby. Validitu dat z územních plánů doplňují výsledky dotazníkového šetření provedeného mezi starosty obcí v zázemí Prahy v roce 2011. Data ukazují, že většina oslovených obcí se bude snažit o zachování rozsahu doposavad plánovaných ploch k novému rozvoji (viz obrázek 2.8). Politika zaměřená spíše na regulaci nové zástavby (viz např. obce Dolní Břežany a Libeň; kapitola 3.5) je tedy v regionu prozatím spíše výjimečná.

Obrázek 2.8: Odpověď vedení obcí na otázku „Plánuje obec revidovat rozsah a rozmístění rozvojových ploch v novém územním plánu?“ (N=93)

Zdroj: Ouředníček, Špačková (2011)

Dalším faktorem potenciální bytové výstavby a suburbánní migrace je dostupnost Prahy, která je měřena na základě individuální automobilové dopravy. Data opět vycházejí z dílčí

analytické mapy (2.6), avšak se zvýrazněním pouze dvou izochron, které představují kritické hodnoty při rozhodování domácností o místu bydliště vzhledem k dostupnosti hlavního města. Dostupnost je přirozeně ovlivněna vedením hlavních silničních tahů a může se v horizontu dalších desetiletí výrazně zlepšovat v závislosti na dostavbě dálniční a silniční sítě zejména v jižní a západní části metropolitního regionu. Suburbanizace však také výrazně zatěžuje silniční síť a způsobuje dopravní kongesce. Výsledky je možné konfrontovat také s dostupností Prahy hromadnou dopravou (mapový list 2.6), která může představovat alternativu k jízdě autem. Specifickým indikátorem v oblasti Pražského metropolitního regionu je zastoupení objektů individuální rekreace na domovním fondu obce. Jedná se o potenciální transformaci zejména chatařských oblastí na trvalé bydlení. Tento fenomén byl zmapován podrobněji v literatuře věnující se druhému bydlení (Fialová 2012) a je dokumentován také v případě detailní analýzy spádového území obce Dolní Břežany (viz mapové listy kapitoly 3).

Z mapy je patrné, že potenciál nové suburbánní výstavby je na území vymezených 11 SO ORP velmi nerovnoměrný. Celkově lze očekávat, že suburbanizace bude v zázemí Prahy pokračovat jako přirozený proces vývoje města i v dalších desetiletích. Po počátečních specifikách daných uspokojením odložené poptávky po suburbánním bydlení a boomu v období před ekonomickou krizí můžeme očekávat zájem o suburbánní bydlení u několika diferencovaných typů domácností. Za prvé se bude jednat o mladé rodiny, které budou směřovat do klidnějšího, čistšího a bezpečnějšího prostředí zejména s ohledem na bydlení dětí. Tato složka bude stabilně zastoupena v populaci přistěhovalých a bude přirozeně ovlivněna celkovým zastoupením v pražské demografické struktuře. Je přitom zřejmé, že se mladší páry nestěhují pouze do nové výstavby, ale hledají i levnější bydlení ve stávajícím domovním fondu. Extrémním příkladem stěhování do stávající zástavby je transformace chat a chalup, která je ale doménou spíše starších domácností vlastních rekreačních objektů v zázemí města. Z hlediska proměny demografické struktury nelze zapomínat i na specifické důvody stěhování do zázemí města, kde jsou lokalizovány domovy seniorů. Za nejméně předvídatelný proces je možné považovat *zahraniční migraci*, která v případě metropolitního regionu Prahy představuje stěžejní část růstu populace. V tomto ohledu lze očekávat *dekoncentrační tendence dvojího druhu*: (i) suburbanizace cizinců, kteří mají vyšší socio-ekonomický status a hodlají se v Praze dlouhodoběji usadit; (ii) tlak zahraniční migrace na lokality ve vnitřním městě s částečným odlivem domácí populace do vnějšího města a zázemí. Celkově je možné v příštích dvou desetiletích očekávat stabilní bytovou výstavbu v těsném zázemí i v odlehlejších místech suburbánní zóny, ale také postupnou diverzifikaci suburbanitů s ohledem na jejich demografickou, sociální a zřejmě i etnickou strukturu.

Literatura:

BURCIN, B., KUČERA, T., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2013): Prognóza demografického vývoje suburbánní zóny Prahy na období 2012–2030: Východiska, předpoklady a základní výsledky prognózy. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř, Praha.

FIALOVÁ, D. (2012): Druhé bydlení v zázemí Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, 229–249.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P. (2011): Dotazníkové šetření mezi starosty obcí v zázemí Prahy. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř, Praha.

3. Specializované mapy pro populační prognózu: spádová oblast obce Dolní Břežany

Sada specializovaných map zařazených do třetí kapitoly slouží jako podklad pro vytvoření populační prognózy obcí nacházejících se ve spádové oblasti obce Dolní Břežany. Jedná se o území v mimořádně exponované části Pražského metropolitního regionu ležící na administrativních hranicích hlavního města Prahy a Středočeského kraje. Území bylo vymezeno na základě převládajícího spádu obyvatelstva okolních obcí do jádrového sídla - Dolních Břežan. Vymezení území vychází především z potřeb obce Dolní Břežany, která se postupně stává obslužným centrem mikroregionu a bude využívat výsledky prognózy pro plánování rozvoje služeb a infrastruktury v obci. Detailněji je toto vymezení popsáno v jiných výstupech projektu (např. v roční zprávě o řešení projektu v roce 2012). Z lokalizace území vyplývá, že zde nejsou plně uzavřeny všechny denní vazby obyvatelstva. Zejména *pracovní spádovost* je významně ovlivněna blízkostí Prahy. Nicméně ostatní denní potřeby, jako je dojíždka za administrativními službami, denními nákupy, denní rekreační možnosti, nabídka základního a předškolního vzdělávání a péče a další denní služby, jsou v oblasti většinou zabezpečeny. V tomto ohledu je oprávněné vymezené území označovat za *obslužný mikroregion*.

Struktura datové sady je tvořena pěti mapami, které jsou seřazeny podle postupných kroků přípravných prací populační prognózy. Při konstrukci populační prognózy vycházíme z předpokladu, že demografické a migrační chování obyvatelstva se významně liší ve stabilizovaných a v dynamicky se měnících částech jednotlivých sídel. Zatímco stabilizované části obce mají relativně předvídatelné charakteristiky budoucího vývoje, lokality nové suburbánní výstavby a postupně se transformující chatové oblasti patří mezi území se specifickými a zatím ne plně poznanými aspekty demografického vývoje. Charakter jednotlivých částí je výrazně diferencován. Stabilita obyvatelstva a sociální a demografické charakteristiky jsou do značné míry ovlivňovány především typem (stářím, funkcí, kvalitou, cenou) bydlení. První specializovanou mapou zařazenou do série je proto analytická mapa zaměřená na hodnocení struktury a lokalizace domovního fondu podle stáří (mapový list 3.1). Tato mapa následně umožnila diferenciaci jednotlivých částí sídel do tzv. *přirozených oblastí*, které slouží jako základní analytické jednotky retrospektivního i perspektivního hodnocení demografických a migračních komponent celkového přírůstku obyvatelstva (mapový list 3.2).

Suburbánní oblasti se vyznačují relativně vysokými odchylkami oficiálních statistických dat o počtu obyvatel a faktickou populační velikostí. Tyto disproporce zachycuje mapa *faktického obyvatelstva* v jednotlivých katastrálních územích spádového území rozdělených podle přirozených oblastí (mapový list 3.3). Pro stanovení počtu a struktury uživatelů území byly mapovány rovněž funkční proměny jednotlivých lokalit spádového území dotčených sídel a významné *rytmizátory* určující strukturaci území během dne a v závislosti na ročním období (mapový list 3.4). Závěrečná mapa (mapový list 3.5) shrnuje výsledky *populační prognózy* a obsahuje vizualizaci potenciálů budoucího rozvoje spádového území do roku 2030.

3.1 Stáří domovního fondu

Vazba mezi charakterem bydlení a strukturou bydlící populace patří k tématům studovaným napříč vědeckými obory. V českém kontextu Kostecký (2005) diskutuje ve své studii koncept tzv. tříd bydlení a jejich vliv na chování a rozhodování v oblasti bydlení. Koncept tříd bydlení (*housing classes*) byl formulován britskými sociology Rexem a Moorem (1967) a jeho základní teze tvrdí, že přístup k bydlení výrazně ovlivňuje pozici lidí v sociální struktuře. Na druhé straně Jiří Musil (2005) ve své práci poukazoval na výrazně rostoucí nesoulad mezi strukturou bydlení a strukturou bydlící populace s růstem podílu nových typů domácnosti, např. *singles*, nesezdaných partnerů, matek/otců s dětmi.

Lze říci, že charakter domovního fondu do značné míry ovlivňuje i rezidenční stabilitu obyvatel, která souvisí s procesem rozhodování a zprostředkovaně tak s procesy suburbanizace či *reurbanizace* (Knox, Pinch 2006). Mezi důležité charakteristiky domovního fondu ovlivňující rezidenční stabilitu patří typ zástavby. Kopečná a Špačková (2012) na příkladu obce Říčany u Prahy ukazují, že větší stabilita se v suburbánní oblasti projevuje u domácností žijících v rodinných domech, naopak poměrně velkou fluktuaci vykazují oblasti výstavby obytných domů s menšími bytovými jednotkami (viz i zjištění v mapovém listu 3.3). Výstavba bytových domů v zázemí velkých měst je relativně novým jevem a je charakteristická spíše pro posledních několik let.

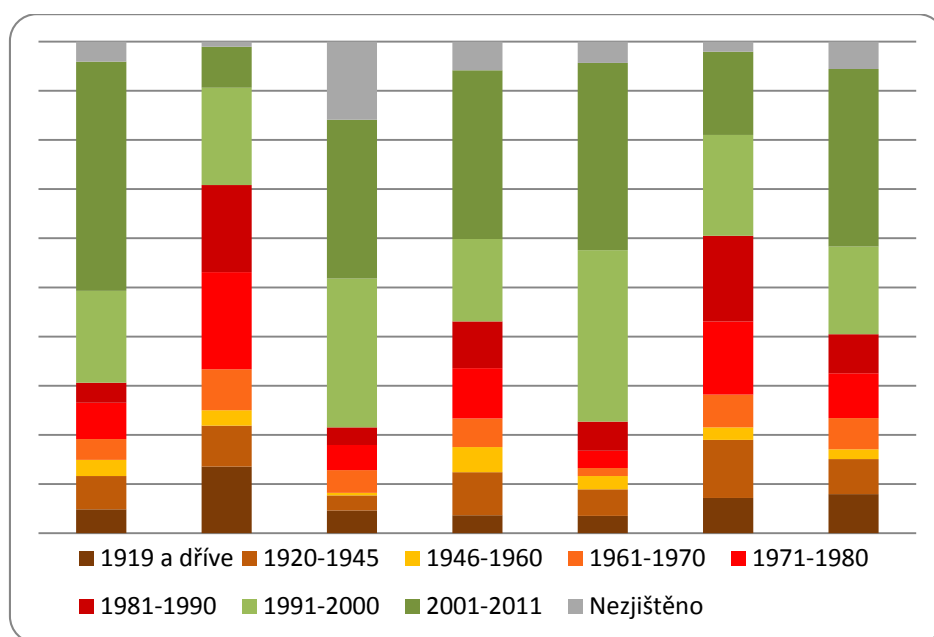
Velmi důležitou charakteristikou domovního fondu je jeho stáří a s ním svázaný fyzický stav domů. V České republice je struktura domovního fondu silně ovlivněna událostmi 20. století, které měly svá lokální či regionální specifika. Příkladem může být sídelně specifická výstavba v 70. a 80. letech, ale i proces rezidenční suburbanizace, který se významně podílel na změnách fyzického i sociálního prostředí obcí nacházejících se v zázemí zejména velkých měst (Ouředníček 2007). Spádové území obce Dolní Břežany je vhodnou ukázkou diferencovaného vlivu rezidenční suburbanizace. Ačkoliv v celém zájmovém území docházelo již od počátku 90. let k domovní výstavbě, liší se svou intenzitou a jednotlivá katastrální území vykazují odlišnou strukturu domovního fondu.

Hlavním cílem mapy je vymezení oblastí s různým charakterem a stářím výstavby, a to na základě zpracování a konfrontace různých zdrojů dat. Pozornost je věnována zejména vymezení starší stabilizované zástavby postavené před rokem 1991 a dvou specifických oblastí: (i) nové výstavby rodinných a bytových domů, tj. samotného jádra suburbánního území, a (ii) vzorců nového rozvoje v území a postupné transformace druhého bydlení, která je pro oblast Dolnobřežanska typická (Fialová 2012). Mapa následně vede k vymezení tzv. přirozených oblastí v samostatné mapě (mapový list 3.2) a slouží jako jeden ze základních stavebních kamenů následné populační prognózy.

Podkladová data pro hodnocení struktury domovního fondu v zájmovém území pochází ze dvou základních zdrojů Českého statistického úřadu: Registru sčítacích obvodů a budov (databáze z roku 2010) a ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (stav k 26. 3. 2011). Tato data byla následně zpřesněna na základě terénního šetření realizovaného ve

spádovém území obce Dolní Břežany v roce 2012 a na základě aktuálních informací z internetových portálů Registr sčítacích obvodů a budov a Katastr nemovitostí. Vzhledem k vzájemné nekompatibilitě dat z registru a sčítání byla data upravena a byly vytvořeny unikátní kódy, které umožnily propojení dat. Propojování komplikovaly např. domy neevidované v katastru nemovitostí, speciální kategorie domů ve sčítání (nouzová obydlí) nebo domy s větším počtem vchodů. Základní analyzovanou jednotkou je dům/objekt, na mapě znázorněný pomocí bodové metody. Domy jsou členěny do čtyř základních kategorií (domy určené k bydlení, transformované chaty a další domy; domy s evidenčním číslem; objekty s náhradním číslem; ostatní budovy s číslem popisným) a podle období výstavby. Podrobněji jsou v mapě analyzovány obydlené domy (rozlišeny bytové a rodinné domy). Kartodiagram znázorňuje strukturu domovního fondu podle období výstavby (nebo roku rekonstrukce) v jednotlivých katastrálních územích zájmového území.

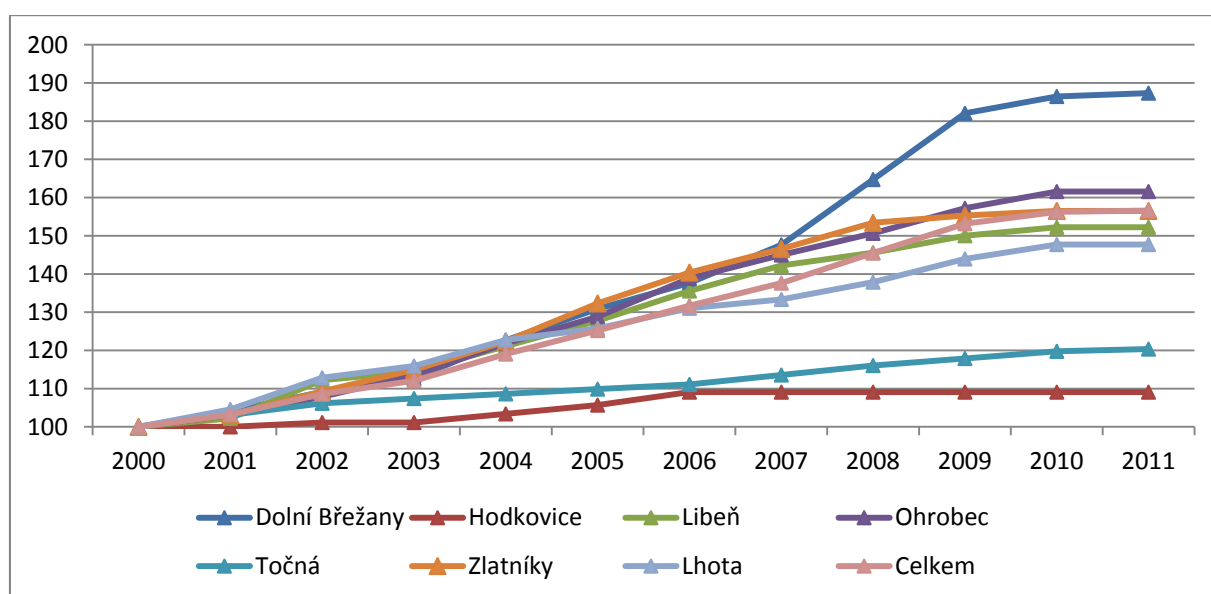
Mapa zobrazuje lokalizaci domů a strukturu domovního fondu podle období výstavby ve spádovém území obce Dolní Břežany. Jedním z hlavních znaků je nerovnoměrná koncentrace stabilizovaných (starších) oblastí, nové výstavby a rekreačních oblastí, kterou ovlivňuje i diferencovaná funkce obcí či jejich částí či vztah k hlavnímu městu: např. rekreační funkce Zálep a Jarova či administrativní příslušnost Točné k Praze. Struktura domovního fondu vykazuje v katastrech Dolních Břežan, Zlatníků, Libně a Ohrobce podobné znaky: vysoký podíl nové výstavby po roce 1991, větší počet relativně kompaktních oblastí nové výstavby, nižší podíl domů postavených do roku 1945 (viz obrázek 3.1). Původní zástavba postavená do roku 1991 je v Dolních Břežanech, ve Lhotě a Zlatníkách poměrně kompaktní, ač tvoří v některých částech více jader. Naopak v Točné či Libni je více promíšená s novější zástavbou.

Obrázek 3.1: Struktura domovního fondu podle jeho stáří ve spádovém území obce Dolní Břežany
Zdroj: SLDB (2011)

Poznámka: Data jsou za katastrální území, jednotka Lhota zahrnuje i domy v Jarově a Zálepech.

Lokality nové výstavby tvoří ve Zlatníkách, Ohrobci či v Dolních Břežanech poměrně ucelené oblasti nacházející se až na výjimky na okrajích obce, liší se ale mírou návaznosti na původní zástavbu (srovnej např. severní a jihovýchodní část versus jihozápadní a severozápadní část Dolních Břežan). V Libni a Točné je nová výstavba promíšená, v Hodkovicích je nová výstavba soustředěná převážně do jedné části obce. Nejintenzivněji se nová výstavba rozvíjela v Dolních Břežanech, kde tvoří domy postavené až po roce 2001 téměř 47 % domovního fondu (domy postavené po roce 1991 pak přes 65 %). Obrázek 3.2 ukazuje, že výraznější nárůst počtu domů je zřejmý od roku 2004, nejvíce pak v letech 2008–2009, což souvisí s rozsáhlejší výstavbou v centru obce (bytové domy v okolí náměstí s kombinovanou obytnou a komerční funkcí).

Obrázek 3.2: Vývoj bytové výstavby v katastrálních územích spádového území Dolních Břežan v letech 2000–2011

Zdroj: SLDB (2011)

Poznámky: Počet domů v roce 2000 brán jako 100 %. Data jsou za katastrální území, jednotka Lhota proto obsahuje i domy v Jarově a Zálepech.

Lokality postupné transformace druhého bydlení se nachází zejména v částech Károv (katastrální území Ohrobec), Zálepy a Jarov (obě katastrální území Lhota). Podle výsledků dlouhodobých šetření Dany Fialové se zde postupně transformuje rekreační funkce na trvalé bydlení. Dochází k nové rezidenční výstavbě suburbánního typu, k zastavování proluk, ale i přímo k transformaci na trvale obydlené domy – prostřednictvím dostaveb nebo výstavby na místě zbouraného objektu (Fialová 2012). Rozdílné typy přirozených oblastí v různých stadiích transformace z rekreační na rezidenční funkci jsou uvedeny v následujících třech mapových listech (3.2–3.4).

Literatura:

FIALOVÁ, D. (2012): Druhé bydlení v zázemí Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds. Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, 229–249.

KNOX, P., PINCH, S. (2010): Urban Social Geography: An Introduction. 6th edition. Chapter 12: Residential mobility and neighbourhood change. Harlow, Pearson Education Limited, s. 252–271.

KOPEČNÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P. (2012): Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie Říčany u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, s. 206–228.

KOSTELECKÝ, T. (2005): Postoje obyvatel k situaci na trhu s bydlením a bytové politice: existují v České republice „housing classes“? Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 41, č. 2, s. 253–270.

MUSIL, J. (2005): Jak se formovala sociologie bydlení. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 41, č. 2, s. 207–225.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 111–125.

REX, J. A., MOORE, R. (1967): Race, Community and Conflict: A Study of Sparkbrook. London, Oxford University Press.

Zdroje dat:

Internetový portál Registr sčítacích obvodů a budov: registry.czso.cz/irso. Praha, Český statistický úřad.

Internetový portál Katastr nemovitostí: www.katastrnemovitosti.cz, Praha, Český úřad zeměměřický a katastrální.

Registr sčítacích obvodů a budov. Databáze k roku 2010. Praha, Český statistický úřad.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (2012). Speciální databáze za domy spádového území obce Dolní Břežany. Praha, Český statistický úřad.

Terénní šetření na Dolnobřežansku. Tým Urbánní a regionální laboratoře URRLab, studenti sociální geografie, květen – prosinec 2012.

3.2 Přírozené oblasti

Zatímco v případě analýz dopadů suburbanizace v celé České republice a v suburbánní zóně Prahy jsme se pohybovali na úrovni obcí, hodnocení relativně malého území mikroregionu Dolnobřežanska nám umožňuje využít podrobnější měřítko sledování. Protože spádové území obce Dolní Břežany je vysoce diferencované, předpokládáme, že se retrospektivní a perspektivní vývoj odehrával (bude odehrávat) v závislosti na několika faktorech lokálních sociálních a demografických podmínek. Při těchto úvahách využíváme dva koncepty převzaté ze sociálně ekologického teoreticko-metodologického přístupu - koncept *vývojových stádií nových rezidenčních lokalit* (Bourne 1976) a koncept *přírozených oblastí* (Zorbaugh 1925). Oba koncepty se přitom snažíme využít pro analytické a praktické účely, zejména pro vytvoření následné populační prognózy spádového území obce Dolní Břežany. Využíváme tzv. *kompontální metodu* definovanou ve 30. letech 20. století Zdeňkem Ullrichem (1938) při výzkumu suburbanizace v severním zázemí tehdejší Prahy. Tato metoda spočívá v rozložení relativně složitých a komplexně podmíněných procesů odehrávajících se při procesu urbanizace do relativně jednodušších, dílčích procesů, které můžeme snadněji analyzovat a s větší přesností předvídat.

Jak bylo uvedeno v předešlé kapitole, jednotlivá sídla vymezené oblasti se skládají z několika odlišných rezidenčních okrsků, které lze charakterizovat např. odlišnou dobou výstavby, funkcí (chaty, bytové a rodinné domy) nebo i cenou (kvalitou) bydlení. Tyto rezidenční okrsky tvoří do značné míry autonomní oblasti (sousedství), ve kterých jsou uzavřeny některé lokální sociální vazby. Příkladem mohou být typické sousedské vazby - hlídání dětí, sousedská výpomoc, sociální kontrola. Takto vymezené rezidenční oblasti jsou většinou i prostorově oddělené od dalších okrsků tvořících celé sídlo. Z předchozí analýzy domovního fondu vyplývá významná prostorová diferenciaci nejen mezi sídly mikroregionu, ale i ve vnitřní prostorové struktuře jednotlivých sídel. To je dáno především etapami výstavby v průběhu 20. století a v současnosti. Pro účely diferencovaného retrospektivního i perspektivního hodnocení vývoje obyvatelstva nazýváme tyto rezidenční okrsky *přírozenými oblastmi* (*natural areas*; Zorbaugh 1925). Přírozená oblast je území tvořené přírozenými hranicemi (fyzicko-geografickými, typem zástavby apod.), které je relativně funkčně homogenní.

Hlavní ideou populační prognózy vytvářené pro takto malá území je diferencovaný odhad budoucího demografického a migračního chování právě pro typy přírozených oblastí na základě zkušeností s vývojem podobných rezidenčních okrsků. Tento vývoj je do značné míry možné pozorovat jak v historii výstavby vnitřních zón (slupek) Pražského metropolitního regionu, tak i obecněji v konceptu *vývojových stádií rezidenčních okrsků* (Bourne 1976; Ouředníček 2002). Tento koncept hodnotí postupné změny demografického a sociálního statusu nově vystavěných rezidenčních okrsků s relativně předvídatelným vývojem odpovídajícím fázím osídlení, zralosti, stárnutí a případného oživení. Podrobněji se konceptu věnujeme na konci mapové sady v listech zaměřených na prognózu spádového území (mapový list 3.7 a 3.8).

V zájmovém území bylo vymezeno na základě analýzy statistických dat, terénního průzkumu a konzultací se starostou obce devět typů přirozených oblastí. Území má kromě rezidenční rovněž významnou rekreační funkci zejména ve formě chatových osad a bývalých zahradních měst (Fialová 2012). Diferencovaný domovní fond je dobře patrný z fotografií na obrázku 3.3. Nerezidenční plochy – obslužné, obchodní a výrobní – jsme v mapě sloučili do jednoho typu, protože nás v projektu zajímají primárně plochy bydlení. Základní charakteristika vymezených přirozených oblastí je k dispozici v tabulce 3.1. Z té je patrné vysoké zastoupení počtu oblastí i v nich bydlícího obyvatelstva v případě nové rezidenční zástavby i relativně vysoký podíl obyvatel bydlících v postupně se transformujících chatových oblastech. Vysokou variabilitu vykazuje rovněž základní charakteristika demografického složení lokálních subpopulací (průměrný věk v posledním sloupci tabulky 3.1).

Prvotní analýzy využívající vymezení přirozených oblastí se kromě struktury a stáří domovního fondu (mapový list 3.1) soustředily také na stanovení faktického stavu obyvatelstva (mapový list 3.3). Přirozené oblasti slouží i jako základní statistická jednotka pro prognózování obou komponent budoucího populačního vývoje (migrace a přirozené změny). Tato analýza je k dispozici v mapovém listu 3.7.

Typ přirozené oblasti	Počet oblastí	Rozloha (ha)	Počet domů (RSO 2010)	Počet domů SLDB	Počet obyvatel s obvyklým bydlištěm	Hustota zalidnění ob./ha	Průměrný věk
Původní zástavba	7	130,94	628	479	1745	13,33	39,43
Panelové bytové domy	4	3,54	25	24	279	78,71	35,45
Smíšená zástavba rodinných domů	1	37,48	229	202	730	19,48	41,12
Smíšená transformovaná oblast	3	34,48	305	154	540	15,66	38,70
Chatová oblast	4	80,77	334	44	89	1,10	38,74
Chaty transformované	3	102,82	771	292	752	7,31	39,51
Nové bytové domy	4	14,44	57	52	830	57,46	29,58
Nové rodinné domy	18	158,53	864	741	2408	15,19	32,44
Nerezidenční plochy	10	102,04	43	20	87	0,85	36,69
Extravilán	-	-	17	5	18	-	36,72
Není k dispozici	-	-	0	21	61	-	40,03
Celkem	54	665,04	3273	2034	7539		-

Tabulka 3.1: Základní charakteristiky přirozených oblastí spádového území obce Dolní Břežany

Zdroj dat: Vlastní terénní šetření, 2012, Registr sčítacích obvodů a budov, 2010, SLDB, 2011

Obrázek 3.3: Diferencované oblasti zástavby byly rozčleněny do přirozených oblastí.

Foto: Martin Ouředníček

Jednotlivé přirozené oblasti lze stručně charakterizovat následujícím způsobem. Původní zástavba zahrnuje především rodinné domy postavené před rokem 1989 tvořící jádra sledovaných obcí. Panelové bytové domy jsou typickou výstavbou pro období socialismu. Smíšená zástavba rodinných domů zahrnuje část původní zástavby rodinných domů, která je postupně prorůstána a doplňována novou solitérní výstavbou na uvolněných pozemcích nebo rekonstrukcemi. Smíšená transformovaná oblast je tvořena staršími rodinnými domy, chatami a novou výstavbou. Chatová oblast je vymezena jako území často mimo intravilán s převahou rekreační funkce. Chaty transformované jsou naproti tomu oblasti s velkým podílem přestavby na trvalé bydlení. Nové bytové domy a nové rodinné domy vznikly jako typické projevy rezidenční suburbanizace po roce 1989. Doplňkově jsou vymezeny oblasti s výskytem rezidenčních budov v extravilánu a zastavěné nerezidenční plochy. Za novou výstavbu jsou v mapách považovány budovy dokončené po roce 1989.

Literatura:

BOURNE, L.S. (1976): Housing Supply and Housing Market Behaviour in Residential Development. In: Herbert, D., Johnston, R. eds.: Social Areas in Cities. Volume 1. London, Wiley, s. 111–158.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

ULLRICH, Z. (1938): Nástin sociologické analýzy pražského okolí. Autorizované zkrácené vydání spisu Soziologische Studien zur Verstaedterung der Prager Umgebung. Praha, Univerzita Karlova.

ZORBAUGH, W.H (1925): The Natural Areas of the City. In: Burgess, E.W. ed.: The urban community. Selected Papers from The Proceedings of the American Sociological Society. Chicago, The University of Chicago Press, s. 219–229.

Zdroje dat:

Registr sčítacích obvodů a budov. Databáze k roku 2010. Praha, Český statistický úřad.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (2012). Speciální databáze za domy spádového území obce Dolní Břežany. Praha, Český statistický úřad.

Terénní šetření na Dolnobřežansku. Tým Urbánní a regionální laboratoře URRLab, studenti sociální geografie, květen – prosinec 2012.

3.3 Faktické bydlící obyvatelstvo

Předchozí výzkum v rámci předkládaného projektu potvrdil, že největší disproporce mezi počtem obyvatel s hlášeným trvalým a obvyklým pobytem je především v zázemí největších měst (mapový list 1.5). Tematika nehlášených obyvatel a z toho vyplývajících problémů v suburbánních obcích byla již několikrát publikována (např. Macešková, Ouředníček 2008). Populační velikost je přitom klíčový parametr, který je stěžejní při financování, správě i plánování rozvoje obce. Téměř vždy se vychází z oficiálních statistik trvale bydlícího obyvatelstva. Na jejich základě probíhá rozpočtové určení daní, plánování veřejné infrastruktury, pouze trvale bydlící obyvatelé mohou volit do obecního zastupitelstva. Také analýzy minulého či budoucího vývoje, mezi nimi i populační prognózy, vycházejí obvykle z dat o trvale bydlícím obyvatelstvu. Přitom trvalé bydliště často neodpovídá skutečnému pobytu daného člověka. Lidé se stěhují bez jeho změny, mnoho domů je obývaných pouze po část roku apod. V suburbánních obcích jsou největším zdrojem těchto nerovností právě nově vystavěné lokality.

Cílem mapového listu je pro sedm katastrálních území Dolnobřežanska představit odhady významu nehlášených obyvatel. Kromě nově postavených lokalit se ve sledovaném území nacházejí také rozsáhlé chatové oblasti, z nichž v některých dochází k postupné transformaci na trvalé bydlení (viz také mapový list 3.2). Také v těchto územích lze proto předpokládat rozdíl mezi hlášeným a nehlášeným bydlícím obyvatelstvem. Chatové oblasti jsou navíc charakteristické intenzivním využíváním během jarní/letní sezóny zejména v období od Velikonoc do konce října (Fialová 2009). Rekreační funkce v území je patrná na rozdílu ve struktuře denního a nočního obyvatelstva (mapový list 3.4). Analytická mapa je zpracována cíleně jako podklad pro zpracování populační prognózy zájmového území.

Doposud existovala v České republice většina dat pouze za trvale bydlící obyvatelstvo. Hlášení k přechodnému pobytu bylo zákonem zrušeno v roce 2000. Ve Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 (SLDB) byl poprvé položen dotaz na obvyklé bydliště, tedy místo, kde obyvatel skutečně žije a kde je členem domácnosti. Reliabilita těchto dat však zatím není plně ověřená a je těžké v tuto chvíli určit, do jaké míry skutečně vypovídají o faktickém obyvatelstvu. Prvotní analýzy nasvědčují dobré shodě s údaji obecního úřadu v Dolních Břežanech například o plátcích odpadů. Patrné jsou naopak rozdíly od dat ze SLDB za trvale bydlící obyvatelstvo (ve kterém jsou zahrnuti také cizinci s povoleným přechodným pobytem nad 90 dnů) (viz obrázek 3.4). Adresy trvalého pobytu byly k datům ze sčítání přiřazeny z evidence obyvatel Ministerstva vnitra České republiky. Lze tedy předpokládat, že údaje o obvyklém bydlišti a plátcích odpadu se blíží počtu faktického obyvatelstva. Z mapového listu 1.5 je patrné, že největší rozdíly ve prospěch obvykle bydlícího obyvatelstva jsou v migračně ziskových oblastech. Na druhou stranu lidé, kteří žijí většinu týdne v jiné obci (např. z důvodu práce či studia) než jejich rodina, vyplnili vzhledem k instrukcím ve sčítacím archu zřejmě místo, kde se nacházejí mnohem méně. Prostor pro odhady je proto stále ještě značný.

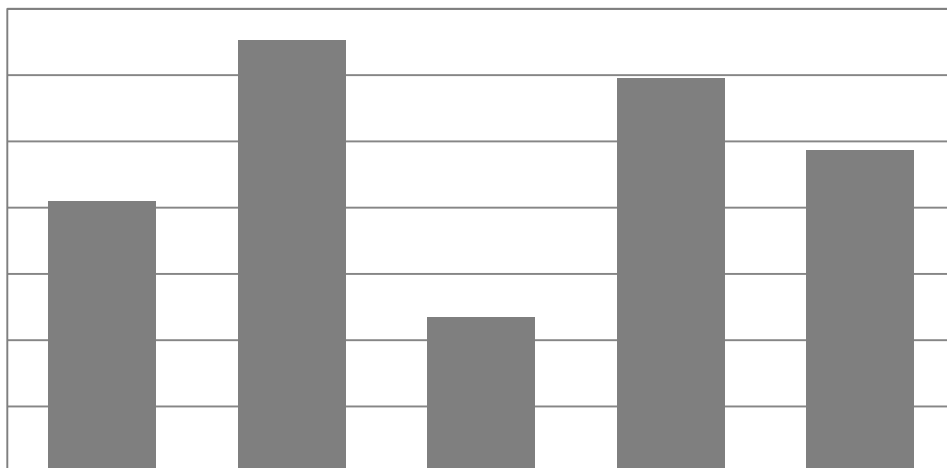
Specifickou část obyvatel představují cizinci, u kterých je z hlediska statistické evidence hned několik problémů. Data ze SLDB jsou publikována pouze za cizince s trvalým a dlouhodobým pobytem nad 90 dnů. Žádným způsobem však nejsou sledováni cizinci s krátkodobými pobyty, a to ani v případech, kdy se jejich pobyty pravidelně opakují a mohou tak u nás trávit s přestávkami i podstatnou část roku. Statistice také unikají nijak neregistrované či nelegální pobyty cizinců. Nepřesnosti ve statistikách pak vznikají i při odhlašování cizinců, kdy přihlášení k trvalému či dlouhodobému pobytu převažují nad odhlášeními. I když ve vymezeném spádovém území evidentně nejsou výraznější koncentrace cizinců, je jejich přítomnost zejména v nových suburbiích zřejmě o něco podhodnocená.

K odhadu faktického bydlícího obyvatelstva byla využita data ze SLDB 2011 o počtu obyvatel s obvyklým pobytem, ze kterých bylo možné díky jejich dostupnosti za domy (v anonymizované podobě) spočítat počet obyvatel v katastrech i v jednotlivých přirozených oblastech (viz mapový list 3.2). Počet obyvatel s trvalým bydlištěm za obec byl pak poměrně rozdělen mezi jednotlivé katastry na základě obvyklého bydliště, ovšem s přihlédnutím k převažujícímu funkčnímu využití a typu zástavby. V katastrech s větším podílem nové výstavby a chatových oblastí bylo počítáno s vyšším podílem obvykle bydlících než v katastrech s původní zástavbou a nerezidenčními oblastmi. Za obec Dolní Břežany jsme dále využívali data z evidence obyvatel Ministerstva vnitra ČR z roku 2012 a data o plátcích odpadu, která nám posloužila k získání poměru mezi plátcem odpadu, resp. obyvateli s obvyklým bydlištěm a obyvateli z evidence pro vybrané přirozené oblasti v obci Dolní Břežany (viz tabulka 3.2). Na základě typu a stáří výstavby jsme pak určili, ve kterých oblastech je největší početní rozdíl mezi obyvateli s trvalým (z evidence) a obvyklým bydlištěm (ze SLDB), resp. plátcem odpadu. V souladu s naším výchozím předpokladem se opravdu jedná o oblasti s nejnovější výstavbou a oblasti chatové. Na základě poměru mezi obyvatelstvem s obvyklým bydlištěm, resp. plátcem odpadu a obyvatelstvem v evidenci jsme pak odhadli možné navýšení oproti obvykle bydlícímu obyvatelstvu, které jsme aplikovali na počet obyvatel s obvyklým pobytem žijících v nových domech (od roku 2005 včetně) a v chatových oblastech. Pro tyto odhady jsme využili data z Registru sčítacích obvodů a budov (RSO) a data ze SLDB 2011 o stáří domů. Výsledek jsme pak dali do poměru s trvale bydlícím obyvatelstvem ze SLDB 2011 (kartogram v mapovém listu 3.3). V ostatních domech (stáří výstavby do roku 2004) jsme předpokládali shodu s obvyklým bydlištěm ze SLDB 2011. Kartodiagramem je v mapovém listu vyjádřen počet obyvatel s obvyklým pobytem rozdělený podle přirozených oblastí, pro který bylo potřeba pomocí unikátních kódů propojit data z Registru sčítacích obvodů a budov a SLDB 2011 (viz text ke kapitole 3.1).

Největší rozdíl mezi registrovaným (trvale bydlícím) a neregistrovaným (faktickým) obyvatelstvem je v katastrálních územích s vysokým podílem nové výstavby a rovněž chat (mapový list 3.2). V Ohrobci žije 26 % lidí v domech postavených po roce 2004 a 50 % lidí v chatových oblastech, kde ve většině dochází k transformaci na trvalé bydlení (Fialová, 2012). Zhruba 15% navýšení lze předpokládat v katastru Dolních Břežan, kde 32 % lidí žije v domech postavených po roce 2004. Následuje Lhota a Zlatníky. Nejmenší rozdíl

naopak odhadujeme v Točné a Hodkovicích, kdy v prvním případě žije v nových domech 10 % lidí a v chatových oblastech 2 % lidí a v druhém pouze 6 % lidí v nových domech. V nově postavených oblastech je možné předpokládat průměrný rozdíl mezi obyvateli s registrovaným a neregistrovaným pobytem zhruba 30 %, v Dolních Břežanech se v oblasti s novými bytovými domy dokonce potvrdil 60% rozdíl podle údajů o plátcích odpadů (viz tabulka 3.2). V původní zástavbě může docházet i k opačnému jevu, kdy počet trvale bydlících obyvatel je vyšší než počet faktických obyvatel. V katastrech s významným podílem obyvatel žijících v oblastech původní zástavby, proto není celkový podíl tak vysoký.

Specifickým případem jsou chatové oblasti, které se transformují na trvalé bydlení a u nichž lze podle prvotních analýz předpokládat také 25%–30% rozdíl. Otázkou je, do jaké míry vypovídá údaj o obvyklém bydlišti realitě. Pokud totiž není obcí povoleno v objektech druhého bydlení trvale pobývat, mohou se obyvatelé obávat obvyklý pobyt ve sčítání přiznat. Kromě obyvatel, kteří tu žijí po celý rok nebo jeho podstatnou část, jsou v rekreačních oblastech přítomni lidé pouze po část roku (viz text kapitole 3.4).

Obrázek 3.4: Srovnání počtu obyvatel obce Dolní Břežany z různých datových zdrojů

Poznámka: Do evidence obyvatel a trvale bydlícího obyvatelstva podle SLDB 2011 jsou zařazeni obyvatelé s trvalým pobytem a cizinci s platným přechodným pobytem. Oba údaje vychází ze stejného zdroje, početní rozdíl je pravděpodobně dán rozdílným datem sběru dat.

Název zsj	Typ přirozené oblasti	Převažující stáří výstavby	Plátcí odpadů/ evidence (%)	Obyvatelé s obvyklým bydlištěm/ evidence (%)
Dolní Břežany	Nová výstavba I	100 % domů v letech 2005–2010	128,28	119,70
Dolní Břežany	Nová výstavba II	55 % domů v letech 2001–2010	95,70	94,92
Dolní Břežany	Nová výstavba III	72 % domů v letech 2001–2010	107,24	108,14
Dolní Břežany	Nová výstavba IV	100 % domů v letech 2009–2010	128,57	110,71
Dolní Břežany	Nové bytové domy I	100 % domů v letech 2008–2009	154,32	112,96
Dolní Břežany	Nové bytové domy II	64 % domů v letech 1991–2000	109,76	104,18
Dolní Břežany	Původní zástavba	65 % domů do roku 1980	61,27	76,76
Dolní Břežany	Staré bytové domy	100 % domů v letech 1971–1980	86,08	100,00
Lhota	Nová výstavba II	61 % domů v letech 2001–2006	114,81	88,89
Lhota	Nová výstavba II	62 % v letech 1991–2000	112,26	96,13
Zálepý	Chaty transformované	nedefinováno	111,56	125,17
Jarov	Chatová oblast	nedefinováno	50,00	126,47

Tabulka 3.2: Srovnání počtu obyvatel ve vybraných přirozených oblastech z různých zdrojů dat

Zdroje dat: SLDB 2011, Evidence obyvatel MV ČR 2012 pro Dolní Břežany, Plátcí odpadů v Dolních Břežanech 2012

Poznámka: Podíl obvykle bydlících na obyvatelích z evidence je nižší, než by byl podíl obvykle bydlících na trvale bydlícím obyvatelstvu, protože data z evidence obyvatel jsou z roku 2012. To je důvodem, proč je v některých lokalitách nové výstavby méně obyvatel s obvyklým bydlištěm než obyvatel registrovaných v evidenci.

Literatura:

FIALOVÁ, D. (2009): Hledisko času při výzkumu rekreačního prostoru. Acta Geographica Universitatis Comenianae, č. 53, s. 105–112.

FIALOVÁ, D. (2012): Druhé bydlení v zázemí Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, s. 229–246.

MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M. (2008): Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. Obec a finance, 13, č. 1, s. 28–29.

Zdroje dat:

Evidence obyvatel MV ČR 2012 pro Dolní Břežany, Ministerstvo vnitra České republiky, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Praha, Český statistický úřad.

Registr sčítacích obvodů a budov. Databáze k roku 2010. Praha, Český statistický úřad.

Plátcí odpadů v Dolních Břežanech 2012, Dolní Břežany.

Zatížení čistírny odpadních vod v Dolních Břežanech 2011, Dolní Břežany.

3.4 Denní a noční obyvatelstvo a funkční rytmy

Počet obyvatel trvale i fakticky bydlících v území (mapový list 3.3) se mění v dlouhodobém vývoji vlivem přirozené měny a migrace. K proměnám počtu přítomného obyvatelstva však dochází i v kratších časových úsecích, v jednotlivých sezónách roku, v průběhu týdne či dne. Příčinou jsou *krátkodobé formy mobility*, jako rekreační pohyby nebo dojížd'ka za prací a službami, díky kterým přestává být pro některé účely jeden údaj o počtu obyvatel dostačující. Lidé, kteří v lokalitě bydlí, se v ní mohou nacházet jen v noci a přes den jsou "obyvateli" lokality jiné. Počet a struktura denního a nočního obyvatelstva se proto zpravidla liší (Guest 1976). Nejvíce patrné jsou tyto proměny v Praze (Burcin a kol. 2008), avšak i její zázemí je v tomto ohledu velice dynamicky pulsující systém vztahů. Například v oblastech druhého bydlení jsou rozdíly patrné mezi nočním obyvatelstvem v létě a zimě, o víkendu a ve všední den. V důsledku krátkodobých prostorových pohybů dochází k proměnám vzorce denního či týdenního využití jednotlivých lokalit. Hovoříme o *rytmu lokality*, který v tomto kontextu odkazuje na neustále se proměňující počet a strukturu obyvatel, kde změny mají opakující se charakter (Pospíšilová 2012). Struktura obyvatel podle důvodu výskytu v lokalitě a její proměnlivost závisí především na funkční struktuře lokality, počet přítomných obyvatel pak na významnosti dané funkce v systému osídlení a organizaci *lokálního systému funkcí* a vztahů.

Přítomné obyvatelstvo a jeho proměna poskytuje přesnější a užitečnější informace o dané lokalitě. Významnost sledování přítomného obyvatelstva a časových proměn se zvyšuje v závislosti na podílu nerezidenčních funkcí v území a na mobilitě obyvatel užívajících dané území. Existují přitom funkce, které přispívají spíše ke stabilitě, a jiné, které vyvolávají zvýšený puls lokální komunity. Každá funkce má přitom své rytmické vzorce, které se na sebe skládají a *strukturují sociální i fyzické prostředí lokality* (např. otevírací doba obchodů nebo jízdní řády rytmizují lidské aktivity). V námi sledovaném území se tomuto podrobněji věnoval Jakub Novák (2004).

Cílem mapového listu je ukázat důležité funkce ve spádovém území obce Dolní Břežany, které mají vliv na rytmické proměny oblasti, a představit rozdíl mezi denním a nočním obyvatelstvem a strukturou uživatelů v letním a zimním období. Statistická data pro zjišťování přítomného obyvatelstva nejsou dostatečná a vždy se musí přistoupit k expertním odhadům. Základním zdrojem dat je dojížd'ka do práce a do škol zjišťovaná v rámci Sčítání lidu, domů a bytů, která poskytuje informace o podstatné části denní mobility obyvatel. Pro nové SLDB 2011 nejsou tyto údaje zatím dostupné. Data o domácích a zahraničních turistech jsou zjišťována pouze na úrovni krajů a zahrnují pouze osoby, které přenocovaly v hromadném ubytovacím zařízení. O jiných typech uživatelů žádná statistická data nejsou. Relativně novým zdrojem informací jsou také data z mobilních telefonů (Novák 2010).

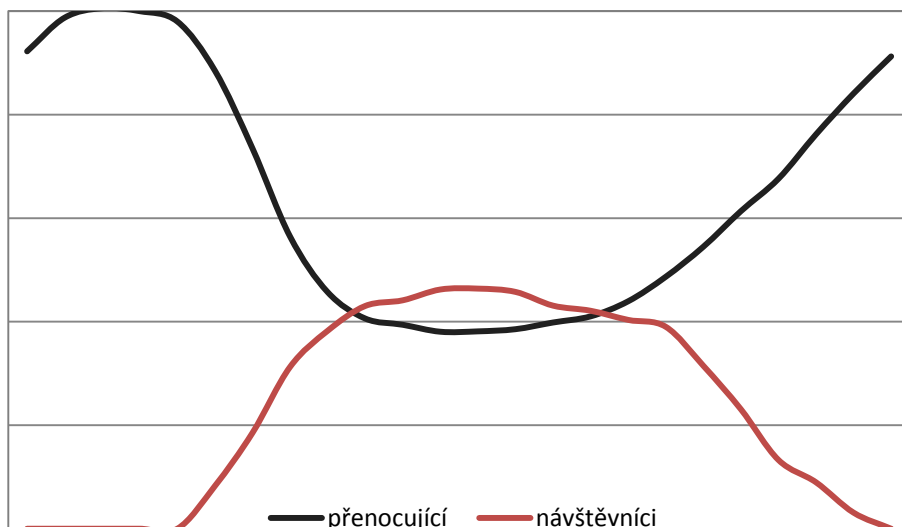
V mapovém listu byla využita data ROPIDu, informace získané z vlastního terénního šetření a ortofotomap poskytovaných agenturou CENIA. Základem odhadu denního a nočního obyvatelstva jsou data o obyvatelích s obvyklým bydlištěm ze SLDB 2011. Na

základě starších statistických dat o dojížděci do zaměstnání (SLDB 2001), dat z ČÚZK o počtu domů sloužících k druhému bydlení, předešlých výzkumů (např. Burcin a kol. 2008) a znalosti území byl pak podle jednotného vzorce (pro všechna katastrální území) odhadnut počet a struktura denního a nočního obyvatelstva v letním a zimním období. Jedná se o ideální maximální hodnoty, které v průběhu dne území zatěžují. Proto jsme do celkového výpočtu nezahrnuli například odjezdy obyvatel a pracujících na dovolené.

V mapovém listu jsou zobrazeny dva druhy vzájemně propojených informací. Hlavní mapa ukazuje důležité *rytmizační funkce* území, které ovlivňují proměňující se počet a strukturu přítomného obyvatelstva. Ve dvou kartodiagramech je pak vyobrazen odhad rozdílu mezi denním a nočním obyvatelstvem a struktury uživatelů. *Rytmičtvo* je v území více, soustředili jsme se však pouze na ty s výraznou rytmičtvo tendencí přispívající k větším denním proměnám obyvatelstva. Patří mezi ně školy, autobusové zastávky, parky a obslužné centrum v Dolních Břežanech. Zobrazené nerezidenční plochy jsou oblasti s větším počtem zaměstnavatelů nebo obslužnou funkcí.

Největší rozdíl mezi denním a nočním obyvatelstvem je v oblastech s dominantní rezidenční funkcí (Zlatníky, Libeň). Přes den zde dochází k poklesu počtu obyvatel vlivem vyjížděky za prací a do škol, která však není vyvažována žádnou formou dojížděky. Naopak nejmenší rozdíly jsou v katastrech s významnou pracovní nebo obslužnou funkcí (Dolní Břežany, Hodkovice), která má vliv na zvyšování denního obyvatelstva. V těchto oblastech se pak rozdíl mezi nočním a denním obyvatelstvem snižuje. Jiná situace nastává o víkendu, kdy je pracovní funkce potlačena, což je vidět na příkladu denní proměny obyvatelstva Dolních Břežan (viz obrázek 3.5 a obrázek 3.6). Na poměr denního a nočního obyvatelstva má naopak malý vliv rekreační funkce, která je ve sledovaném území spojena především s druhým bydlením. Významný podíl uživatelů druhého bydlení v letní sezóně je v katastrálním území Lhota (osady Jarov a Károv), dále v Ohrobcí a na Točné. Mezi rekreanty však patří také osoby, které přenocují v některém z ubytovacích zařízení, jaká nalezneme v Dolních Břežanech či Zlatníkách, nebo osoby, které tráví čas v parcích (Dolní Břežany, Točná) nebo u známých. V druhém případě jde o denní rekreanty, kteří zvyšují pouze počet denního obyvatelstva. Vedle dojíždějících za prací a do škol a rekreantů jsou součástí denní populace také další uživatelé služeb v oblasti nebo dojíždějící za nákupy. Jejich počet je těžko odhadnutelný, ve všech katastrech lze předpokládat jejich přítomnost, vysoký podíl z celkové denní populace je však pouze v Dolních Břežanech, kde vzniklo v letech 2009–2010 obslužné centrum s širokou nabídkou obchodů a služeb.

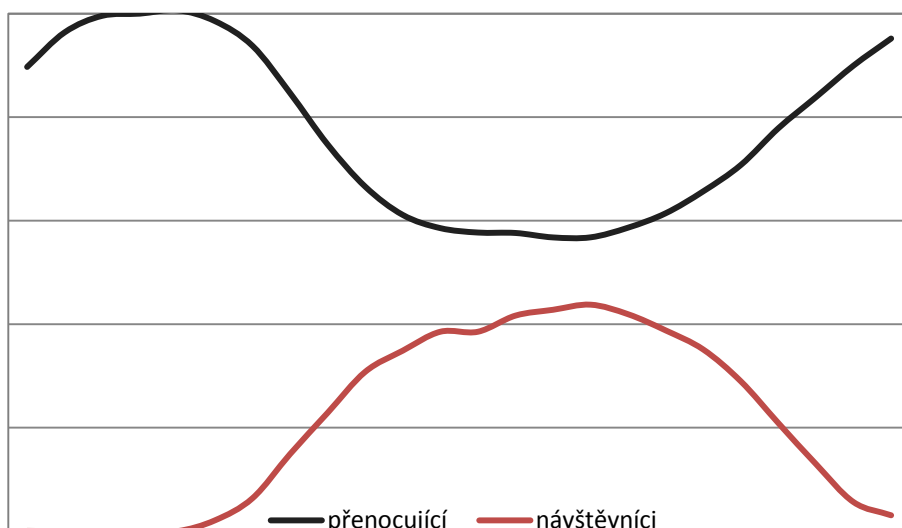
Každodenní proměny obyvatelstva jsou ovlivňovány i sezónním charakterem počasí. V mapovém listu je srovnání denní a noční populace v zimním a letním období, které má v daném území sice nepatrný vliv na poměr denního a nočního obyvatelstva, významně však ovlivňuje jeho strukturu, právě díky rekreační funkci přítomné v území v různých formách. Počet rekreantů všech typů je nižší v zimní sezóně. V letní sezóně rekreantů naopak přibývá, snižuje se však počet rezidentů i dojíždějících za prací z důvodu využívání rekreačních příležitostí mimo zájmové území.

Obrázek 3.5: Model přítomného obyvatelstva Dolních Břežan založený na zbytkových datech mobilních operátorů (pondělí až čtvrtek)

Poznámka: Hodnota 100 odpovídá velikosti přenocující populace ve 3:00.

Zdroj dat: CE-traffic, a.s.

Obrázek 3.6: Model přítomného obyvatelstva Dolních Břežan založený na zbytkových datech mobilních operátorů (sobota a neděle)

Poznámka: Hodnota 100 odpovídá velikosti přenocující populace ve 3:00.

Zdroj dat: CE-traffic, a.s.

Literatura:

BURCIN, B., ČERMÁK, Z., DRBOHLAV, D., HAMPL, M., KUČERA, T. (2008): Faktické obyvatelstvo hlavního města Prahy. Výzkumná zpráva. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

GUEST, A. M. (1976): Nighttime and Daytime Populations of Large American Suburbs. *Urban Affairs Review*, 12, č. 1, s. 57–82.

NOVÁK, J. (2004): Časoprostorová mobilita obyvatel a strukturované prostředí metropolitní oblasti. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

NOVÁK, J. (2010): Lokalizační data mobilních telefonů: možnosti využití v geografickém výzkumu. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

POSPÍŠILOVÁ, L. (2012): Denní rytmus lokalit pražského centra. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia, s. 136–158.

Zdroje dat:

Databáze využití budov 2010. Praha, Český úřad zeměměřický a katastrální.

Jízdní řády k 5. 4. 2012. Praha, ROPID – Regionální organizátor Pražské integrované dopravy.

Národní geoportál INSPIRE. Praha, CENIA – Česká informační agentura životního prostředí.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Dojížd'ka a vyjížd'ka. Praha, Český statistický úřad.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Praha, Český statistický úřad.

Terénní šetření na Dolnobřežansku. Tým Urbánní a regionální laboratoře URRLab, studenti sociální geografie, květen – prosinec 2012.

Zbytková signalizační data z mobilní sítě, 2012, Praha, CE-traffic, a.s.

3.5 Rozvojový potenciál a populační prognóza

Hlavním výsledkem projektu pro spádové území obce Dolní Břežany je *prognóza populačního vývoje* a struktury obyvatelstva do roku 2030. Obdobně jako pro celou suburbánní zónu Prahy (mapa 2.7) je cílem předkládané syntetické mapy pro Dolnobřežansko: (i) odhadnout, jaký bude populační vývoj spádového území jako celku a (ii) odhadnout hlavní koncentrace suburbánní výstavby a případné transformace domovního fondu v detailu jednotlivých obcí (sídel). Mapa čerpá z dílčích analýz provedených v rámci řešení dvouletého projektu a zohledňuje výsledky práce na populační prognóze spádového území obce Dolní Břežany (podklady k prvnímu cíli) a prostorových analýz zobrazených v dalších mapách druhé kapitoly tohoto souboru (podklady k druhému cíli mapy).

Spádové území obce (SÚO) Dolní Břežany je pro účely prognózy tvořeno obcemi Dolní Břežany, Zlatníky-Hodkovice, Ohrobec, Libeř a katastrálním územím Prahy Točná. Jedná se o přirozené spádové území za službami denní potřeby, vymezené především na základě dojížděky do škol a za administrativními službami nejnižší řádovostní úrovně. Pro populační prognózu byla využita data za celá území obcí. Oproti původnímu vymezení mikroregionu byla tedy do prognózy zařazena obec Libeř jako celek (nikoli jen její severní katastrální území Libeň). V mapě se však držíme jednotného vymezení využívaného v celém souboru specializovaných map.

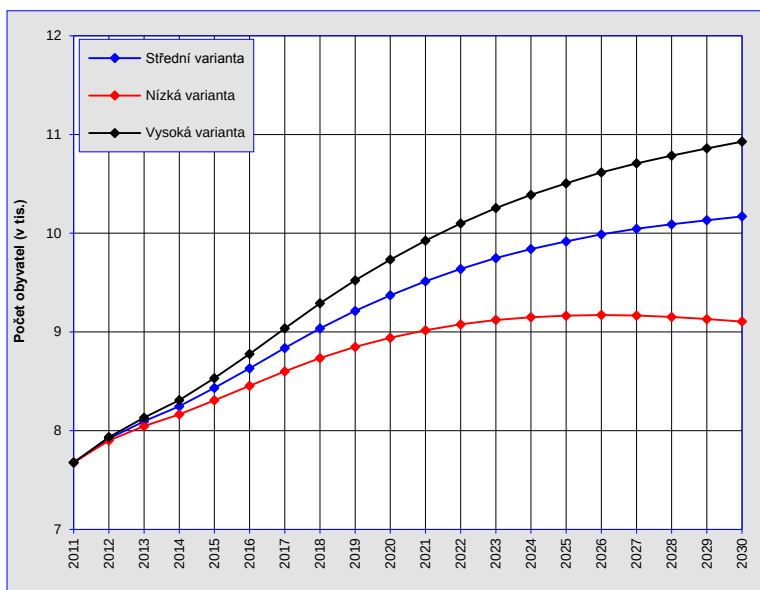
Výsledná prognóza vývoje obyvatelstva SÚO Dolní Břežany na období let 2012–2030 byla sestavena s pomocí *kohortně-komponentní metody*. V jednoletém kroku projekce jsou vždy na novou vstupní pohlavní a věkovou strukturu obyvatelstva celého spádového území aplikovány prognózované hodnoty specifických intenzit plodnosti, úmrtnosti a vystěhování a očekávané počty přistěhovalých v detailním členění podle pohlaví a věku. Tímto způsobem jsou postupně získávány počty žijících mužů a žen podle jednoletých věkových skupin ke konci každého kalendářního roku období prognózy. Malé počty událostí v málo početných populacích nedovolují provést detailní analýzu dílčích populačních procesů. V případě dále prezentované prognózy proto byla provedena pouze rámcová analýza s využitím agregátních věkové a pohlavně specifických charakteristik. Přitom byla zvýšená pozornost věnována obecným strukturálním a vývojovým pravidelnostem a hledání na nich založených analogií s vývojem větších populačních celků. Při odhadu aktuálních i budoucích úrovní plodnosti jsme vyšli také z poznatků získaných při studiu vývoje populací v nových obytných celcích. Ucelený přehled našich dílčích prognostických představ poskytují hodnoty agregátních charakteristik plodnosti, úmrtnosti a migrace v klíčových letech období prognózy uvedené v tabulce 3.3.

Rok	Plodnost (úhrnná plodnost)			Úmrtnost (naděje dožití při narození)						Migrace (migrační saldo)		
	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2012	1,55	1,57	1,60	75,2	75,3	75,3	80,6	80,6	80,7	179	196	210
2015	1,56	1,59	1,63	75,4	76,0	76,5	80,7	81,3	82,0	111	149	180
2020	1,57	1,64	1,72	76,3	77,2	78,0	81,4	82,2	82,9	74	127	168
2025	1,52	1,65	1,75	77,0	78,3	79,3	82,1	83,1	84,0	15	61	87
2030	1,50	1,65	1,76	77,8	79,3	80,5	82,6	83,9	85,0	-11	35	50

Tabulka 3.3: Očekávaný vývoj složek demografické reprodukce, 2012–2030, vybrané roky, SÚO Dolní Břežany

Zdroj: Burcin a kol. (2013)

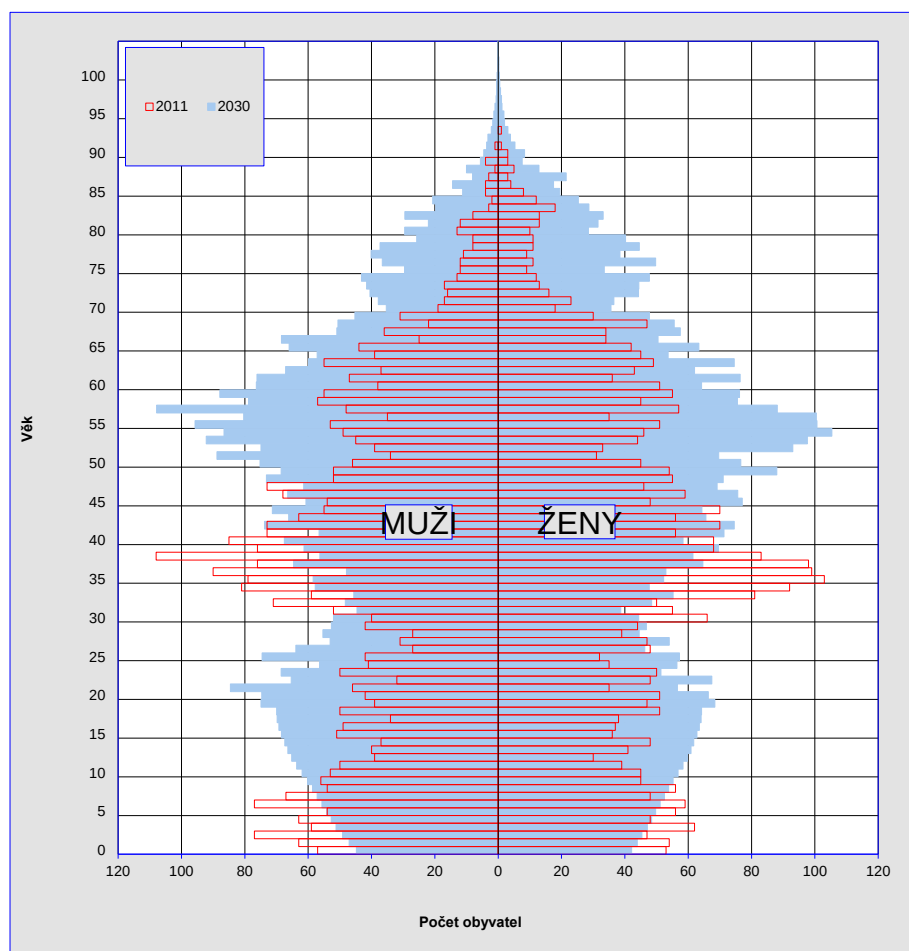
Za hlavní výsledky prognózy je možné považovat variantní odhad budoucího počtu obyvatelstva (obrázek 3.7) a očekávanou věkovou strukturu v konečném horizontu prognózy v roce 2030 (obrázek 3.8). V závěru sledovaného období očekáváme ve střední variantě prognózy celkem 10 tisíc obyvatel s vyšší dynamikou populačního růstu v prvním období a pozvolnějším nárůstem ve vzdálenějších letech. Očekávaný nárůst celkového počtu obyvatel podle všech variant prognózy by měla zajišťovat zejména migrace za přispění přirozené měny. Pouze při naplnění předpokladů nízké varianty by v závěru období prognózy jak balance přirozené měny, tak i stěhování vedla k úbytku obyvatel, což znamená, že maxima počtu obyvatel by bylo dosaženo někdy po roce 2025. Převaha migrace nad přirozenou měnou je dána zejména očekávanými počty přistěhovalých zhruba v první polovině období prognózy, kdy ještě poběží a následně bude dobíhat bytová výstavba většího rozsahu (v porovnání s následujícím obdobím), a také stárnoucí věkovou strukturou obyvatelstva Dolnobřežanska, která bude přispívat k trvalému růstu počtu zemřelých bez ohledu na trvale se snižující celkovou úroveň úmrtnosti.

Obrázek 3.7: Očekávaný vývoj celkového počtu obyvatel, 2011–2030, SÚO Dolní Břežany, střední varianta

Zdroj: Burcin a kol. (2013)

Budoucí vývoj věkové struktury obyvatel spádového území obce Dolní Břežany bude ovlivněn také výchozí věkovou strukturou a v nemalé míře i očekávaným rozsahem migračních pohybů (nikoliv jen celkového migračního salda) a věkovou strukturou hlavních migračních proudů. Aktuální demografická struktura obyvatelstva spádového území obce Dolní Břežany se přitom vyznačuje vysokou nepravidelností. Svým zastoupením jí jednoznačně dominují generace narozených v 70. letech, tedy dnešní třicátníci a nejmladší čtyřicátníci, a částečně také jim narozené děti. Tyto strukturální nepravidelnosti by měly být dalším vývojem, jmenovitě intenzivní migrační výměnou, postupně vyhlazovány. Přesto však i v roce 2030 bude výsledná věková struktura obyvatel obce nadále charakteristická svou značnou nevyrovnaností. Celkově bude relativně demograficky mladá populace spádového území obce Dolní Břežany stárnout a její průměrný věk trvale poroste. V horizontu roku 2030 však přesto zůstane znatelně mladší než celostátní populace, když její průměrný věk bude v té době asi o dva roky nižší než celostátní průměr. V předkládaném textu jsou zohledněny pouze základní výsledky prognózy, metodika i celý text populační prognózy je k dispozici jako samostatný výstup projektu (Burcin a kol. 2013).

Obrázek 3.8: Očekávaná věková struktura obyvatel v roce 2030 ve srovnání s výchozí věkovou strukturou, SÚO Dolní Břežany, střední varianta

Zdroj: Burcin a kol. (2013)

Územní diferenciaci mnohem více než v případě větších územních celků nebo celého metropolitního regionu Prahy (mapa 2.7) odráží konkrétní představy obecních samospráv o prostorovém uspořádání sídel, podpoře nebo naopak omezování bytové výstavby, využívání nástrojů územního plánování a rozvoje a politiky směřující k vybavenosti obce službami a infrastrukturou. Většina těchto předpokladů je zakotvena v územně plánovacích dokumentech obcí, ze kterých vychází druhá část syntetické mapy, která zobrazuje územní diferenciaci rozvojových ploch ve sledovaném území. Pro syntetickou mapu jsme tedy většinu parametrů odhadli na základě dostupných územních plánů obcí tvořících spádové území. Plánovací dokumentace však byla v době zpracování mapy ve značně různém stavu zpracování a aktualizace. Tři územní plány nebo jejich aktualizace byly schváleny kolem roku 2010 (Libeň, Dolní Břežany, Zlatníky-Hodkovice), územní plán Ohrobce však již v roce 2001 a v současné době je připraveno zadání nového plánu. Katastrální území Točná patří pod správu hlavního města Prahy a vycházíme proto z dosud platného územního plánu z roku 1999. Proto byla výsledná mapa podstatně upravena také na základě terénní práce v jednotlivých obcích.

Podle dosavadních výsledků našeho výzkumu morfologie suburbánní zástavby (Ouředníček 2007) je zřejmé, že k nové výstavbě nedochází jen na nově zastavitelných plochách, ale také uvnitř zastavěného území obce. V mapě jsou tak vyznačeny kromě zastavitelných ploch také další rozvojové areály, kde předpokládáme novou bytovou výstavbu nebo transformaci rekreačních území (převážně chat) na trvalé bydlení.

Na rozdíl od prognózy, která musí vycházet z oficiálních statistických zdrojů, je zde možné upozornit i na flukтуаční část obyvatelstva, např. chataře nebo pracující a studující v místě. V denní době v průběhu pracovních dnů je podle našich analýz těchto uživatelů v území více než rezidentů (viz obrázek 3.5 v kapitole 3.3, podrobněji Novák, Novobilský 2013). Významné jsou zejména rekreační plochy s podstatným nárůstem přítomného obyvatelstva zejména o víkendech a v letních měsících. Některé chatové oblasti považujeme za podstatný prvek budoucího populačního růstu, byť se specifickou demografickou a sociální strukturou. To platí o postupné transformaci chatových oblastí v Ohrobci a vedlejších Kárově a také v Točné.

Nejvýznamnější potenciál migrace skýtají nově vymezené plochy pro výstavbu, které lze rozdělit do dvou skupin. Za prvé se jedná o plochy nacházející se v zastavěném nebo zastavovaném území jednotlivých sídel, kde je stále k dispozici celá řada volných parcel. Nejvíce rodinných domů (odhadem 95 %) se ve vymezeném území v posledních letech mezi schválením územních plánů a současností postavilo v zastavěném území obcí, velká část nového bytového fondu byla získána také transformací chat.

Druhou možnost výstavby pak představují nově vymezené zastavitelné plochy. Při porovnání územních plánů s ortofotomapami a terénním průzkumem jsme zjistili, že drtivá většina nových domů byla v době od vydání jednotlivých územních plánů postavena v zastavěném území, zatímco na nově vymezených zastavitelných plochách prozatím k nové výstavbě téměř nedochází. Důvodem může být podle našeho názoru

různá úroveň regulace nové výstavby nebo stanovení požadavků potřebných pro výstavbu. Z těchto omezení, která se ve vymezeném území uplatňují, lze zmínit například etapizaci výstavby, nutnost nechat zpracovat územní studii nebo regulační plán, plánovací smlouvu, podmínky na rozšíření ČOV, nutnost územní studie apod. Vliv mají samozřejmě také dopady ekonomické krize ve stavebnictví i na realitním trhu (na straně nabídky) a přechodným snížením zájmu o investice do bydlení (na straně poptávky).

V regulaci výstavby jsou mezi obcemi relativně velké rozdíly. Zatímco územní plán obce Zlatníky-Hodkovice obsahuje rozsáhlá území budoucí výstavby a prakticky žádná omezení, politiky ostatních obcí jsou opatrnější. Zajímavá je také regulace transformace chat na trvalé bydlení v Dolních Břežanech a Ohrobci. Z hlediska prostorové diferenciaci je tedy největší a možná i nejlehčí příležitostí zřejmě výstavba v obci Hodkovice-Zlatníky, která aktivně podporuje novou bytovou výstavbu a dále také nová výstavba nebo přestavba v územích rekreačních chat.

Mapa zobrazuje výsledně maximální potenciál jednotlivých obcí pro výstavbu v horizontu prognózy (tedy do roku 2030). V plochách jsou označena zastavitelná území převzatá z územních plánů, dále transformační oblasti chat a v případě Dolních Břežan také etapizace výstavby. V tabulkách u jednotlivých sídel jsou vypočítány maximální zastavitelné plochy, dále odhad nových domů vystavěných na těchto plochách, vzniklých transformací chat a také vystavěné v intravilánu jednotlivých sídel. Následně je odhadnut maximální počet obyvatel, kteří by se mohli nastěhovat do nově vzniklé výstavby. Toto číslo představuje celkem více než 3 tis. obyvatel. Celkový vývoj počtu obyvatelstva jsme následně doplnili o odhady vystěhovalých a prognózu přirozené změny – viz první část textu.

Literatura:

BURCIN, B., KUČERA, T., ŠPAČKOVÁ, P., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2013): Prognóza demografického vývoje spádového území obce Dolní Břežany na období 2012–2030: Východiska, předpoklady a základní výsledky prognózy. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř, Praha.

NOVÁK, J., NOVOBILSKÝ, J. (2013): Inovativní přístupy k zachycení přítomného obyvatelstva: data mobilních operátorů. Urbanismus a územní rozvoj, 16, č. 3, s. 14–18.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 111–125.